

КИЇВСЬКИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ БОРИСА ГРІНЧЕНКА

На правах рукопису

Решетілова Оксана Михайлівна

УДК 378: 81'373

**Лінгводидактичні засади навчання майбутніх документознавців
української професійної лексики**

13.00.02 – теорія і методика навчання
(українська мова)

**Дисертація на здобуття наукового ступеня
кандидата педагогічних наук**

Науковий керівник

доктор педагогічних наук, професор

Караман Станіслав Олександрович

Київ – 2016

ЗМІСТ

ВСТУП.....	3
РОЗДІЛ 1. Теоретичні засади навчання майбутніх документознавців української професійної лексики.....	11
1.1. Лінгводидактичні основи навчання майбутніх документознавців української професійної лексики.....	11
1.2. Сутнісні характеристики базових понять дослідження	45
1.3. Психологічні чинники навчання майбутніх документознавців...	60
Висновки до першого розділу	78
РОЗДІЛ 2. Теорія і практика навчання майбутніх документознавців української професійної лексики.....	82
2.1. Методичне забезпечення навчання української мови майбутніх документознавців	82
2.2. Стан сформованості лексичної компетентності майбутніх документознавців в умовах вищого навчального закладу.....	98
Висновки до другого розділу	109
РОЗДІЛ 3. Експериментально-дослідне навчання за пропонованою методикою	111
3.1. Завдання і перебіг експерименту.....	111
3.2. Етапи формувального експерименту	125
3.3. Аналіз результатів експериментального навчання.....	156
Висновки до третього розділу	168
Загальні висновки	171
Список використаних джерел.....	173
Додатки.....	211

ВСТУП

Розбудова інформаційного суспільства в Україні актуалізує процеси модернізації підготовки фахівців, передусім в інтелектуальних сферах праці, до яких належить документознавство та інформаційна діяльність. Тенденції соціально-економічного розвитку суспільства зумовлюють необхідність підготовки спеціалістів, здатних до оптимізації документної інфраструктури, нагромадження й транслювання різних видів інформації, підвищення результативності управлінської діяльності завдяки ефективному впливу на документаційні процеси.

Закони України “Про освіту”, “Про вищу освіту”, Державна національна програма “Освіта” (“Україна XXI століття”), Національна доктрина розвитку освіти України в XXI столітті, Загальноєвропейські рекомендації з мовної освіти, нормативні документи МОН України відкривають нові перспективи для реалізації інтелектуального й особистісного потенціалу майбутнього документознавця.

Сучасний документознавець має широкий функційний діапазон професійної діяльності, пов’язаної зі створенням, обробленням та аналізом інформаційних потоків, забезпеченням ефективної суб’єктної взаємодії, орієнтуванням у динамічному документообігу. Якісна реалізація функційних обов’язків майбутніми документознавцями залежить від рівня їхньої підготовки у вищому навчальному закладі, зокрема особистісних якостей, фахових знань, комунікативної культури, важливим складником якої є вміння послуговуватися українською професійною лексикою.

Важливі передумови для оптимізації мовної освіти майбутніх фахівців нефілологічних спеціальностей заклали дослідники теоретичних проблем лінгводидактики (З. Бакум, А. Богуш, В. Борисенко, Н. Голуб, О. Горошкіна, Н. Дика, Р. Дружененко, О. Караман, С. Караман, О. Ковтун, О. Копусь, О. Кучерук, М. Пентиліук, С.Яворська та ін.), прикладних аспектів документознавчої освіти (І. Антоненко, В. Бездрабко, Н. Гайсинюк,

С. Дубова, І. Коканова, С. Кулешов, Н. Кушнарєнко, Г. Малик, О. Матвієнко, Н. Назарєнко, Л. Попова, Г. Сілкова, М. Слободяник, Л. Філіпова, Г. Швецова-Водка та інші).

Проблема навчання майбутніх фахівців української професійної лексики стала предметом наукового студіювання у працях, присвячених навчанню української мови за професійним спрямуванням: економістів (В. Борисєнко, Т. Ганніченко, Н. Костриця, К. Лихачова, С. Хоцкіна); юристів (М. Криськів); менеджерів-аграріїв (Г. Берегова, О. Краєвська); бакалаврів маркетингу (Ю. Мендрух); технічних спеціальностей (Т. Бутєнко, І. Дроздова, Н. Тільняк, Н. Тоцька); майбутніх фахівців авіаційної галузі (О. Ковтун); викладачів вищого аграрного навчального закладу (Р. Петрух); лікарів (І. Черних); учителів філологічного та природничого профілів (О. Беляк, Н. Безгодова) та ін.

У результаті наукових досліджень визначено залежність змісту навчання української мови від специфіки професійного спрямування; з'ясовано необхідність опори на комунікативний ресурс мовних одиниць і категорій, які опановуються студентами; виділено пріоритет комунікативно-діяльнісного підходу до навчання української мови за професійним спрямуванням, що зумовлює вибір відповідних форм, методів, прийомів, засобів і технологій навчання.

Незважаючи на значний внесок дослідників у теорію і практику навчання української професійної лексики у вишах та широту охопленої проблематики, відзначаємо, що дослідження з лінгводидактики вищої школи охоплюють лише окремі сегменти комунікативної підготовки, водночас методика опрацювання української професійної лексики майбутніми документознавцями не була предметом спеціального наукового дослідження. Донині недостатньо уваги приділяється опануванню студентами галузевим апаратом, питанням культури усного й писемного мовлення майбутніх документознавців, що унеможливорює розв'язання низки суперечностей, зокрема, між: зростанням вимог до якості професійно-комунікативної

діяльності майбутніх документознавців та недостатнім рівнем сформованості їхньої професійної лексичної компетентності; рівнем наукового осмислення проблеми й недостатнім теоретико-методичним забезпеченням процесу формування професійної лексичної компетентності майбутніх документознавців; необхідністю досконалого володіння українською професійною лексикою та нерозробленістю теоретичних засад навчання професійної лексики майбутніх документознавців.

Відтак, необхідність розв'язання означених суперечностей, актуальність і недостатня наукова розробленість проблеми зумовили вибір теми дослідження **“Лінгводидактичні засади навчання майбутніх документознавців української професійної лексики”**.

Зв'язок з науковими програмами, планами, темами. Дисертаційну роботу виконано відповідно до теми науково-дослідної роботи Київського університету імені Бориса Грінченка “Філософські, освітологічні та методичні засади компетентісної особистісно-професійної багатoproфільної університетської освіти” (державний реєстраційний номер 0110U006274).

Тему дисертації затверджено вченою радою Київського університету імені Бориса Грінченка (протокол № 6 від 28.04.2011) та узгоджено в Міжвідомчій раді з координації наукових досліджень у галузі педагогіки та психології АПН України (протокол № 10 від 17 грудня 2013 року).

Мета дослідження полягає в обґрунтуванні лінгводидактичних засад, розробленні методики навчання української професійної лексики майбутніми документознавцями в умовах вищого навчального закладу.

Відповідно до мети визначено **завдання** дослідження:

1. Уточнити понятійно-категоріальне поле дослідження.
2. Обґрунтувати теоретичні засади навчання майбутніх документознавців української професійної лексики.
3. Проаналізувати зміст навчально-методичного забезпечення майбутніх документознавців.

4. Визначити критерії, показники та рівні сформованості української лексичної компетентностей майбутніх документознавців.

5. Розробити методику навчання української професійної лексики майбутніх документознавців та експериментально перевірити її ефективність.

Об'єкт дослідження – процес навчання мовознавчих дисциплін майбутніх документознавців у вищому навчальному закладі.

Предмет дослідження – формування професійної лексичної компетентності майбутніх документознавців.

Теоретико-методологічну основу дослідження становлять концептуальні засади теорії наукового пізнання; філософії освіти; єдності мови, мовлення і мислення; законодавчі акти й сучасні концепції з проблем мовної освіти в Україні; положення лінгвістичної, психолого-педагогічної наук щодо мовленнєвої діяльності (Ф. Бацевич, І. Зимня, Ю. Караулов, І. Синиця та ін.); мовознавчих теорій лексико-семантичного поля, стилістичної диференціації лексики, лексичних еквівалентів (І. Вихованець, К. Городенська, С. Єрмоленко, Т. Космеда, Л. Кравець, Л. Лисиченко, Л. Мацько, О. Селіванова, М. Степаненко, О. Стишов та ін.); теорії людської діяльності (Л. Виготський, О. Леонтьєв, С. Рубінштейн та ін.); педагогічної теорії; особистісно зорієнтованого, комунікативно зорієнтованого, комунікативно-діяльнісного компетентнісного, системного, проблемного підходів (В. Афанасьєв, А. Алексюк, Н. Бібік, В. Беспалько, І. Бех, С. Гончаренко, В. Давидов, Л. Занков, К. Костюк, О. Малихін, С. Мартиненко, А. Матюшкін, В. Оконь, С. Подмазін, О. Пометун, О. Савченко, С. Сисоєва, Є. Юдін та ін.); сучасної лінгводидактики з проблеми розвитку лексичної компетентності (З. Бакум, А. Богуш, В. Борисенко, М. Вашуленко, Н. Голуб, О. Горошкіна, Т. Донченко, Н. Дика, Р. Дружененко, О. Караман, С. Караман, О. Копусь, О. Кучерук, О. Любашенко, Л. Мамчур, Л. Мацько, М. Пентилюк, Л. Попова, В. Шляхова, С. Яворська та ін.).

Для розв'язання поставлених завдань й експериментальної перевірки розробленої методики в дослідженні використано комплекс методів:

- **теоретичні** (аналіз наукових джерел із досліджуваної проблеми, синтез, моделювання, узагальнення), що використовуються для вивчення психолого-педагогічної літератури і визначення концептуальних засад дослідження, уточнення сутнісних характеристик його базових понять;
- **емпіричні** (анкетування, бесіда, безпосереднє й опосередковане спостереження, самооцінювання, тестування) – задля з'ясування рівнів сформованості в майбутніх документознавців професійної лексичної компетентності; педагогічний експеримент – для перевірки ефективності розробленої методики навчання української професійної лексики майбутніми документознавцями в умовах вищого навчального закладу;
- **методи математичної статистики** – для опрацювання отриманих даних та встановлення статистичної значущості результатів дослідження та їх якісно-кількісної інтерпретації.

Експериментальна база. Дослідно-експериментальна робота проводилася на базі Національної металургійної академії України, Полтавського національного технічного університету імені Юрія Кондратюка, Харківської державної академії культури, Донецького національного університету (м. Вінниця), Відкритого міжнародного університету розвитку людини “Україна”. У формуальному експерименті було задіяно 325 студентів освітньо-кваліфікаційного рівня “бакалавр” напряму підготовки “Документознавство та інформаційна діяльність”: 160 студентів – в експериментальних групах і 165 – у контрольних групах.

Наукова новизна дослідження полягає в тому, що *вперше обґрунтовано* лінгводидактичні засади навчання майбутніх документознавців української професійної лексики, *визначено* зміст поняття “*професійна лексична компетентність майбутнього документознавця*”, *визначено* критерії (мотиваційно-ціннісний, нормативно-діяльнісний, термінологічний, компаративно-перекладний) та рівні сформованості лексичної компетентності

майбутніх документознавців (високий, достатній, середній, елементарний); *розроблено* методику навчання української професійної лексики майбутніх документознавців; *удосконалено* форми, методи, прийоми та засоби формування професійної лексичної компетентності майбутніх документознавців; *набув подальшого розвитку* науково-методичний супровід формування професійної лексичної компетентності майбутніх документознавців та наукове осмислення феномену мовної підготовки майбутніх документознавців.

Практичне значення дослідження. Запропонована методика формування лексичної компетентності майбутніх документознавців забезпечена комплексом вправ і завдань, професійно орієнтованих ігор, спеціально відібраних текстів, може використовуватися в навчанні мовознавчих дисциплін майбутніх документознавців. Сформульовані в роботі положення, висновки й методичні рекомендації можна реалізувати в процесі вдосконалення програм з української мови (за професійним спрямуванням), лінгвістичних основ документознавства, підручників, методичних посібників для вищих навчальних закладів, у практичній роботі викладачів української мови за професійним спрямуванням та лінгвістичних основ документознавства.

Результати дослідження **впроваджено** в освітній процес Національної металургійної академії України (довідка №112-Д від 21.01.2016), Полтавського національного технічного університету імені Юрія Кондратюка (акт № 32-11-442 від 10.03.2016), Харківської державної академії культури (акт № 1-12/134 від 03.03.2016), Донецького національного університету (м. Вінниця) (акт № 20/01-08/01.15 від 05.02. 2016), Відкритого міжнародного університету розвитку людини “Україна”. (довідка №2-Д від 26.02.2016).

Вірогідність наукових результатів забезпечується: методологічним обґрунтуванням вихідних теоретичних положень; застосуванням комплексу наукових методів дослідження; репрезентативністю вибірки; багаторічним

вивченням проблеми; практичним підтвердженням теоретичних положень в експериментальній роботі.

Особистий внесок здобувача в публікаціях зі співавторами. У підручнику “Методика навчання української мови в середніх освітніх закладах” авторка розробила підрозділ “Засоби навчання”, у посібнику “Українська мова за професійним спрямуванням” особистий внесок авторки полягає в розробленні підрозділів “Етика ділових паперів”, “Лексичні норми професійного спілкування”, “Фразеологія”, у посібнику “Сучасна українська літературна мова” особистий внесок авторки полягає в розробленні тестових завдань до розділів “Лексикологія”, “Лексикографія”, “Морфологія”.

Апробація результатів дослідження. Основні теоретичні і практичні положення дисертації висвітлювалися на науково-практичних та науково-методичних конференціях: *міжнародних*: “Документознавство. Бібліотекознавство. Інформаційна діяльність: проблеми науки, освіти, практики” (Київ, 2008), “Людські цінності і толерантність у сучасному світі: міжконтинентальний діалог інтелектуалів” (Київ, 2011); “Теоретична і дидактична філологія: надбання, проблеми, перспективи розвитку” (м. Переяслав-Хмельницький, 2014); “Документознавство: історія, теорія, методологія” (Київ, 2014); “Українська мова серед інших слов’янських: етнологічні та граматичні параметри” (Кривий Ріг, 2015); *всеукраїнських*: “Наука в інформаційному просторі” (Дніпропетровськ, 2007-2015); “Освітологія – науковий напрям інтегрованого пізнання освіти” (Київ, 2010); “Механізми впровадження компетентнісного підходу до формування змісту освіти та організації навчально-виховного процесу” (Київ, 2010); “Розвиток національно-мовної особистості в умовах неперервної освіти: надбання, реалії, перспективи” (Умань, 2015); “Людина, культура, техніка у новому тисячолітті” (Харків, 2015). *семінарі*: Восьмому міжнародному науково-теоретичному семінарі “Термінологія документознавства та суміжних галузей наук” (Київ, 2014).

Публікації. Основні результати дослідження відображено у 10 публікаціях: 5 статей у провідних фахових виданнях; 3 – навчально-методичний посібник; 2 – у збірниках матеріалів науково-практичних конференцій.

Структура та обсяг дисертації. Робота складається зі вступу, трьох розділів, висновків, списку використаних джерел та додатків. Загальний обсяг роботи – 243 сторінки, із них 172 сторінки основного тексту. У списку використаних джерел нараховується 369 найменувань (із них 8 – англійською мовою).

РОЗДІЛ 1

ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ НАВЧАННЯ МАЙБУТНІХ ДОКУМЕНТОЗНАВЦІВ УКРАЇНСЬКОЇ ПРОФЕСІЙНОЇ ЛЕКСИКИ

1.1. Лінгводидактичні основи навчання майбутніх документознавців української професійної лексики

Одним із пріоритетних завдань сучасної вищої освіти є формування стійких умінь використовувати різні мовні засоби відповідно до сфери й мети спілкування, культури професійного мовлення, а також умінь дотримуватися норм української літературної мови у професійному спілкуванні, відтак набуває актуальності визначення лінгводидактичних основ навчання майбутніх документознавців української професійної лексики, що орієнтують на формування лексичної компетентності.

Останнім часом активізувалися дослідження, присвячені формуванню професійної лексичної компетентності (З. Бакум, В. Борисенко, Н. Голуб, І. Дроздова, С. Караман, О. Кучерук, С. Омельчук, М. Пентиліук, Л. Попова, О. Стишов, В. Тихоша та ін.). Володіння професійною лексикою для сучасного фахівця-документознавця є одним з показників сформованості його професійної компетентності, оскільки він має широке функційне поле діяльності, пов'язане з одержанням, використанням, поширенням і зберіганням соціально значущої документованої інформації для досягнення стратегічних і тактичних цілей суб'єктів інформаційних відносин. Якісна реалізація цих завдань професіоналом залежить від рівня його підготовки у вищому навчальному закладі, цілеспрямованого впровадження компетентнісного підходу в освіту, який передбачає результативну спрямованість навчально-виховного процесу на формування конкурентоспроможного фахівця, здатного до творчості й саморозвитку [190, с. 1].

Для організації ефективного навчання майбутніх документознавців української професійної лексики велике значення має врахування закономірностей, принципів та оптимальний вибір форм, методів, прийомів і засобів навчання, що ґрунтується на нових досягненнях лінгводидактики (З. Бакум, В. Бадер, А. Богуш, М. Вашуленко, Н. Голуб, Ж. Горіна, О. Горошкіна, Т. Донченко, І. Дроздова, В. Загороднова, О. Караман, С. Караман, К. Климова, О. Кучерук, О. Копусь, О. Кучерук, О. Любашенко, Л. Мацько, А. Нікітіна, С. Омельчук, Н. Остапенко, М. Пентилюк, Т. Симоненко, І. Хом'як та ін.).

Аналіз фахових джерел дає змогу дійти висновку, що загальна закономірність викладання будь-якої дисципліни, зокрема “Української мови за професійним спрямуванням” полягає в залежності відбору змісту, а відтак і форм, методів, засобів від його мети, завдань, що стоять перед суб'єктами навчання, рівня підготовки студентів, складності навчального матеріалу.

На реалізацію закономірностей впливають суб'єктивні чинники, що визначаються особистісними якостями викладачів і студентів. Цим і пояснюємо наявність різних визначень і переліків закономірностей. Закономірностями навчання і засвоєння мови дослідники вважають об'єктивно існуючу залежність результатів засвоєння мовлення від ступеня розвиненості мовленнєвотворчої системи людини (Л. Федоренко), взаємозв'язок між лінгвістичною теорією і мовленнєвою практикою, залежність наслідків навчання і засвоєння мови від потенціалу мовленнєвого середовища, створюваного у процесі навчання і в повсякденному житті (М. Пентилюк). Дослідниця до закономірностей відносить: постійну увагу до матерії мови, її звукової системи; розуміння семантики мовних одиниць; здатність засвоювати норму літературної мови; оцінку виражальних можливостей рідної мови; розвиток мовного чуття, дару слова; випереджаючий розвиток усного мовлення; залежність мовленнєвих умінь і навичок від знань граматики і словникового складу мови [307, с. 101].

На нашу думку, під час навчання майбутніх документознавців української професійної лексики важливим є врахування закономірностей, визначених М. Пентилюк, що уможлиблюють розроблення теоретичних засад дослідження [307].

Важливою закономірністю навчання майбутніх документознавців української професійної лексики є розуміння семантики мовних одиниць. З'ясувати значення слів, співвідносити їх із явищами дійсності, уміти визначати їхні функції, сприймати та вживати в контексті – це вміння, необхідні для усвідомлення студентами лексичних і граматичних засобів мови, а отже, засвоєння мови як системи. До того ж не викликає сумнівів і той факт, що незнання (нерозуміння) значення хоча б одного слова може призвести до повного нерозуміння речення або до спотвореного розуміння змісту всього тексту [125].

Урахування здатності студентів засвоювати норми літературної мови є обов'язковим для нашого дослідження, оскільки грамотне мовлення передбачає передусім дотримання норм літературної мови, а це вимагає від студентів здатності використовувати під час створення висловлювання традиційні системи правил. Зауважимо, що основні норми літературної мови студенти опанували під час навчання в середніх загальноосвітніх закладах. Тому заняття з української мови за професійним спрямуванням передбачають подальше вдосконалення цих знань, ґрунтовне засвоєння стилістичних і термінологічних норм та формування вмінь дотримуватися засвоєних норм у подальшій професійній діяльності.

Залежність мовленнєвих умінь і навичок студентів від знань граматики і словникового складу мови зумовлює введення в освітній процес відповідних теоретичних відомостей з лексикології, граматики, стилістики тощо, а також на розосереджене впровадження системи лексичних вправ, орієнтованих на кількісне збільшення та якісне вдосконалення наявного словникового запасу майбутніх документознавців, формування вмінь комунікативно доцільно користуватися відомими й щойно опанованими лексемами. Опора на

зазначену закономірність навчання спрямовує на вибір парадигматичного напрямку методики навчання професійної лексики майбутніх документознавців, тобто цілеспрямовану роботу над словом та його семантичними полями задля вдосконалення вмінь застосовувати відомі й нові слова у власному мовленні, що реалізується насамперед через показ сфер слововживання, лексичної сполучуваності.

Охарактеризовані закономірності по-різному виявляються в процесі навчання майбутніх документознавців. Урахування їх допоможе викладачеві продуктивно реалізувати навчання майбутніх документознавців української професійної лексики.

Навчання майбутніх документознавців української професійної лексики вимагає обов'язкового дотримання загальнодидактичних, лінгводидактичних і специфічних принципів навчання української мови за професійним спрямуванням, які завжди відбивають залежність між об'єктивними закономірностями навчального процесу та цілями навчання.

С. Гончаренко зазначає, що “педагогічні принципи не містять конкретних рекомендацій для практичних педагогічних дій: вони є лише теоретичною основою для вироблення методики або технології навчання. Принцип – вихідне положення для організації практики, оскільки виступають результатом розвитку наукового знання, теорії; це інструментальне, дане в категоріях діяльності вираження педагогічної концепції, це методичне вираження пізнаних законів і закономірностей, це знання про цілі, суть, зміст, структуру навчання, виражене у формі, яка дає можливість використати їх як регулятивні норми практики [96, с.101]”.

Загальнодидактичні принципи є основними положеннями функційно-технологічної організації навчання і стають основою для лінгводидактичних і специфічних принципів. Вони знайшли своє відображення в працях Ю. Бабанського, М. Данилова, А. Дістервега, Я. Коменського, В. Онищука, Г. Песталоцці, П. Підкасистого, К. Ушинського та інших науковців.

До загальнодидактичних принципів учені (О. Біляєв, С. Караман, В. Мельничайко, М. Пентилюк, К. Плиско та ін.) відносять принципи науковості, системної організації навчання, систематичності і послідовності, наступності і перспективності, доступності викладання, зв'язку навчання з життям, свідомості й активності, наочності, принцип індивідуального підходу, емоційності та ін. Ми вважаємо, що саме на цих загальнодидактичних принципах ґрунтується зміст навчання майбутніх документознавців української професійної лексики, використання форм, методів і прийомів, побудова системи вправ. Докладніше проаналізуємо загальнодидактичні принципи, що складають підґрунтя для розроблення методики навчання української професійної лексики майбутніх документознавців.

Принцип науковості має загальний характер і особливе значення для навчання студентів у вишах. Від реалізації принципу науковості залежить рівень професійної підготовки молодих спеціалістів різних галузей, зокрема документознавців. Суть принципу полягає в доборі матеріалу, який відповідав би структурі певної галузі знань і навчального предмета, специфіці його розділів і тем. Викладач пояснює тему на підставі перевірених наукових даних, розкриває причинно-наслідкові зв'язки явищ, процесів, подій, новітні досягнення науки, зв'язок з іншими науками [14]. На думку Т. Симоненко, ефективно впровадити принцип науковості можна за таких умов: забезпечити провідну роль теорії в навчанні; викладати достовірну сучасну наукову інформацію, не уникати гіпотез, особливо під час викладання дисциплін професійного спрямування; розкривати перспективи, основні тенденції розвитку конкретної науки; користуватися мовою, термінологічним апаратом тієї науки, яка вивчається [297, с. 217].

Принцип системної організації навчання забезпечує системне здобуття знань з лексикології впродовж освітнього процесу загалом і кожного заняття зокрема.

Принцип систематичності і послідовності у контексті нашого дослідження розглядаємо передусім як структурування навчального матеріалу на певні складники з обов'язковим визначенням порядку й методики їх опрацювання; вивчення матеріалу в певній системі, а також дотримання логічних зв'язків у викладі матеріалу та формами й методами контролю за його засвоєнням.

Принцип вибору індивідуальної освітньої траєкторії забезпечує для кожного студента комфортні умови для навчання з урахуванням його когнітивних запитів, особистісних рис і рівня навчальних досягнень.

Принцип професійної мобільності передбачає формування в студента здатності інтенсивно опановувати професійно значущу інформацію тощо.

Лінгводидактичні принципи – це правила, які визначають шляхи розвитку та вдосконалення їх мовленнєвої діяльності. На думку методистів О. Біляєва, М. Вашуленка, О. Горошкіної, С. Карамана, О. Кучерук, М. Пентилюк, К. Плиско та ін. [211-215], за допомогою лінгводидактичних принципів можна реалізувати конкретні завдання навчання фонетики, словотвору, лексикології, граматики, всіх видів мовленнєвої діяльності.

Специфічними принципами дослідники (О. Біляєв, С. Караман, М. Пентилюк, К. Плиско та ін.) називають принципи, що є визначальними для певної методики [35; 211; 213; 215].

З-поміж лінгводидактичних і специфічних принципів навчання лексикології майбутніх документознавців виділяємо такі:

- частотність уживання лексичних одиниць, систематичне використання різних видів текстів ділової документації, типових ситуацій тощо;
- позалінгвальний, що зумовлює зіставлення слів з тими реаліями, які вони позначають;
- лексико-граматичний, що передбачає зіставлення лексичного і граматичного значень;
- семантичний, який спрямовує на зіставлення синонімів, антонімів, омонімів з іншими словами;

- діяхронічний, що актуалізує з'ясування етимології слова в зв'язку з історією народу;
- вивчення мови у структурній цілісності з обов'язковим пізнанням її рівнів;
- використання мовленнєвої практики для засвоєння теорії мови і мовлення; продуктивності навчання забезпечує особистісне зростання студента за рахунок включення його в навчальну діяльність через виконання різнорівневих завдань, регламентує оптимальні витрати часу для виконання студентами різних видів вправ і завдань;

Загальнодидактичні, лінгводидактичні й специфічні принципи взаємопов'язані і взаємозумовлені, вони значною мірою впливають на вибір форм, методів, прийомів і засобів навчання майбутніх документознавців української професійної лексики. Урахування зазначених принципів навчання сприятиме побудові ефективної методики навчання майбутніх документознавців української професійної лексики.

Сьогодні вища школа має значну кількість різноманітних форм організації освітнього процесу, передачі наукової інформації і засвоєння її, які розкриваються через способи взаємодії педагога зі студентами під час розв'язання завдань навчального процесу, виявляються за допомогою різних шляхів керування діяльністю, спілкуванням, відносинами. Форма організації навчання у вишах – це певна структурно-організаційна та управлінська конструкція навчального заняття, залежна від його дидактичних цілей, змісту й особливостей діяльності суб'єктів та об'єктів навчання [165; 174; 175; 297]. З-поміж форм організації навчання майбутніх документознавців виділяємо лекції, практичні заняття, дидактичні ігри.

У науково-довідкових і навчально-методичних джерелах лекцію розглядають як “дидактичну модель”, “технологію освіти”, “форму навчання”. Найбільш вдалим вважаємо визначення академіка С. Гончаренка: “Лекція – це систематичний, послідовний виклад навчального матеріалу, будь-якого питання, теми, розділу предмета, методів науки” [95, с. 189]. Така

характеристика спонукає розглянути лекцію як професійний комунікативний феномен, науково-педагогічний комунікативний процес, багатоаспектне дійство, що дозволяє захопити вихованців “власними емоціями, інтересом, бажанням ... з власної волі залучитися до запропонованої педагогом навчальної діяльності” [165, с. 33].

На основі аналізу наукової і навчально-методичної літератури [165; 240; 297] ми можемо виділити такі функції лекції з української мови за професійним спрямуванням: методологічна (забезпечує вироблення певного наукового підходу до аналізу мовного явища, що полягає у вивченні предмета в русі й розвитку). У процесі вивчення лексикології студенти усвідомлюють, що лексика перебуває в постійному русі, змінюється в просторово-часовій системі координат. Погоджуємося з думкою сучасного дослідника лексикології О. Стишова, що “у часи різких соціальних змін закономірно змінюється словниковий склад мови, реагуючи на виникнення нових понять, нових явищ у матеріальному й духовному житті соціумі. Лексико-семантичний рівень найбільш чутливий до змін в інформаційно-комунікативному просторі. Рухливість, динаміка словникового складу мови вирізняє її лексичний рівень з-поміж інших структурних рівнів – фонетичного (фонологічного) і граматичного” [313, с. 6]. Засвоєння теоретичного матеріалу з української лексики сприяє формуванню в студентів уявлення про мову як динамічну систему, вивчення її майбутніми документознавцями повинно мати системний характер, тобто послідовне вивчення всіх мовних рівнів і розділів у тісному взаємозв’язку). Слово є основою і в процесі вивчення морфології як системи частин мови, складником граматики, мовної системи. Це дозволяє розглянути основні якості одиниць мови, які вивчаються в морфології, а також їх функціонування в мовленні, що й було помічено багатьма відомими мовознавцями: “Слово – самостійна значуща одиниця мови, яка становить собою єдність звучання і значення і виступає компонентом вислову, речення” [315, с. 133]. Слово – одиниця лексичної й граматичної системи. Разом з тим його можна розглядати як систему морфем

(Н. Грипас та ін.), як одиницю морфології (К. Городенська та ін.). “Основною одиницею морфології, як і лексикології, є слово. Якщо в лексикології вивчається його лексичне значення, походження, місце в словниковому складі, то в морфології – граматичні зміни та граматичні характеристики слова. Слово як граматична одиниця – це система всіх його форм з їх граматичними значеннями” [202, с. 5].

Виховна функція лекції під час вивчення української лексики реалізується в тому, що відомості, засвоєні в процесі лекції, сприяють формуванню мовної особистості майбутнього документознавця, виховують у нього повагу до слова, мови, шанобливе ставлення, розвиває мовне чуття. Як стверджує О. Сербенська, проходить методологічне зрушення – заміна базисної парадигматики в сучасній лінгвістиці, перехід від лінгвістики “іманентної” з її акцентом на вивчення мови “в самій собі й для себе”, від вивчення мови, при якому пріоритетною вважалася граматики, до лінгвістики антропологічної, що трактує мову як конститутивну властивість людини, оскільки людина є людиною тільки завдяки мові, розглядає мову в тісному зв’язку зі свідомістю, мисленням, духовністю, практичною діяльністю, виходячи з розуміння людини як єдності фізичного й духовного, природного й соціального, успадкованого й за життя набутого [295, с. 120].

До провідних функцій лекції належить інформаційна, виокремлена дослідниками з огляду на те, що саме лекція у вишах є основним джерелом інформації, до того ж матеріал лекції швидше оновлюється, ніж матеріал підручника, у результаті чого студентам повідомляються новітні факти, що репрезентують стан динамічної мовної системи – лексичної, цікаві лінгвістичні явища, як-от переосмислення семантики, набуття лексемою нових значень тощо. Усвідомлення майбутніми документознавцями ознак слова як мовної одиниці стає підґрунтям для засвоєння семантичних зв’язків у словниковому складі, багатозначності слів, функційної диференціації словникового складу української мови тощо.

Спрямовує студента в значному потоці інформації, яку він отримує з різних джерел – лекцій, практичних занять, шляхом опрацювання навчальної та наукової літератури щодо характеру лексико-семантичних процесів у словниковому складі сучасної української мови орієнтаційна функція лекції.

Формування пізнавальної активності аудиторії організовує розвивальна функція лекції, що потребує такої організації лекційного викладання, яка б забезпечувала процес самостійного творчого пізнання. У процесі реалізації цієї функції студенти виявляють лексико-семантичні явища в сучасній українській літературній мові, з'ясовують співвідношення інновацій та ядра сучасного словника, причини і фактори інноваційних процесів в українському лексиконі та визначають шляхи лексичних інновацій у професійній лексиці задля усвідомленого використання лексичного мовного матеріалу в майбутній професійній діяльності й осмисленого відбору комунікативно доцільних лексем з урахуванням професійного й соціального контексту.

Усі складники процесу пізнання для досягнення поставлених цілей у формуванні лексичної компетентності майбутніх документознавців поєднує організовує й спрямовує організаційна функція лекції. Безперечно, усі зазначені функції у процесі лекційного викладання тісно пов'язані й взаємозумовлені.

Аналізуючи ефективні організаційні форми роботи у вищих навчальних закладах для студентів – майбутніх фахівців різних галузей, І. Дроздова виокремлює лекції різних видів: за змістом і формою передачі інформації – інформаційні (традиційного характеру), проблемні, підсумкові, консультаційні (оглядові); за типом подачі – монологи (без акценту на реакцію аудиторії), діалоги (постійна взаємодія зі слухачами), дискусії (розкриття протиріч у ході лекції) [116, с. 200]. У процесі навчання української професійної лексики особливу роль відводимо інформаційним, проблемним лекціям (за змістом і формою передачі інформації), діалогам і дискусіям (за типом подачі інформації) з огляду на складність матеріалу, його динаміку, що значною мірою ускладнює лексикографічний опис неологізації.

Опрацювання фахових джерел (З. Бакум, Н. Голуб, С. Гончаров, О. Горошкіна, І. Дроздова, С. Караман, М. Князян, О. Копусь, О. Кучерук, Н. Остапенко, М. Пентилюк, Т. Симоненко та ін.) дало підстави окреслити вимоги до лекцій, на яких опрацьовується теоретичний матеріал з лексикології. До них належать:

- 1) високий науковий рівень інформації, що повідомляється;
- 2) великий обсяг чітко й компактно систематизованої та методично переробленої сучасної наукової інформації;
- 3) доказовість та аргументованість висловлюваних суджень;
- 4) доцільна кількість наведених фактів, прикладів, текстів і документів;
- 5) чіткість викладення думок і активізація мислення слухачів, формулювання системи запитань для самостійної роботи над проблемами, що обговорюються;
- 6) аналіз різних точок зору на вирішення поставлених проблем;
- 7) виведення головних думок і положень, формулювання висновків;
- 8) роз'яснення термінів та понять, що вводяться;
- 9) надання слухачам можливості слухати, усвідомлювати, бачити та стисло записувати інформацію;
- 10) уміння лектора налагоджувати педагогічний контакт з аудиторією;
- 11) використання дидактичних матеріалів і технічних засобів навчання;
- 12) застосування основних матеріалів тексту, конспекту, блок-схем, креслень, таблиць, графіків тощо [18; 92; 97; 100; 116; 151; 159; 160; 165; 174; 240; 255; 278; 297].

Робочими програмами з усіх навчальних дисциплін, крім лекцій, обов'язково передбачені практичні заняття – форма навчального заняття, під час якого викладач організовує детальний розгляд студентами окремих теоретичних положень навчальної дисципліни та формує вміння й навички їх практичного застосування шляхом індивідуального виконання студентом відповідно до сформульованих завдань [95, с. 318]. Мета практичного заняття для майбутніх документознавців полягає в поглибленні та розширенні знань

про фахову термінологію, професіоналізми, формуванні навичок діяльності в професійних ситуаціях, розвиткові мислення, перевірці якості їхніх знань.

Практичні заняття, спрямовані на збагачення словникового запасу майбутніх документознавців, набувають ознак практикумів, перевагою яких є те, що вони не тільки привчають оперувати професійною термінологією, але й формують самостійність, сприяють закріпленню фахових умінь. Під час практикумів доцільно обговорювати зі студентами мовознавчі студії з проблем слововживання. Наприклад:

Документ *показують*, а не *пред'являють*

Для багатьох, на жаль, уже стало звичним уживання дієслів *пред'являти* / *пред'явити* в словосполучках на зразок *пред'являйте квитки, пред'явіть документи, пред'явити претензії до якості виконаної роботи, пред'являти високі вимоги до знань, пред'явити рахунок за надану послугу* і т.д., утворених подібно до російської мови. В українській мові ці дієслова в складі поданих словосполук мають різні відповідники, пор.: *предъявите билет (документ) – покажіть* квиток (документ); *предъявить претензии к качеству выполненной работы – висунути* претензії до якості виконаної роботи; *предъявляют высокие требования к знаниям – висувати* високі вимоги до знань; *предъявить счет за предоставленную услугу – виставити* рахунок за надану послугу.

Отже, в українській мові замість *пред'являти* / *пред'явити* потрібно вживати *показувати* / *показати* (квиток, документ), *висувати* / *висунути* (претензії, вимоги), *виставляти* / *виставити* (рахунок) (К. Городенська).

Не виключено, що...

Не виключено, що – це дослівний переклад російського *не исключено, что*. Ним послуговуються деякі автори для вираження значення можливості, імовірності чого-небудь, припущення на тлі того, що вже гарантоване, реальне, пор.: *Націоналізація банків, яка зараз проходить в усьому світі, – це тільки початок великих перетворень світової економіки, коли роль держави в економіці лише збільшуватиметься. Не виключено, що націоналізації*

зазнають і найбільші світові компанії-виробники (З інтернетівського видання); **Не виключено, що** бойки є частиною сербів, які лишилися в Прикарпатті після відходу основної частини сербів на захід (З інтернетівського видання); Про свою готовність приїхати на похорон уже заявили президенти Росії Дмитро Медведєв, Естонії – Тоомас Хендрик Ільвес, канцлер і президент Німеччини Ангела Меркель та Хорст Келер. **Не виключено, що** прилетить і президент США Барак Обама (Україна молода, 14.04.2010). А чи можна уникнути цієї кальки в українській мові? Звичайно, можна. Замість неї пропонуємо вживати словосполучки **цілком можливо, що..; цілком імовірно, що..; припускають, що..; сподіваються, що...** та ін. (За К. Городенською).

Систематичне опрацювання сучасних мовознавчих розвідок, присвячених проблемним випадкам українського слововживання, сприяє формуванню в студентів умінь уважно ставитися до слова, уникненню лексичних девіацій у мовленні, спричинених явищами інтерференції.

Структура практичних занять відповідає рівню розвитку сучасної лінгводидактики та враховує зміни, що постійно відбуваються в лексичній системі української мови. З огляду на це в лінгводидактиці сформульовано вимоги до їх організації і проведення: наявність розвивального потенціалу; використання активних форм, методів і засобів навчання; блочний спосіб викладання теоретичного матеріалу; мотивація навчальної діяльності, індивідуалізація навчання, системність знань студентів; якісне методичне забезпечення заняття, використання сучасних освітніх технологій (моделювання, навчальний кабінет, технічних засобів навчання, мультимедійні технології), наявність творчого потенціалу заняття; інтеграція навчання; використання досягнень сучасної методичної науки, використання кращого педагогічного досвіду [104; 165; 174; 215; 278; 297].

Продуктивними формами збагачення словникового запасу майбутніх документознавців визначено розігрування ролей, моделювання ситуацій спілкування, наближених до професійних; проведення ділових ігор, оскільки

копіювання мовних взірців, передбачене цими формами, допоможе студентам у побудові власних висловлювань і відкриє широкі можливості для усунення лексичних девіацій. Дослідниками (З. Бакум, Н. Дика, С.Караман, О.Копусь та ін.) встановлено, що під час ділової гри виробляються навички словесної передачі та слухового сприйняття фахового матеріалу, вдосконалюються вміння відбору мовного матеріалу для побудови зв'язного професійного висловлювання, формуються комунікативні вміння майбутніх документознавців, розширюється діапазон професійної лексики, засвоюються вербальні формули мовленнєвого етикету та ін.

До основних ознак ділової гри відносять такі, як: імітація умов здійснення мовленнєвої діяльності; моделювання типових ситуацій, актуальних для учасників гри ситуацій з метою тренування в мовленнєвому спілкуванні; проблемний характер тих ситуацій, що моделюються; розподіл ролей між учасниками гри; опис структури та сценарію гри; розподіл рольових завдань та наявність ігрового пакету документації; реалізації цілей гри; наявність критеріїв, за якими оцінюються дії гравців [165; 278].

Продуктивність навчання української професійної лексики забезпечує систематичне застосування ділових ігор, що забезпечують засвоєння студентами максимального обсягу мовленнєвих моделей, які згодом зможуть легко репродукуватися в професійних ситуаціях спілкування.

Систематичне застосування в освітньому процесі ділових ігор забезпечує розширення світогляду, збагачення словникового запасу студентів-документознавців, формує стійку зацікавленість навчальними дисциплінами, самостійність, відповідальність за результати власної роботи. З огляду на це діловій грі відводиться чільне місце під час навчання майбутніх документознавців української професійної лексики.

Особливу роль у процесі навчання майбутніх документознавців української професійної лексики відводимо методам, прийомам і засобам навчання. Підтримуємо думку О. Кучерук, що “добір і реалізація методів навчання має підпорядковуватися дидактичному закону залежності методів

навчання й форм його організації від мети, завдань, принципів та змісту” [175, с. 33]. Опрацювання спеціальних джерел, спостереження та власний досвід роботи у виші уможливили висновок, що вибір методів навчання залежить від особливостей та ступеня складності навчальної інформації; типологічних та вікових особливостей студентів, їхніх когнітивних запитів, матеріальної бази вишу, досвіду викладача та інших чинників.

У лінгводидактиці існують різні тлумачення й класифікації методів навчання. Метод визначають як засіб або систему засобів, свідомо вживаних для досягнення спеціальних завдань навчального процесу (В. Онищук); як систему цілеспрямованих дій педагога й учнів (І. Лернер, М. Скаткін), способи, прийоми, методику дослідження мовних явищ (М. Пентилюк); як спосіб досягнення навчальної мети, що передбачає єдність навчальної діяльності педагога й діяльності навчання школярів (О. Кучерук). Таким чином, метод – це складна педагогічна категорія, тому розроблення ефективної методики навчання української професійної лексики майбутніх документознавців можливе тільки за умови правильного розуміння викладачем своєрідності методів навчання, їхнього дидактичного, розвивального й виховного потенціалу [175; 180; 234; 255; 302;].

О.Кучерук та М. Пентилюк розглядають питання методів навчання співвідносно з технологіями інтерактивного, особистісно орієнтованого, розвивального, диференційованого навчання й зазначає, що ефективними під час навчання української мови будуть такі методи, як дискусія, робота в малих групах, мікрофон, ПРЕС та ін. [175; 215].

Останнім часом увагу лінгводидактів привертають інтерактивні методи навчання. Н. Солодюк виділяє такі типи інтерактивних методів навчання української мови: методи колективно-групового навчання (“мікрофон”, “розумовий штурм”, “лінгвістична дуель” у вигляді експрес-опитування); методи кооперативного навчання (робота в малих групах, у парах, діалог, акваріум, карусель, пошук інформації, спільний проект); методи ситуативного моделювання (імітаційні ігри); методи опрацювання дискусійних питань

(метод “ПРЕС”, “займи позицію”, “зміни позицію”, дискусія, “ток-шоу”) [309, с. 6–9].

Оскільки створення єдиної класифікації методів навчання неможливе, науковці (О. Біляєв, С. Караман, М. Пентилюк, О.Текучов та ін.) відкидають ідею їхньої універсалізації, ми беремо до уваги кілька пропонованих класифікацій. Критеріями відбору методів для навчання професійної лексики майбутніх документознавців має стати їхня спрямованість на формування лексичної компетентності, умінь самостійно здобувати знання, що сьогодні є надійною базою самоосвіти та умовою розвитку конкурентоздатного професіонала. З огляду на це вважаємо перспективними для нашого дослідження комбінування традиційних (усний виклад викладача, бесіда, робота з підручником, лексикографічними, довідковими виданнями, спостереження й аналіз мовних явищ, метод вправ) та інтерактивних методів навчання. Саме таке поєднання методів дозволить продуктивно організувати навчання майбутніх документознавців української професійної лексики.

Метод усного викладу застосовується в освітньому процесі в тому випадку, коли треба подати навчальну інформацію. Дослідники зазначають, що результативність методу усного викладу залежить не тільки від свідомого сприймання інформації студентами [215], але й від правильно організованої структури мовлення педагога, що у свою чергу дозволяє слухачам слідкувати за його думкою, передбачати хід думок і навчатися використовувати мовлення як взірець для побудови власних висловлювань.

На думку О.Біляєва, завдяки методично правильному застосуванню цього методу можливо домогтися систематичного викладу матеріалу, акцентувати увагу на головному, заощаджувати час на заняттях [35].

Сучасні лінгводидакти (З. Бакум, О. Горошкіна, О. Караман, С. Караман, О. Копусь, О. Кучерук, М. Пентилюк, Т. Симоненко та ін.) обстоюють думку про те, що ефективність освітнього процесу забезпечують методи навчання, які характеризуються практичною спрямованістю, здатністю оптимально поєднуватися.

Активізації мисленнєвої діяльності студентів, їхньої пізнавальної й мовленнєвої діяльності сприяє застосування методу бесіди. Метод бесіди можна застосовувати з метою актуалізації опорних знань, вивчення нового матеріалу, закріплення, контролю, узагальнення тощо. Бесіда може передбачати репродуктивний або частково-пошуковий характер навчальної діяльності [215; 278]. Головна перевага бесіди полягає в тому, що питання дозволяють викладачеві “вивести назовні” мислительну діяльність студентів. Використовуючи прийоми зіставлення, педагог виділяє спільні й відмінні ознаки в лексичних явищах і створює можливість активної участі студентів у висновках і узагальненнях. Бесіда дозволяє формувати операційну сторону діяльності студентів і сприяє розвитку їхнього логічного мислення, усвідомленню операцій узагальнення, систематизації навчального матеріалу, їх значущості й результативності, дає змогу виявитися індивідуальності, розвиває такі якості, як критичність і самостійність. Правильно побудована бесіда передбачає логічно витриману послідовність у постановці запитань; вміння вчителя попереджати відхилення від теми; дотримання всіх дидактичних вимог до постановки та формулювання питань, адресованих учням [100, с. 72].

На думку методистів, ефективність бесіди залежить від майстерності викладача формулювати запитання й, відповідно, визначати вид бесіди. Оскільки метод бесіди ґрунтується на основі запитань-відповідей викладача й студентів, що визначаються темою і метою заняття та змістом мовного матеріалу. Важливий момент в організації бесіди – методика постановки запитання – повинен бути повним, недвозначним і передбачати розгорнуту відповідь студента, наприклад: дайте відповіді на запитання: 1) який зміст ви вкладаєте в поняття “слово”? 2) які слова називаються повнозначними? 3) що називається лексичним та граматичним значенням слова? 4) що вивчає лексикологія як розділ мовознавчої науки? 5) що називається синонімами, омонімами? 6) з’ясуйте чи відрізняються подані лексеми за значенням: *громадський, громадянський; додержувати, дотримувати; авторитетний,*

авторитарний; ефективний, ефектний; тактовний, тактичний, абонент, абонемент, професійний, професіональний. Як називаються такі слова? Наведіть приклади.

Задля активізації мисленнєво-мовленнєвої діяльності майбутнім документознавцям доцільно пропонувати проблемні запитання, наприклад: 1) якою, на ваш погляд, має бути мовна політика щодо запозиченої лексики? 2) у чому полягає специфічний характер розвитку української термінології порівняно з термінологією інших європейських мов? 3) якими є погляди мовознавців щодо явища інтернаціональної лексики? 4) у чому полягають особливості процесу адаптування іншомовних слів?

Спонукає до роздумів студентів коментування висловлювань видатних людей про мову, слово. Пропонуючи поміркувати над словами Горація, студентам пропонується дібрати приклади для ілюстрації сказаного.

Так само, як із року в рік змінюють ліси своє листя – старе падає, – так і слова старіють і гинуть. Нехай! Але народжуються й міцніють, як діти, на зміну інші (Горацій).

Під час навчання професійної лексики запитання виконують різні функції: актуалізації опорних знань студентів, відтворення відомих мовних фактів й установлення нових зв'язків між ними, розкриття причинно-наслідкових залежностей між мовними явищами, виділення суттєвих ознак мовних фактів і процесів, формулювання понять, тлумачення явищ, узагальнення, систематизація.

Результативність бесіди забезпечує не лише система запитань, а й аналіз фактів, дидактичного матеріалу, спеціально дібраного викладачем, уміння студентів робити висновки, систематизувати й узагальнювати їх [175; 215; 278; 297].

В організації навчання майбутніх документознавців української професійної лексики вважаємо метод роботи з підручником, можливості якого у студентській аудиторії значно розширюються, оскільки студенти систематично залучаються до роботи з довідковими, лексикографічними,

науково-популярними виданнями, що дають змогу вийти за межі підручника, розширити й поглибити знання студентів.

Оскільки навчальною програмою з української мови за професійним спрямуванням передбачене самостійне опрацювання певних тем методом роботи з підручником набуває особливої актуальності, вчить самостійного сприйняття, осмислення й запам'ятовування сприйнятого навчально-наукового тексту. Проте власний досвід і спостереження за освітнім процесом переконують, що студенти не завжди вміють продуктивно працювати з навчально-науковим текстом, мають недосконалі навички читання й розуміння прочитаного, не вміють складати опорні конспекти.

Тому в процесі організації роботи з підручником доцільно дати студентам методичні рекомендації.

Важливим складником методики навчання майбутніх документознавців української професійної лексики становить робота зі словниками, оскільки вони не виключають, а доповнюють інші види навчально-методичної літератури. Словник можна використовувати як джерело навчальної інформації, як засіб самостійної роботи з інформацією, поданою в друкованих виданнях тощо. Для навчання майбутніх документознавців української професійної лексики доречним є використання орфоепічних, орфографічних, тлумачних і термінологічних словників. Правильна організація роботи з лексикографічними виданнями дає змогу викладачеві поступово знайомити студентів з видами словників, виробляти навички роботи з ними, тобто навчити їх не лише культури мовлення, але й культури мислення [278].

Робота з підручниками, словниками та додатковою літературою сприяє формуванню самостійності суджень студентів, їхній переконливості. Цей метод дозволяє одночасно розв'язувати комплекс навчальних завдань: застосувати раніше набуті знання, уміння й навички, усвідомити й засвоїти нові, оволодіти узагальненими способами дії, формувати операційну діяльність, розвивати різні інтелектуальні здібності (порівнювати, зіставляти,

робити висновки, узагальнення, систематизувати результати дослідження), формувати активне мислення, пізнавальну самостійність [215, с. 164].

Розвитку процесів сприймання, відтворення й створення студентами усного та писемного мовлення, його збагачення та приведення у відповідність до норми значну роль сприяє метод вправ, що забезпечує навчання майбутніх документознавців української професійної лексики. У сучасній лінгводидактиці немає єдиного погляду на поняття “вправа”. Так, О. Біляєв під вправами з мови розуміє виконання учнями навчальних завдань з метою закріплення теоретичних відомостей та оволодіння практичними вміннями і навичками. На його думку, мовні вправи – це своєрідний, не схожий на інші, метод навчання, ефективність якого доведена практикою багатьох поколінь учителів [35 с. 71]. На думку О. Кучерук, вправи є “практичним способом навчання, що являє собою спеціальне завдання для багаторазового використання (повторення) учнями певних операційних дій з метою їх засвоєння, формування вмінь і навичок, закріплення знань” [175, с. 31]. О. Текучов переконливо доводив, що “без вправ заняття звелися б до голої теорії, відірваної від конкретного мовного матеріалу” [318, с. 80]. На думку авторів «Словника-довідника з української лінгводидактики» вправи – це повторюване виконання дій задля засвоєння знань і вироблення мовних та мовленнєвих умінь та навичок,; це невід’ємна складова навчання мови [307, с.44].

Аналіз лінгводидактичних студій засвідчує те, що науковці оперують такими дефініціями, як “завдання” і “вправи”: завдання, з одного боку, може входити у вправу як його складник, з іншого – завданням може вичерпуватися вправа.

У процесі навчання майбутніх документознавців української професійної лексики застосовують різні вправи й завдання. Щодо вправ, то вони, як було зазначено вище, становлять кількаразове повторення певних дій для вироблення й удосконалення практичних умінь і навичок. Недарма їх називають тренувальними й використовують для практичного засвоєння

порівняно вужчих питань, якими, зокрема, є синоніми, антоніми, пароніми тощо. Додатково вправи можуть містити одне–два дотичні завдання, наприклад: дібрати синоніми або антоніми до виділених слів, складні речення замінити простими тощо.

На відміну від вправ, завдання однократні, хоч їх часом доводиться виконувати повторно. Здебільшого завдання стосуються робіт з розвитку зв'язного мовлення: визначити тему й основну думку висловлювання, скласти план тексту, написати твір певного типу чи жанру мовлення та ін. Завдання може супроводжуватися підрахунком кількості вжитих слів.

Вправи з мови під час навчання лексикології, професійної зокрема – це вид навчальної діяльності студентів, що ставить їх перед необхідністю багаторазового й варіативного застосування здобутих знань у різноманітних професійно зорієнтованих умовах.

Лінгводидакти (О. Біляєв, С. Караман, О. Кучерук, М. Пентилюк, Л. Попова, В. Шляхова та ін.) наголошують на необхідності дотримання систематичності, основних дидактичних і методичних вимог до застосування вправ. Добираючи вправи до заняття, слід ураховувати зміст матеріалу, що вивчається, характер завдань і способи їх виконання, поєднання вправ, послідовність за ступенем складності (від простих до складніших), розвивальний потенціал.

На особливу увагу заслуговує розроблена Г. Бондаренко типологія вправ, в основу якої покладено етапи засвоєння лексичної одиниці:

– етап введення термінологічної одиниці: вправи репродуктивного типу, що забезпечують усвідомлення дефініції термінолексем, і завдання, пов'язані з ознайомленням із терміном, аналізом і засвоєнням його вимовних, словотвірних та правописних особливостей, з'ясуванням дефініції, упорядкуванням термінологічного словника;

– етап закріплення термінологічної одиниці в пам'яті студента передбачає застосування конструктивних вправ, призначених для формування вмінь та навичок активного оволодіння термінолексею; такі вправи

передбачають аналіз і зіставлення мовних явищ, виконання дослідницьких і проблемних завдань, внесення певних змін до тексту;

– етап практичного застосування термінологічних одиниць, розвиток творчих умінь включати терміни й термінологічні словосполучення в непередбачену мовленнєву ситуацію – його основу становлять комунікативні вправи, власне мовленнєві завдання, складені таким чином, щоб кожен студент у процесі їх виконання відчув потребу в спілкуванні.

Дослідниця зауважує, що така типологія вправ і завдань може змінюватися відповідно до навчальної мети засвоєння термінолексми, але досягти бажаного ефекту в навчанні термінології можна лише за таких умов: чіткого дотримання етапності засвоєння термінологічної одиниці; варіювання вправ і завдань різного ступеня складності та самостійності; цілеспрямованої, систематичної та безперервної роботи з вивчення термінолексми; створення надійного фундаменту з теоретичних знань і практичних навичок, які потрібні студентам для глибшого розуміння наукових явищ фаху; застосування комунікативних завдань, оскільки саме вони дають змогу не лише формувати цілісне уявлення студентів про термінологічну систему профільної науки, а й сприяють формуванню мовленнєво-комунікативної особистості майбутнього фахівця [47].

І. Дроздова вважає, що вправи і завдання на збагачення словника студентів фаховою термінологією необхідно згрупувати в блоки:

– *фонетико-акцентуаційний*: робота студентів із вправами і завданнями сприяє розвитку навичок аудіювання; вимовних навичок; засвоєнню інтонаційних конструкцій; ознайомленню з особливостями артикуляційної бази української мови;

– *лексико-граматичний та словотворчий*: вправи і завдання передбачають розкриття категоріальної характеристики терміноодиниць у сфері їх фіксації, а також їх лексико-семантичної специфіки, що сприяє розвитку сталих навичок професійного мовлення в майбутньому, активному володінню термінологічною системою за обраним фахом;

– *логіко-понятійний*: вправи і завдання мають переважно імітаційних характер, оскільки його мета – забезпечення і прискорення запам'ятовування дефініцій, що стосуються фразеологічних сполучень;

– *комунікативний*: сприяє розвитку професійного мовлення за обраним фахом [116, с. 259–260].

Така кількість класифікацій вправ свідчить про актуальність проблеми, різні підходи науковців до її вирішення.

Продуктивність вивчення документознавчих термінів і їх активне використання в усному та писемному українському фаховому мовленні залежить від вдумливого засвоєння термінології, її застосування в конкретних мовленнєвих ситуаціях. Зважаючи на це, необхідно приділяти особливу увагу формуванню вмінь студентів самостійно продукувати тексти офіційно-ділового, наукового й публіцистичного стилю. Зокрема, під час аналізу професійно орієнтованих текстів основну увагу звертати на термін і його значення, тобто лексику і семантику, розглядати питання лексичної і граматичної сполучуваності слів і різних термінів, передбачити конструювання речень і аналіз порядку побудови тексту [7, с. 150–151]. Наведемо приклади вправ і завдань, запропонованих студентам:

Завдання 1. Оберіть правильний варіант уживання слова, запишіть, знімаючи ризик.

Адрес/адреса електронної пошти, інформаційний/інформативний відділ, банківський/банковий контроль, передплата/передоплата журналу, інструкційний/інструктивний лист, демонстраційний/демонстративний зал, фінансовий обіг/зворот, документальна/документована точність, кваліфікаційний/кваліфікований працівник.

Завдання 2. Прочитайте слова і словосполучення. Поясніть їх значення. Поміркуйте, чи є серед пропонованих слів такі, що стосуються лише певної галузі знань. Додайте 5-6 документознавчих термінів. Поясніть їх правопис.

Реквізит, ірраціональність, документообіг, організаційно-розпорядчий документ, інформаційний суверенітет держави, інформатизація, абсолют,

аналіз, індекс, індикатор, інформаційно-аналітична продукція, електронний носій, база даних, файл, апарат.

Завдання 3. Прочитайте текст. Випишіть документознавчі терміни і сформулюйте їх значення. Оцініть рівень дотримання автором основних норм української мови.

Сьогодні уніфікація управлінських документів розглядається як організаційна діяльність, спрямована на підвищення ефективності їх застосування в галузі управління. Це забезпечує скорочення часу на складання документів, їх оптимізацію, ущільнення записів, можливість вибіркового опрацювання, організацію багатоаспектного пошуку інформації та пристосування систем документації до процесів її використання в умовах функціонування систем електронного діловодства та документообігу.

Оскільки документування залишається одним з основних засобів реалізації управлінських функцій, то під час уніфікації управлінських документів потрібно передусім встановити чітку відповідність між управлінською функцією та змістом документа, у якому має бути відображено цю функцію. У зв'язку з цим під час здійснення уніфікації документів важливою передумовою є облік стану і, за потреби, уточнення організаційних аспектів управління, прав видання тих чи інших видів документів (З посібника „Вступ до фаху”).

Опрацювання науково-методичної літератури переконує, що в питанні розроблення системи вправ відсутній єдиний критерій класифікації, у результаті чого виокремлено різноманітні типи вправ:

- *за рівнем засвоєння знань* – репродуктивні, конструктивні, аналітичні, творчі (І. Рахманов, Ю. Пассов, М. Успенський);
- *за дидактичною метою, ступенем самостійності і творчості* – підготовчі, вступні, тренувальні, завершальні (В. Онишук); за зразком, конструктивні, творчі (М. Львов);
- *за характером мовленнєвих операцій* – членування мовленнєвого потоку на структурні компоненти, завершення побудови мовних одиниць,

розширення і згортання висловлювань, заміна окремих елементів, перебудова і побудова мовних одиниць усіх рівнів, редагування, переклад (В. Мельничайко);

- *за видом навчальної роботи* – підготовчі та комунікативні (В. Скалкін);
- *за способом формування вмінь і навичок* – імітаційні, репродуктивні, оперативні, продуктивні, творчі (О. Хорошковська); *за формою проведення* – усні, письмові (О. Текучов);
- *за змістом* – фонетичні, лексичні, граматичні, орфографічні, стилістичні (О. Текучов);
- *за місцем виконання* – класні, домашні (М. Пентиліук, Т. Окуневич) [215, с. 67].

Нам видається, що методично доцільним є комбінування різних типів вправ, оскільки акти реценції, репродукування й продукування тісно пов'язані між собою, тому й застосування одних типів вправ автоматично припускати використання й усіх інших. До того ж у теорії та практиці навчання популярним є твердження про те, що слід розрізняти загальну систему вправ для навчання мови та систему вправ для оволодіння окремими мовними й мовленнєвими вміннями та навичками, серед яких – окремі підсистеми вправ та групи вправ, функціонує також поняття “комплекс вправ” щодо конкретного мовного або мовленнєвого матеріалу [150].

Наведемо приклади вправ і завдань, виконання яких сприятиме ознайомленню студентів з лексичною системою української мови, зокрема професійною лексикою.

Завдання 1. *Прочитайте текст. Доведіть або спростуйте викладену в ньому інформацію, ілюструючи твердження самостійно дібраними прикладами.*

Усі терміни мають низку характерних ознак, до яких належать:

- а) системність терміна (належність терміна до певної термінологічної системи, зв'язок з іншими термінами певної предметної сфери);
- б) наявність дефініції (визначення);

в) однозначність терміна в межах однієї предметної галузі, однієї наукової дисципліни або сфери професійної діяльності;

г) стилістична нейтральність, відсутність експресії, образності, суб'єктивно-оцінних відтінків;

д) відсутність синонімів та омонімів у межах однієї терміносистеми.

За належністю до певної частини мови більшість термінів – це іменники (*готівка, лишок, неплатоспроможність*), зрідка зустрічаються терміни-прикметники (*заставна, гуртовий, товарно-грошовий*) та інші частини мови.

За будовою виділяють однослівні терміни (*чек, попит, ринок*) та терміни-словосполучення, які можуть складатися з двох, трьох, чотирьох і навіть більше компонентів (*видатковий ордер, вільно конвертована валюта, цінний папір, фонд оплати праці підприємства*).

За походженням розрізняють власне українські (*продаж, собівартість, роздріб*) й іншомовні терміни (*дебет, вексель, депозит*).

Трапляється, що „чуже” слово знаходить синонім у мові, до якої прийшло, тоді утворюються терміни-дублети, наприклад: *експорт – вивіз, імпорт – ввіз* (Г. Бондаренко).

Завдання 2. *Зі словника документознавчих термінів випишіть терміни-іменники, терміни-прикметники, терміни-дієслова. Якими частинами мови найчастіше представлені документознавчі терміни?*

Завдання 3. *Запишіть документознавчі терміни, визначення яких подані нижче. Поставте наголоси в дібраних термінах.*

- 1) інформаційні та інші характеристики документа, що зумовлюють його значущість для особи, суспільства, держави;
- 2) зведення чого-небудь до єдиної форми, системи, єдиних нормативів; документи, які відображають однорідні питання і які складаються за однаковими взірцями;
- 3) дослівний запис методом стенографії доповідей, промов та інших виступів на зборах, нарадах і засіданнях колегіальних органів, а також розшифрований текст цього запису;

- 4) документ, або сукупність документів, що стосуються одного питання чи напряму діяльності установи або особи і зберігаються в окремій теці (палітурці);
- 5) грошові вимоги або доручення об'єднань, підприємств, організацій тощо у письмовому вигляді до безготівкового переказу грошей за відпущені (відвантажені) товарно-матеріальні цінності, виконані роботи, надані послуги.

Сукупність різних за характером вправ з мови до окремої теми, розміщених у порядку наростання труднощів, складає систему вправ з української мови, що, на думку О. Кучерук, має відповідати таким критеріям:

- цілеспрямованість – система вправ повинна орієнтуватися на реалізацію заданих цілей;
- тематичність – має враховувати змістові особливості теми;
- самодостатність – наявність завдань на всі тематичні поняття, факти й необхідні способи діяльності з ними, що надає системі вправ цілком самостійного значення для досягнення учнем запроектованих результатів;
- різнотипність вправ і поступове наростання труднощів – має містити завдання різного характеру – за зразком, за аналогією, репродуктивні, конструктивні, творчі, дослідницькі, що передбачають різні способи діяльності;
- взаємозалежність вправ – від підготовчих до основних, а від них до творчих, дослідницьких;
- психовідповідність – система вправ має бути орієнтована на розвиток різних видів мислення, пам'яті, когнітивних стилів, ураховувати психологічні типи школярів [175, с. 32–33].

Нам видається, що названі критерії можуть бути прийнятними й для відбору вправ у студентській аудиторії. Добираючи вправи, слід ураховувати не тільки зміст лексичного матеріалу, що вивчається, але й форму виконання завдань (усна, письмова), поєднання вправ, послідовність за ступенем

трудності (від простих до складних). При цьому важливо дібрати таку вправу, що дозволяла б

Навчання майбутніх документознавців української професійної лексики передбачає використання інтерактивних методів, прийомів та технологій навчання.

Термін “інтерактивні методи навчання”, незважаючи на майже два десятиліття активного використання в наукових колах, залишається невизначеним за змістом. Парадокс у тому, що кожен з користувачів вкладає в нього свій зміст. Аналіз наукових робіт (Л. Варзацька, Р. Балан, О. Вербило, О. Горошкіна, С. Караман, Л. Кратасюк, М. Красовицький, Т. Окуневич, М. Олійник, М. Пентилюк, О. Пометун, Л. Пироженко, Т. Симоненко, Н. Солодюк, Л. Щербина та ін.) дає підстави стверджувати, що традиційно “інтерактивний” розуміється як ініціативна відповідна позиція суб’єкта, якому адресовані певні дії чи процедури. “Інтерактивний” означає здатний до взаємодії, діалогу. Інтерактивна технологія – це організація навчання, що забезпечує здобуття знань засобами спільної діяльності через діалог, полілог суб’єктів навчання. Узагальнюючи наукові студії з цієї проблеми, стверджуємо, що інтерактивні методи навчання – це способи міжособистісної взаємодії суб’єктів навчання, що забезпечують ефективну реалізацію освітньої мети й завдань, мають значний комунікативний, соціокультурний і виховний потенціал.

З-поміж прийомів навчання виокремлюємо загальні прийоми мислительної діяльності студентів – аналіз, синтез, узагальнення та специфічні – редагування, групування мовних явищ, заміна одних мовних явищ іншими, поширення речення, перестановка мовних одиниць, конструювання речення, визначення наголосу, відмінювання слів, стилістичний експеримент тощо.

Опрацювання спеціальних джерел (З. Бакум, І. Дроздова, С. Караман, К. Лихачова, Н. Солодюк, Н. Тільняк, І. Черних та ін.) дало змогу виокремити ефективні інтерактивні методи і прийоми саме для навчання майбутніх

документознавців української професійної лексики: метод ділової гри активізує творчу діяльність, розвиває творчі здібності; метод евристичних запитань систематизує найбільш значущі питання; метод конкретної ситуації, що розвиває здатність розуміти, аналізувати, самостійно приймати рішення; метод “мозкового штурму”, що сприяє активізації творчої думки студентів; прийоми “мікрофон”, “незакінчені речення”, що дають студентам змогу вільніше висловлюватися щодо пропонованих тем, відпрацьовувати вміння говорити стисло, але точно, логічно й переконливо.

Для навчання майбутніх документознавців української професійної лексики оптимальним вважаємо застосування дослідницького методу, сутність якого полягає у тому, що він, з одного боку, забезпечує застосування знань у нестандартних умовах, по-друге, - усвідомлення студентами ролі знань, що сприяє формуванню стійкого інтересу до навчання.

Важливим складником мовної підготовки майбутніх документознавців вважаємо словникову роботу, основне завдання якої, на думку психологів і лінгводидактів О. Біляєва, Н. Голуб, С. Карамана, М. Пентилюк, О. Текучова, І. Синиці та ін., полягає у формуванні лексичного запасу студентів, його збагаченні, поповненні й на базі засвоєних слів, розширенні й уточненні значень уже відомих.

Збагачення словника студентів вбачаємо у вимірі як кількісного збільшення, так і якісних змін, що виражаються в розширенні обсягу понять, уточненні значень слів, засвоєнні нових значень уже відомих. Збагачення мовлення майбутніх документознавців не може зводитися до механічного розширення їхнього словника за рахунок уведення в активний ужиток окремих слів і висловів.

Погоджуємося з думкою авторів «Методики навчання української мови в середніх освітніх закладах» (за ред. М. Пентилюк), що збагачення словникового запасу та граматичної будови мовлення передбачає реалізацію таких основних завдань: поступового кількісного поповнення індивідуального словника; уточнення лексичного значення та сфери

використання відомих слів; ознайомлення з новими лексичними значеннями наявних у словнику учнів багатозначних слів; використання паралельних лексичних і граматичних форм як засобу збагачують, увиразнюють та урізноманітнюють мовлення; вилучення з активного словникового запасу позалітературних елементів, суржику; засвоєння власне української лексики; розвитку мовного чуття, естетики слова; виховання потреби активного використання національних етикетних формул [215].

Аналіз спеціальної літератури дав змогу стверджувати, що завдання збагачення словника студентів розв'язуються на трьох рівнях: сприймання, відтворення і продукування мовлення.

Перший рівень передбачає адекватне сприймання смислу слова в тексті з усіма контекстуальними відтінками; уміння пояснити значення слова, особливості його вживання. Відтворюючи готовий текст, студенти повинні вміти виразно читати слова в текстах різних стилів, типів і жанрів мовлення, додержуючись загальноприйнятих вимог до читання як виду мовленнєвої діяльності.

Продукування мовлення потребує від студентів умінь вільно оперувати мовними засобами під час створення власних висловлювань, доречно добирати і вільно замінювати слова з метою уточнення смислу висловлення, створення його образності, виразності, стилістичної і комунікативної доцільності.

Загалом словникова робота повинна ставити за мету досягнення таких якісних характеристик мовлення майбутніх документознавців, як змістовність, багатство, точність, виразність, доречність, правильність.

Збагачення словника – процес не ізольований, а тісно пов'язаний з усвідомленням закономірностей сполучуваності слів, засвоєнням різних лексичних значень. Оволодіння семантикою слова й умовами функціонування відбувається в процесі роботи над усіма аспектами слова, комплексного вивчення всіх мовних рівнів під час виконання різноманітних вправ – лексико-семантичних, лексико-граматичних, лексико-стилістичних,

орфографічних та ін., а також у процесі опанування форм і видів мовленнєвої діяльності на всіх етапах навчання.

Зміст словникової роботи становить формування вмінь і навичок правильно сприймати і відтворювати – вимовляти, читати і записувати слова; з'ясовувати значення незнайомих слів; уточнювати значення засвоєних слів, роботу над мовленнєвим смислом, експресивними засобами мови; осмислення спільного й відмінного у значенні слів – членів системних мовних утворень, у т.ч. контекстних; збагачення словника студентів; формування вмінь добрати найдоречніші слова для вираження думки, створення власних висловлень, оцінювати своє і чуже мовлення з погляду слововживання.

Важливу роль в активному засвоєнні студентами лексики відводимо розвитку мовного чуття, інтересу до відтінків значень і особливостей слововживання. Формуванню відповідних умінь сприятиме поглиблена робота над словом, яка полягає у з'ясуванні всіх значень багатозначних слів, доборі синонімів, визначенні стилістичної належності.

Організація словникової роботи, на думку методистів (Н. Голуб, С. Карамана, О. Кучерук, М. Пентилюк, Г. Передрій, Л. Попової та ін.), повинна ґрунтуватися на таких основних положеннях:

1. Словникова робота справляє значний освітній, виховний і розвивальний вплив на формування особистості студента, його світогляду, озброєння навичками, життєво необхідними в майбутній практичній діяльності.

2. Змістом словникової роботи має стати пояснення нових, незнайомих студентам слів, передусім професійних лексем, аналіз і уточнення значень відомих, ознайомлення з багатством і стилістичними можливостями словника.

3. Аналіз значень слів повинен здійснюватися переважно в аспекті слововживання.

4. Словникова робота має бути систематичною, цілеспрямованою, методично добре організованою, доцільною і пронизувати весь процес засвоєння мовознавчих і фахових дисциплін.

Для нашого дослідження особливої ваги набуває четверте положення, зокрема про необхідність збагачення словникового запасу майбутніх документознавців професійною лексикою в процесі засвоєння фахових дисциплін упродовж усіх років навчання у вищому навчальному закладі й актуалізує значущість словникової роботи. Необхідність систематичного впровадження словникової роботи впливає на вибір форм, методів, засобів і технологій навчання.

Особливість освітнього процесу на сучасному етапі полягає в його спрямованості на досягнення комплексу особистісних, предметних і метапредметних результатів. Побудований на компетентнісних засадах, цей процес забезпечує опанування студентами знань, обсяг яких постійно зростає, формування в них лексичної компетентності, набуття досвіду творчої діяльності й ціннісного ставлення. Сьогодні зростає потреба в доборі таких методів навчання, які б відповідали завданням сучасної освітньої парадигми.

Реалізувати методику навчання майбутніх документознавців української професійної лексики неможливо без комплексного використання засобів навчання, тому й наголошено на доцільності використання професійно спрямованого тексту, що є результатом будь-якого виду мовленнєвої діяльності, об'єктом розуміння. Зроблено висновок, що основним показником сформованості професійної лексичної компетентності студентів є розуміння професійно спрямованого тексту, побудова власного висловлювання (усного й писемного); оптимальним визначено продумане застосування дидактичного матеріалу, передусім текстового, різних видів словників і навчальних посібників, наочності та мультимедійних засобів, зокрема технологій веб 1.0 у розвитку видів мовленнєвої діяльності, можливостей соціального сервісу, блогів і подкастів у навчання професійної лексики, застосування

лінгвістичного корпусу у збагаченні словникового запасу майбутніх документознавців.

Упровадженню методики навчання майбутніх документознавців української професійної лексики сприяє комплексне використання засобів навчання, під якими розуміють необхідні для роботи студентів на занятті спеціально дібрані навчальні посібники, словники, дидактичний матеріал, навчальні програми, навчально-методичні комплекси, системи вправ та завдань; технічні засоби навчання (обладнання й апаратура, що застосовують у навчальному процесі з метою підвищення його ефективності). Засоби навчання – це допоміжні матеріально-технічні засоби з їхніми специфічними дидактичними функціями [95; 307].

Сучасні викладачі вищих навчальних закладів вдаються до новітніх інформаційно-телекомунікаційних технологій, які дослідники визначають як інноваційне технічне забезпечення та сукупність комп'ютерно зорієнтованих методів і засобів навчання з високою адаптивністю, що сприяють оптимізації навчального процесу у вищих навчальних закладах на засадах індивідуалізації, диференціації й інтенсифікації, розвивають інтелектуальний і творчий потенціал майбутніх фахівців [135]. Інформаційно-комунікаційні технології мають широкий діапазон дидактичного застосування в освітньому процесі майбутніх документознавців: сприяють пошуку, вибору та представленню необхідної інформації, розвитку культури мовлення, уможлиблюють організацію лексичної роботи та контролю за її результатами, урізноманітнюють форми і методи навчальної діяльності студентів.

Українські дослідники (М. Жалдак, Н. Морзе та ін.) наголошують на необхідності впровадження у навчально-виховний процес для підвищення Web-технологій, зокрема Веб 2.0 (Web 2.0). Технологія Веб 2.0 (Web 2.0) – це одне з досягнень у розвитку інтернету, яке значно впливає на модернізацію процесів навчання та викладання. Принциповою відмінністю Веб 2.0. від традиційної мережі є можливість кожному користувачеві стати творцем, а не пасивним “споживачем” інформації WWW. Важливим складником технології

Веб 2.0 є спеціальний мережевий сервіс. У дослідженні соціальний мережевий сервіс визначаємо услід за О. Захарчук-Дуке як віртуальний майданчик, що об'єднує людей у мережеві спільноти за допомогою спеціального програмного забезпечення в інтернеті, сприяє розвитку культури мовлення майбутніх фахівців і передбачає обов'язкове врахування психологічних особливостей і механізмів мовлення, формування творчого мислення майбутніх документознавців [129; 135].

Особливе місце з-поміж форм організації навчальної діяльності під час навчання майбутніх документознавців української професійної лексики відведено самостійній роботі, оскільки вона сприяє формуванню самостійності, індивідуальності, дисциплінованості, точності, почуттю відповідальності, необхідним майбутнім документознавцям у навчанні й професійній діяльності. Самостійна робота студентів-документознавців містить такі види діяльності: пошук та вивчення додаткової літератури з документознавства, складання за нею конспектів і тез; кодування інформації (складання схем, таблиць, графіків, які притаманні тільки для документознавців); написання рефератів, доповідей, звітів, виступ з ними на семінарських заняттях; виконання практичних, лабораторних, контрольних робіт; робота з комп'ютером.

Одне з основних завдань самостійної роботи – розширення інформаційної бази майбутнього документознавця, адже формування особистості документознавця неможливе без розвитку його інтелектуального компонента. Студент передусім має накопичувати власну інформаційну базу, що сприятиме ретрансляції напрацьованого потенціалу під час фахової діяльності.

Самостійна робота студента є основною формою опанування навчального матеріалу у вільний від аудиторних занять час. Водночас самостійна робота – це робота студентів, що планується та виконується за завданням і під методичним керівництвом викладача, але без його безпосередньої участі [278, с. 136]. Наукова організація самостійної роботи

студента-документознавця передбачає сформованість умінь спостерігати явища та збирати факти, проникати в їх сутність, пов'язувати в єдине ціле різні, на перший погляд, процеси, уміння узагальнювати, розширювати й поглиблювати знання; здатність поставити науковий експеримент і зробити на його основі правильні висновки; уміння мислити аналогіями, моделювати, передбачати тощо.

Самостійне засвоєння студентами програмового матеріалу з української мови за професійним спрямуванням значною мірою відбувається за допомогою методу роботи з підручником. Самостійне вивчення матеріалу за підручником або методичним посібником розвиває здатність до самостійного набуття знань, уміння працювати з навчальною й науковою літературою, планувати власну навчальну діяльність, сприймати й відтворювати навчально-науковий текст [278].

Отже, методика опрацювання української професійної лексики майбутніми документознавцями ґрунтується на комплексі загальнодидактичних, лінгводидактичних і специфічних принципів навчання, що визначають вибір форм, методів і засобів навчання української професійної лексики майбутніми документознавцями.

1.2. Сутнісні характеристики базових понять дослідження

Вивчення, уточнення й розроблення поняттєво-термінологічної бази дослідження є провідним складником осмислення будь-якої наукової проблеми, оскільки термінологічна точність унеможлиблює багатозначність тлумачення термінологічних лексем, дозволяє чіткіше окреслити предмет дослідження, правильно визначити алгоритм дослідницького пошуку, забезпечує повноту викладу. Загальновідомо, що відображаючи логіку пошуку та стан розвитку науки, термінологічний апарат допомагає зрозуміти сутність розроблення методики навчання професійної лексики майбутніх документознавців.

Наше дослідження ґрунтується на провідних положеннях Закону України “Про вищу освіту”, Державного стандарту, сучасних концепцій мовної освіти, Загальноєвропейських рекомендацій з мовної освіти [132;134], що акцентують увагу на необхідності підвищення рівня мовленнєвої підготовки майбутніх фахівців. На думку Л. Мацько, “мовна освіта повинна стати складником фахової, фахівцям мова потрібна не як сукупність правил, а як картина світобачення, засіб культурного співжиття в суспільстві, засіб самоформування й самовираження особистості кожного” [199, с. 25-26].

Для того, щоб визначити теоретичні засади навчання майбутніх документознавців української професійної лексики, необхідно уточнити сутнісні характеристики базових понять “документознавець”, “документознавство”, “лексикологія” “лексико-семантична система”, “слово”, “лексема”, “значення слова”, “термін”, “термінологія”, “знання”, “професійна лексика”, “професійна компетентність”, “предметна компетентність”, “лексична компетентність”, “професійна лексична компетентність”, “лексична компетентність майбутніх документознавців”, оскільки це впливатиме на вибір змісту навчання та адекватного йому методичного інструментарію.

У лексикографічних джерелах зазначено, що документознавець – це фахівець, який займається реєстрацією та обліком документації [227]. На думку Н. Назаренко, документознавець – одна з перспективних професій, що забезпечує діяльність систем документно-інформаційних комунікацій в усіх галузях і функціонування сфери управління ними. Підготовка сучасних кадрів для означеної сфери є важливим державним завданням, оскільки недостатньо інтегрована на сьогодні система документних комунікацій має бути поступово перетворена висококваліфікованими фахівцями на стратегічно орієнтовану цілісність, що підвищить ефективність функціонування соціально-інформаційних та документно-комунікативних процесів у забезпеченні життєдіяльності громадянського суспільства [223, с.39]

З появою в Україні у середині 90-х років спеціальності “Документознавство та інформаційна діяльність” вищі навчальні заклади розпочали підготовку фахівців-документознавців. “Концепція підготовки документознавців базується на розробці моделі фахівця, основою якої є система: суспільна потреба – освітньо-кваліфікаційна характеристика (уміння) – освітньо-професійна програма (знання) – взаємозв’язок цих компонентів, визначення педагогічних умов підготовки фахівців – відповідні практичні підходи до реалізації моделі. Такі теоретичні, методологічні та педагогічні засади становлять основу підготовки документознавців в Україні [223].

Сучасний документознавець має широке функційне поле діяльності, пов'язане з одержанням, використанням, поширенням і зберіганням соціально значущої документованої інформації для досягнення стратегічних і тактичних цілей суб'єктів інформаційних відносин. Якісна реалізація цих завдань професіоналом залежить від рівня його підготовки у вищому навчальному закладі, системного опрацювання української професійної лексики в процесі засвоєння дисциплін мовознавчого циклу.

В Україні фундаторами документознавства як напряму професійної діяльності стали такі відомі учені, як: С. Кулешов, Н. Кушнарєнко, О. Матвієнко, М. Слободяник, Л. Філіпова, Г. Швецова-Водка та ін. За визначенням М. Слободяника, документознавство орієнтоване “на всебічне вивчення документа у широкому контексті, а також різноманітних утворень документів, що формують документну інфраструктуру суспільства” [305, 6]. Учений обстоює думку, що об'єктом документознавства повинно бути не тільки “максимально широке коло документів на різних носіях”, а передусім інформаційна складова документа, “потреби суспільства і особистості в інформації та системи, методи і прогресивні технології задоволення інформаційних потреб користувачів” [Там само, с. 12].

Зміст поняття *документознавство* у роботі розглядаємо як сукупність дій, спрямованих на задоволення інформаційних потреб фізичних і

юридичних осіб та держави. Відповідно перед вишами постає завдання сформувати особистість сучасного фахівця, яка інтегрує знання, уміння, навички, цінності й професійно значущі якості, необхідні для продуктивної документно-інформаційної діяльності, спрямованої на задоволення інформаційних потреб фізичних і юридичних осіб та держави. З цього випливає, що мовна підготовка фахівців має базуватися на неперервному вдосконаленні умінь і навичок усного і писемного мовлення, прийомів аналітичної розумової роботи, які потребують ґрунтового знання державної мови.

Нам необхідно було уточнити особливості навчання української мови майбутніх документознавців. Аналіз наукових праць з проблеми дослідження (Н. Бабич, З. Бакум, Н. Голуб, О. Горошкіної, Т. Гриценко, І. Дроздової, С. Єрмоленко, О. Караман, С. Карамана, А. Коваль, О. Ковтун, О. Копусь, О. Кучерук, О. Любашенко, Л. Мацько, Л. Паламар, М. Пентилюк, Л. Попова, Т. Симоненко та ін.) дозволив визначити специфіку навчання мовознавчих дисциплін майбутніх документознавців та необхідність збагачення їхнього словникового запасу професійною лексикою, що є предметом вивчення лексикології.

Інноваційні процеси в суспільстві, збільшення процесу документообігу, поява і активізація нових джерел і носіїв інформації зумовили зростання інтересу до термінології, що перебуває в постійній динаміці та оновленні. Різні аспекти загального термінознавства вивчали О. Копусь, І. Кочан, А. Крижанівською, Л. Марчук, Н. Непийводою, Л. Симоненко та ін., опрацювання студій яких дозволило нам обґрунтувати базові поняття дослідження.

За словниковими джерелами, *лексикологія* – це розділ мовознавства, що вивчає слово як основну одиницю мови, основний склад мови – лексику, шляхи поповнення й розвитку словникового складу [306; 307; 314].

Лексикологія – багатоаспектна наука, що вивчає природу й сутність слова, його виникнення і зміну, визначення значення слів та їх уживання,

структуру словникового складу мови, шляхи його поповнення. У мовознавстві лексикологію розглядають у вузькому й широкому значенні: у вузькому – це розділ мовознавства, що вивчає словниковий склад мови; у широкому значенні – це загальне позначення всіх розділів, що вивчають слово [315].

Бідьшість мовознавців (К. Городенська, С. Єрмоленко, М. Кочерган, Л. Лисиченко, Л. Мацько, О. Стишов та ін.) стверджують, що *слово* – найконкретніша мовна одиниця; результат сполучення певного значення з сукупністю певних звуків, сполучення, здатного до певного граматичного вживання. На думку лінгвістів, *слово* – найменша смислова одиниця мови, вільно відтворювана в мовленні для побудови висловлювань, що виражає своїм звуковим складом поняття про предмети, процеси, явища дійсності, їх ознаки чи відношення між ними, вільно відтворюється в мовленні і служить для побудови висловлювань; найважливіша одиниця мови. [202; 315]

У лексикології розрізняють *слово* і *лексему*. На відміну від слова, що є конкретною одиницею, *лексема* є абстрактною одиницею мови. Слово може варіюватися як у плані вираження, так і в плані змісту. Слово без значення не існує, оскільки *лексичне значення слова* – це його зміст, що відображає у свідомості й закріплює в ній уявлення про предмет, властивість, якість, процес, явище [313].

Лексичне значення слова є результатом мисленнєвої діяльності людини, її продуктом і пов'язане з редукцією інформації – людським мозком, з такими видами мисленнєвих процесів, як порівняння, класифікації, узагальнення, систематизація; тому лексичне значення слова має узагальнений і узагальнювальний характер та поділяється на концептуальне, конотативне, контекстуальне, денотативне, сигніфікативне. Стрижневим у лексичному значенні слова є його концепт – мисленнєве відображення певного явища дійсності, поняття. Слова в мові існують не ізольовано, вони об'єднані за спільністю значень у групи, мікросистеми, тобто лексико-семантичну систему, до якої належать слова, різні за їх семантикою, функціями,

важливістю використання в мовленні, територіальним поширенням, стійкістю в часі, походженням, стилістичною характеристикою тощо [202; 315].

Основним об'єктом навчання мов у різні часи були або сама мовна система, або мовленнєві дії, мовленнєва практика, мовлення. *Мовну систему*, услід з М. Кочерганом, розглядаємо як сукупність взаємопов'язаних і взаємозумовлених елементів, тобто сегментів, між якими встановлюються певні взаємовідношення, закономірності та особливості [170, с. 63-64].

Лексико-семантична система мови – один із ярусів мовної структури, що складається зі слів та їх значень. Системність лексики полягає: 1) у вивідності одних лексичних одиниць з інших, тобто у можливості тлумачення будь-якого слова іншими словами тієї самої мови; 2) у можливості опису всіх лексичних одиниць за допомогою обмеженого числа елементів – семантично найважливіших слів; 3) у системності й упорядкованості зафіксованого в лексиці об'єктивного світу. У лексико-семантичній системі існують відношення чотирьох типів: 1) внутрішньослівні, 2) парадигмальні, 3) синтагматичні, 4) асоціативно-дериваційні [315, с. 319].

Лексико-семантична система досліджується в лексикології – розділі мовознавства, що вивчає *слово* як основну одиницю мови, і словниковий склад мови – лексику. На лексико-семантичному рівні, що становить предмет лексикології, слово визначено дослідниками як найменшу мовну одиницю, яка має самостійне закріплене суспільно-комунікативною практикою значення, називає предмет, явище, дію або ознаку з позамовної дійсності і входить з властивим йому індивідуальним значенням до словникового складу [315, с. 101]. Існування слова усвідомлюють не лише фахівці, а й інші мовці, незалежно від їхньої професії, для яких ця одиниця становить цілком окреслену реальність.

Лексико-семантична система мови, на думку А. Грищенка, визначається з синхронного й діяхронного поглядів, у зв'язку з чим розрізняється сучасна, або описова, і історична лексикологія. Завдання описової лексикології полягає у з'ясуванні теоретичних і практичних проблем функціонування

словникового складу на сучасному етапі використання мови як засобу спілкування. Історична лексикологія становить одну із складових частин історії української мови. Вона вивчає основні лінії формування словникового складу, значеннєвого розвитку слів від початків становлення української мови до її сучасного стану [315, с. 102].

Лексичну систему сучасної української мови характеризують такі якості, як відкритість, динамізм, складність структури, нерівномірність і різні темпи розвитку окремих її шарів, що, як свідчить практика, створюють певні труднощі під час вивчення лексики, головною з яких є великий обсяг словникового складу та його постійна динаміка. Аналізуючи стан лексики української мови, лінгвісти (Т. Коць, Л. Козловська, Л. Мацько, Л. Ставицька, О. Стишов та ін.) відзначають низку змін у її складі, зумовлених процесами, що відбуваються в соціально-економічному, політичному, культурному житті суспільства. Лексика, віддзеркалюючи динамічний поступ суспільства, зазнає змін, збільшується кількісно, що й викликає труднощі в осмисленні, лексикографічному описові, а, отже, і в засвоєнні слів. Реалізація мети й завдань навчання майбутніх документознавців професійної лексики зумовлює врахування основних тенденцій у розвитку сучасної лексичної системи української мови.

Для реалізації мети й завдань вивчення лексики необхідно знати й обов'язково брати до уваги основні тенденції розвитку сучасної лексичної системи з урахуванням останніх змін. Так, для відбору лексичного матеріалу доцільно враховувати, що словниковий склад української мови значно збільшився, актуалізувалася лексика, що в словниках радянського періоду мала примітку застаріле або діалектне, наприклад, *бонна, гімназія, губернатор* тощо.

Оскільки щодня з'являються нові реалії, а відтак і нові слова, що спричиняє появу нових *термінів* – мовних знаків, мовних одиниць, що виражають означення і означуваність. Українські лінгвісти (Ф. Бацевич, К. Городенська, С. Єрмоленко, І. Кочан, Л. Мацько, О. Стишов та ін.)

вважають, що термін – це основний поняттєвий елемент для спеціальних цілей.

Ми поділяємо думку О. Стишова, який визначає термін як слово або словосполучення, що є назвою спеціального поняття певної сфери виробництва, науки або мистецтва. Формує професійне поняття, що застосовується у процесі пізнання, засвоєння деяких об'єктів та відношень між ними у відповідному професійному контексті [313].

Методологічні засади дослідження термінології в лінгвістиці пов'язані з іменами Б. Головіна, О. Копусь, І. Кочан, Л. Марчук, А. Попович, О. Стишова [239; 313] та ін., які висловлюють думку, що *термінологія* – це частина загальнокультурної мови. Як зазначають мовознавці, слово і термін корелятивні, але не тотожні. На відміну від загальноновживаної лексики, термінологія пов'язана з науковими концепціями і з предметним знанням тієї галузі, поняття якої термінується. Це зумовлює систематичну реалізацію міжпредметних зв'язків між українською мовою та спеціальними дисциплінами [23].

Дослідники (В. Даниленко, І. Кочан, Л. Лисиченко, Л. Марчук, О. Стишов та ін.) акцентують увагу на основній функції терміна – здатності виражати наукове поняття, указуючи також і на властивості терміна, що є оптимальними для його функціонування в терміносистемі, чим і відрізняється від загальноновживаної лексики.

Будь-який термін уводиться в науковий обіг згідно з певними правилами, що формулюються відповідно до законів логіки й методології, до яких відносять системність; тенденція до однозначності в межах термінологічного поля; точність; відсутність експресії.

Нам імponує думка Н. Безгодової, що з метою засвоєння термінологічної лексики важливою є систематична термінологічна робота, під час якої студенти зможуть переконатися в тому, що при творенні термінів велику роль відіграє семантична (сміслова) виразність елементів терміна. [23]

Логіка нашого дослідження зумовила з'ясування поняття «професійна лексика». *Професійну лексику* науковці (Л. Лисиченко, М. Пентилюк, О. Стишов та ін.) визначають як слова та словосполучення, властиві

мовленню певної професійної групи людей. Лексика різних професійних груп характеризується низкою самотутніх рис, передусім назви приладів, знарядь виробництва, різних гатунків сировини тощо. За межами професійного середовища ці слова не завжди зрозумілі широкому загалу або не становлять інтересу [313; 327].

Для нашого дослідження цінною є думка авторів енциклопедії “Українська мова”, що з *професійної лексики* тісно пов’язана спеціальна термінологія окремих галузей науки, техніки, мистецтва тощо, що мають певну кількість спеціальних елементів. Проте науковці знайшли між ними істотні відмінності: у професійній лексиці при детальній диференційованості назв окремих предметів, їх частин та видових понять немає назв для широких категорій однакових чи подібних реалій, а кожна назва за своїм походженням і структурою звичайно ізольована від інших, тоді як у термінології слова, що означають близькі поняття, становлять утворення від однакових коренів [327, с. 560].

На основі професіограми документознавця зроблено висновок, що фахівцям із галузі документознавства необхідно дотримуватися акцентуаційних, фонетичних, орфоепічних, лексико-фразеологічних, словотвірних, графічних і орфографічних, граматичних, правописних, стилістичних і комунікативних норм, що сприймаються як “ідеал” і загальноприйнятий зразок. Комунікативні норми і норми літературної мови перебувають у взаємозалежності й взаємозв’язку, оскільки ефективна реалізація процесу професійного спілкування залежить від дотримання мовцями комунікативних якостей мовлення, зокрема багатства й правильності. До того ж, мовлення документознавця повинно забезпечувати вирішення різноманітних питань, тому, крім загальнокультурних, перед мовленням майбутнього документознавця, стоять і професійні вимоги. Документознавець несе соціальну відповідальність за зміст і якість свого мовлення, за його наслідки.

Останнім часом особлива увага приділяється практичній спрямованості

навчання лексики і фразеології, удосконаленню комунікативних умінь і навичок студентів на основі засвоєння визначених лексикологічних і фразеологічних понять, насамперед у процесі активної самотійної мовленнєвої діяльності – аналітичної (сприйняття, аналіз тексту) і синтетичної, творчої (створення власних висловлювань з доцільним, стилістично виправданим уживанням лексем і фразеологізмів). Методика лексикології і фразеології містить загальні питання, які вирішуються й іншими галузями методики, – стосуються вивчення будь-яких мовних явищ.

Зокрема це мета, завдання, значення вивчення лексикології в курсі мовознавчих дисциплін, зміст цих курсів, принципи відбору лексикологічних і фразеологічних понять для майбутніх документознавців, принципи навчання лексикології і фразеології, методи й прийоми вивчення лексикологічних і фразеологічних понять та методи формування відповідних мовних і мовленнєвих умінь і навичок у процесі засвоєння лексичних і нелексичних мовних явищ.

Вивчення мовознавчих студій засвідчило, що лексика й фразеологія становлять комунікативний фонд мови; *лексема* – середовище функціонування звуків і морфем, виразник граматичних категорій. Доцільне використання слова сприяє реалізації комунікативної мети мовця, що зумовлює посилення уваги до вироблення вмінь доцільного слововживання, використання лексичного багатства мови. Для майбутніх документознавців винятково важливим є врахування семантичного наповнення слова відповідно до стилістичного контексту, що забезпечує правильне розуміння змісту різних видів документів, їх продукування й оброблення.

Значну частину слів в сучасній українській літературній мові складають запозичення з інших мов. Є слова відносної новизни, уже представлені в деяких словниках і довідниках (*мануальний, суші* тощо). Новітні запозичені слова відсутні в сучасних лексикографічних виданнях.

Більшість запозичень прийшли в українську мову з англійської. Основними сферами запозичень є ринкова економіка – *бізнес, економіка*,

фінанси; політика – *брифінг, спікер, істеблішмент, рейтинг, саміт* тощо; масова культура, розваги, відпочинок – *шоу, ді-джей, ремікс, кліп, хіт, фан* тощо; оргтехніка – *картридж, монітор, мультимедіа, файл, інтернет* тощо.

Вимагають особливої уваги інновації, що з'явилися в мові внаслідок різноманітних семантичних перетворень, зокрема – переосмислення. Мовознавці вважають переосмислення одним із джерел збагачення словникового складу української мови. Дослідники вважають, що цей процес зумовлений переважно тим, що лексичне значення більшості слів має складну семантичну структуру. Трансформації в структурі значення призводять до переосмислення й закріплення в мові нових значень у слів, що давно існують. Процес творення інновацій можливий за умови перенесення ознак, якостей з одного предмета та інший.

Погоджуємося з дослідниками, що не варто вводити в обіг усі слова іншомовного походження, які останнім часом рясніють на шпальтах газет і часописів, особливо ті, що мають українські відповідники: *дайджест* (огляд), *елегантний* (ошатний), *армрестлінг* (рукоборство) та ін. Проте, якщо словоназва увійшло в мову разом із запозиченою реалією, то студентам необхідно пояснити його значення та особливості вживання. Має право на життя гіпотеза, що чим частіше запозичене слово виявляється дискурсивно, тим більше в нього можливостей закріпитися в сучасній мовній картині світу. Усе це вимагає постійної уваги з боку викладачів. [100; 313]

З методичної точки зору важливою є лексика, що через ряд об'єктивних причин перебувала на периферії лексичної системи: слова з різних галузей – побутової, економічної, правової, конфесійної тощо: *гувернантка, біржа, обряд, віра* тощо. Нині більшість цих слів з пасивного словника перейшли в активний, стали комунікативно значущими. У словниках радянського періоду ці лексеми мали примітки на зразок: “заст.”, “арх.”, “діал”, а також супроводжувалися коментарями “до 1917 року”, “у капіталістичних країнах”, “у віруючих” тощо. Сьогодні ці примітки не відповідають дійсності і

створюють труднощі для студентів, тому необхідно допомогти їм правильно працювати зі словниками, грамотно здійснювати інформаційний пошук.

Рівень загальної і мовленнєвої культури мовця, як слушно зауважує О. Семеног, багато в чому визначається тим, які загальні і спеціальні лексикографічні знання має особистість, як володіє вміннями користуватися лексикографічними виданнями різних типів і вилучати з них необхідну інформацію, якою мірою набуті навички самостійної науково-дослідницької роботи в галузі лексикографії, чи усвідомлює потребу звернення до словника з метою вирішення пізнавальних і комунікативних завдань” [293, с. 41].

Зважаючи на це, робота зі словниками як ефективним засобом засвоєння професійної лексики майбутніми документознавцями має вагоме значення й повинна бути реалізована під час занять з професійно орієнтованих дисциплін.

У процесі навчання лексики української мови, на нашу думку, обов’язково треба брати до уваги лінгвістичний матеріал, що відображає сучасний стан мови. Його вивчення сприятиме підвищенню зацікавленості студентів до предмета, розширить знання, сприятиме формуванню лексичної компетентності.

Незважаючи на те, що в лабораторії методики української мови було проведено круглий стіл з проблем компетентнісного навчання, однак говорити про узгодженість позицій і усталеність поняттєвого апарату ще рано, оскільки між науковцями немає згоди щодо вибору прийнятного варіанта дефініцій «компетенція»/ «компетентність».

В “Енциклопедії освіти” зацентовано на тому, що *компетентність* – це відчужена від суб’єкта, наперед задана соціальна вимога (норма) до освітньої підготовки учня/студента, необхідна для його якісної продуктивної діяльності в певній сфері, тобто соціально закріплений результат; можуть бути виведені як реальні вимоги до засвоєння учнями сукупності знань, способів діяльності, досвіду ставлень з певної галузі знань, якостей особистості, яка діє в суспільстві. Набута характеристика особистості, що сприяє успішному

входженню молодшої людини в життя сучасного суспільства; компетентність – це Інтегрований результат, що передбачає зміщення акцентів з накопичення знань, умінь і навичок до *формування і розвитку* (курсив наш – О.Р.) здатності практично діяти [121].

Погоджуємося з висновком Н. Голуб, що на сьогодні цілком очевидна доцільність розмежовувати поняття “компетенція” і “компетентність”[94]. До цього схильні вітчизняні (Н. Бібік, О. Горошкіна, С. Караман, М. Пентиліук, О. Савченко та ін.) й зарубіжні (В. Краєвський, А. Хуторський та ін.) учені. З цього випливає, що компетенція складає підґрунтя для формування компетентності. *Компетентність* ґрунтується на знаннях і вміннях, однак не обмежується тільки ними. У роботі тлумачимо «компетентність» не лише як наявність у студентів знань і досвіду, а й сформовані вміння використати їх у певних життєвих і професійних контекстах. Важливим складником компетентності вважаємо ціннісне ставлення людини до знань, формування й удосконалення вмінь, а також її досвід, що дає змогу використати набуті знання, збагнути й оцінити життєву ситуацію, у якій можна застосувати ці знання.

Упровадження компетентнісного підходу стало імпульсом до розроблення досліджень, присвячених формуванню професійної компетентності студентів (С. Караман, К. Климова, Н. Остапенко, О. Семенов, В. Сидоренко, Т. Симоненко та ін.).

Проблема формування професійної компетентності розробляється в різних аспектах. Одним із важливих напрямів дослідження професійної компетентності є розгляд цієї категорії і в контексті діяльнісного підходу (О.Ковтун, Н.Остапенко, Т.Симоненко та ін.) [160; 240; 297]. А. Маркова розуміє під *професійною компетентністю* психічний стан, що дозволяє діяти самостійно й відповідально, оволодіння людиною здатністю й умінням виконувати певні трудові функції, що полягають у результатах праці людини [192]. Ще один напрям пов’язаний з тлумаченням професійної компетентності як рівня освіченості фахівця (О. Ковтун, О. Копусь,

Т. Симоненко та ін.). На думку Н. Остапенко, *професійна компетентність* – це рівень освіченості й загальної культури особистості, що характеризується оволодінням теоретичними засобами пізнавальної й практичної діяльності [240].

Вивчення спеціальних досліджень переконує, що науковці, пропонуючи різні тлумачення компетентності, є одностайними в тому, що *професійна компетентність майбутнього фахівця* формується на засадах теоретичних знань, практичних умінь, значущих особистісних якостей та життєвого досвіду, що зумовлює готовність фахівця до виконання професійних обов'язків та забезпечує високий рівень його самоорганізації. Підсумовуючи основні підходи науковців до тлумачення дефініцій “компетентність” та “професійна компетентність”, можна стверджувати, що *професійна компетентність* – це потенціал особистості у виконанні певних повноважень у професійній галузі. Ураховуючи вітчизняні термінологічні традиції ми розмежовуємо поняття “професійна компетенція / компетентність” і “предметна компетенція / компетентність”. Видається очевидним, що сформованість ключових і професійних компетентностей є результатом набуття предметних компетентностей, які, згідно зі словником [307], дозволяють вирішувати проблеми, що виникають у житті, засобами навчального предмету: а) розпізнавати з-поміж проблем, що виникають, такі, що можуть бути вирішені засобами даного предмету; б) формулювати й вирішувати такі проблеми із застосуванням предметних знань і вмінь; в) аналізувати застосовані методи рішення; г) інтерпретувати одержані результати, формулювати остаточні результати вирішення поставленої проблеми.

У широкому розумінні, наголошують науковці, компетентнісна освіта повинна формувати в особистості здатність до прийняття та реалізації важливих для її життя рішень [160; 165; 175]. У компетентнісному підході зміст навчання спрямовується на формування в особистості, здатної орієнтуватися й успішно діяти в розмаїтті складних і непередбачуваних

життєвих та навчальних ситуацій, уявляти наслідки своєї діяльності, а також нести за них відповідальність.

Проблемі формування лексичної компетентності учнів і студентів присвячено студії З. Бакум, А. Богуш, К. Галацина, Н. Голуб, М. Греб, С. Карамана, О. Копусь, О. Кучерук, В. Новосьолової, Л. Попової, В. Тихоші, І. Хом'яка, В. Шляхової та ін.

Лексична компетенція (компетентність) визначається як наявність певного запасу лексичних одиниць з урахуванням здатності адекватно їх використовувати: коректно вимовляти і писати, правильно організовувати граматично, розуміти на слух і в процесі читання, оперувати ними в актах комунікації у потрібному темпі і в різноманітних значеннях, доречно вживати образні вислови, прислів'я, приказки, фразеологічні звороти для досягнення відповідного комунікативно-функціонального результату. Таким чином сформована лексична компетенція стає підґрунтям для реалізації мовленнєвої, соціокультурної та соціолінгвістичної компетенції студентів” [81].

І. Хом'як визначає *лексичну компетентність* як високий рівень оперування словом в усному й писемному мовленні, набутий досвід застосування лексичних умінь на практиці, особистісний показник використання лексичної компетенції в комунікативній діяльності [336; с. 28.].

У процесі аналізу й узагальнення наукових студій визначено відсутність єдиного підходу до тлумачення дефініції *лексична компетенція / компетентність*. *Лексична компетенція* здебільшого розглядається як наявність певного запасу лексичних одиниць з урахуванням здатності адекватно їх використовувати: коректно вимовляти і писати, правильно організовувати граматично в різних стилях, типах і жанрах мовлення, розуміти на слух і в процесі читання, оперувати ними в актах комунікації у потрібному темпі і в різноманітних значеннях, доречно вживати образні вислови, прислів'я, приказки, фразеологічні звороти для досягнення відповідного комунікативно-функціонального результату; *лексична*

компетентність – як високий рівень оперування словом в усному й писемному мовленні, набутий досвід застосування лексичних умінь на практиці, особистісний показник використання лексичної компетенції в комунікативній діяльності. Різновекторність тлумачень свідчить про складність означеного феномену.

Вивчення фахових джерел дозволило нам сформулювати визначення базового поняття *лексична компетентність майбутнього документознавця*, під якою розуміємо інтегровану здатність особистості, набуту в процесі навчання студентів, що містить знання про лексичну систему української мови, стилістичний потенціал лексичних одиниць; сформовані лексичні вміння і навички майбутніх документознавців, досвід, цінності, ставлення, що можуть цілісно реалізуватися в процесі конкретної професійної ситуації.

Отже, з'ясування сутності провідних понять “*документознавець*”, “*документознавство*”, “*лексикологія*” “*лексико-семантична система*”, “*слово*”, “*лексема*”, “*значення слова*”, “*термін*”, “*термінологія*”, “*знання*”, “*професійна лексика*”, “*професійна компетентність*”, “*предметна компетентність*”, “*лексична компетентність*”, “*професійна лексична компетентність*”, “*лексична компетентність майбутніх документознавців*” дає можливість окреслити шляхи формування професійної лексичної компетентності майбутніх документознавців; обґрунтувати теоретико-методичні засади дослідження, розробити методику навчання української професійної лексики майбутніх документознавців.

1.3. Психологічні чинники навчання майбутніх документознавців

Розроблення та експериментальна перевірка ефективності методики опрацювання української професійної лексики майбутніми документознавцями в умовах вищого навчального закладу неможливі без чіткого визначення психолого-педагогічних і психолінгвістичних засад, оскільки весь універсальний комплекс дій людини формується на психологічній основі й у результаті допомагає визначити причини появи

помилки, з'ясувати особливості засвоєння усного й писемного мовлення, виявити труднощі, урахувати особливості віку студентів, уваги, пам'яті, мовного чуття, процесів мислення, уваги.

Вивчення праць Б. Ананьєва, В. Глухова, Г. Костюка, І. Синиці та ін. показало, що в навчанні майбутніх документознавців української професійної лексики необхідно враховувати низку психологічних чинників, зокрема типологічні характеристики студентів як суб'єктів освітньої діяльності, особливості реалізації мовленнєвої діяльності, психічні й психологічні властивості тощо.

Аналіз і синтез фундаментальних психологічних праць (Л. Божович, П. Гальперін, Р. Гришкова, Д. Ельконін, О. Леонтьєв, А. Маркова, В. Мерлін, Ю. Пассов, С. Рубінштейн, П. Якобсон) дозволив виявити залежність між результативним засвоєнням лексичного матеріалу та відповідністю змісту навчання мовознавчих дисципліни інтересам і професійним потребам студентів; дійти висновку, що в процесі надання інформації важливо враховувати не лише рівень її доступності, а й внутрішнє сприймання та наявність відповідної реакції суб'єкта. Дослідниками проблеми підкреслено, що в навчанні необхідно враховувати ряд чинників, зокрема вік, особливості реалізації мовленнєвої діяльності, психічні й психологічні властивості тощо.

Упродовж студентського періоду відбувається формування в молоді моральної свідомості, вироблення ціннісних орієнтацій та ідеалів, усталеного світогляду, громадянських якостей особистості. Психологічна змістовність юності пов'язана з розвитком самосвідомості, розв'язання завдань професійного самовизначення і вступом у доросле життя [139]. Саме в цей час формуються пізнавальні та професійні інтереси, уявлення про майбутній фах, його специфіку, здатність будувати життєві плани, суспільна активність.

Як соціальна група студентство характеризується визначеністю в майбутній професії, сформованістю стійкого ставлення до обраного фаху. Рівень уявлень студента про професію безпосередньо співвідноситься з

рівнем ставлення до навчання, і чим більше студент знає про професію, тим більш позитивним є його ставлення до навчання. Збільшується словниковий запас, удосконалюється професійна значущість мовлення [140]. Для віку студентів характерне зростання коефіцієнтів розумового розвитку, накопичення інтелектуального потенціалу, активізація пізнавальної діяльності [139, с. 133]. У молодих людей (18–25 років) спостерігається підвищений інтерес до слова як до засобу точної й повної передачі своїх думок, підвищується вимогливість до мовлення. Б.Ананьєв наголошує, що “Словесне оформлення думок є також певною мірою засобом перевірки та уточнення знань, у цьому віці в результаті правильного навчання мислення стає самостійною сильною потребою особистості. Оволодіння усним і писемним мовленням, матеріалом підручників відкриває широкі можливості для задоволення цієї потреби” [4, с. 70].

Порівняно з іншими віковими групами в юнацькому віці істотно вдосконалюються вміння знаходити й порівнювати кілька способів розв’язання навчального матеріалу, що підносить навчальну діяльність на більш продуктивний рівень, сприяє формуванню здібностей особистості, що роблять людину придатною до здійснення певного виду діяльності (у нашому випадку навчальної, мовної, мовленнєвої, лексичної), оволодіння ним і творчого продовження або переосмислення [140].

Психологи зазначають, що мовні здібності мають неоднорідну психологічну й психофізіологічну природу, що охоплює, з одного боку, сферу міжособистісних стосунків, активної взаємодії учасників у спільній діяльності (комунікативно-мовленнєві аспекти, особливо пов’язані з функціонуванням правої півкулі головного мозку), з іншого боку – сферу активного засвоєння інформації, знань, формування навичок, умінь (когнітивно-лінгвістичні аспекти, тісніше пов’язані з функціями лівої півкулі головного мозку) [124; 126].

Навчання української професійної лексики майбутніми документознавцями передусім пов’язане з такими процесами, як розвиток

мовної свідомості, мислення та внутрішнього мовлення, виконання конкретних операційних дій задля одержання теоретичних знань і вдосконалення практичних навичок, розвитку мотивації до навчання. На ефективність збагачення словникового запасу майбутніх документознавців впливають такі компоненти мовних здібностей: мовна пам'ять, зокрема вербальна; чуття мови; здатність до оперування мовними образами; правильний відбір слова, терміна, мовленнєвих засобів; логічність побудови й викладу висловлювання, уміння орієнтувати мовлення на співрозмовника з урахуванням позамовних чинників, здатність точно, стисло, грамотно висловлюватися тощо.

Формування мовних здібностей студентів – майбутніх документознавців відбувається під час навчальної діяльності, основу якої становить процес мислення. Як зазначає С. Рубінштейн, зазвичай людина починає мислити тоді, коли в неї виникає потреба щось зрозуміти – з проблеми чи запитання, зі здивування, протиріччя. Це перша фаза мисленнєвого процесу, від усвідомлення проблеми думка переходить до розв'язання шляхом висунення гіпотези та її перевірки, завершальна фаза – остаточне судження, у якому фіксується досягнуте розв'язання проблеми. Формою існування думки є слово, а мовлення має основне значення для поняттєвого мислення [286, с. 317–323]. Мова і слово є знаковими формами думки, оскільки мислення мовлення й дія перебувають у тісному взаємозв'язку.

В юності відбувається продуктивний розвиток інтелекту особистості шляхом збагаченню словникового запасу, розвитку логічного мислення, здатності займатися теоретичні міркування та самоаналіз. Упродовж студентського періоду починає окреслюватися індивідуальний стиль інтелектуальної діяльності (пізнавальний і когнітивний стилі), формується ментальний досвід, виробляються індивідуальні варіанти способів сприймання, запам'ятовування і мислення, що визначають шляхи набуття, накопичення, перероблення та використання інформації. Водночас багато

представників цього віку схильні переоцінювати рівень своїх знань і розумових здібностей.

Як зазначає І.Зимня, студентський вік – це період становлення особистості, вияву різноманітних інтересів. Це час інтенсивної і активної соціалізації людини як майбутнього професіонала, що враховується викладачем у змісті, проблематиці й прийомах організації навчальної діяльності у вишах. [140, с. 184] .

Представники психологічної школи Б.Ананьєва дійшли висновку, що студентський вік – період надскладного структурування інтелекту, який відбувається індивідуально й варіативно [5, с. 184]. Це потребує від викладачів розроблення індивідуальних завдань для студентів з урахуванням його інтелектуальних і пізнавальних можливостей.

Вичерпні знання про внутрішні, невідчутні властивості й ознаки предметів дійсності майбутні документознавці одержують за допомогою мислення, що нерозривно пов'язане з мовою – знаряддям формування і способом існування думки. У слові закріплюється нагромаджений пізнавальний досвід, який людина використовує за потреби. Узагальнюючи в слові свої знання про предмети і явища дійсності, вона виходить за межі того, що дається їй безпосередньо у відчуттях і сприйманні, значно розширює свої пізнавальні можливості, удосконалює своє мислення.

Мовлення як особливий вид психічної, інтелектуальної діяльності нерозривно пов'язане з мисленням – воно є засобом формування і формулювання думки за допомогою слова, мови загалом. Складові елементи мовлення співвідносяться з логіко-розумовими чинниками: слово відповідає поняттю, речення – судженню, тобто виражає думку, текст виражає задум автора, послідовність його думок. Тому формування лексичної компетентності майбутніх документознавців тісно пов'язане з розвитком мислення: одне зумовлює інше, і у зв'язку з цим правомірно стверджувати не лише про розвиток мовлення, а й про розвиток словникового запасу, що значною мірою забезпечує мовленнєву-розумову здатність студентів.

З огляду на психолінгвістичні засади мовної освіти, репрезентовані в працях О. Залевської, І. Зимньої, О. Леонтьєва, І. Рум'янцевої та ін., у процесі організації роботи над опрацюванням української професійної лексики майбутніми документознавцями студентів потрібно враховувати механізм мовленнєвої діяльності.

Більшість вітчизняних і зарубіжних психологів і психолінгвістів розглядають мовлення як мовленнєву діяльність, що реалізується або як цілісний акт діяльності (якщо має специфічну мотивацію, не здійснювану іншими видами діяльності), або як мовленнєві дії, включені в будь-яку немовленнєву діяльність.

За Ф. Бацевичем, мовленнєва діяльність потрактовується як “спеціалізоване вживання мовлення в процесах взаємодії між людьми; частковий випадок діяльності спілкування із застосуванням мовного коду” [22, с. 323]. О. Леонтьєв вважає, що мовленнєва діяльність становить специфічний вид діяльності, не співвідносний безпосередньо з “класичними” видами діяльності, наприклад, працею або грою. Мовленнєва діяльність “як окрема мовленнєва дія обслуговує всі види діяльності. Водночас власне мовленнєва діяльність можлива лише тоді, коли мовлення самоцінне, коли мотив, покладений в її основу, не може бути задоволений іншим способом, ніж мовлення” [179, с. 63]. М. Пентилюк зазначає, що мовленнєва діяльність – це сукупність психофізичних дій людини, спрямованих на сприймання і розуміння мовлення або породження його в усній і писемній формах [258,]. На думку психолінгвістів, мовленнєва діяльність є провідним засобом формування вмінь і навичок, являє собою словесне відтворення дій, які людина спостерігає й виконує, а також ідеальне відтворення способу дій, яке треба здійснити (внутрішнє мовлення) [179].

Мовленнєва діяльність становить комунікативний бік життєдіяльності людини, а знання її специфіки, законів, етапів перебігу забезпечують формування та вдосконалення вмінь висловлюватися відповідно до ситуації спілкування, поставлених цілей і завдань, що виникають у процесі

комунікативних потреб. Мовленнєва діяльність студентів стимулює розвиток їхніх мовних і мовленнєвих умінь і навичок, що відбивають рівень сформованості мовленнєвих дій і є критерієм розвиненого мовлення й розглядається як особливий вид діяльності, спрямований на формування думки (предмета мовленнєвої діяльності). Зауважимо, що цілісність мовленнєвої діяльності також виявляється в обов'язковій взаємодії всіх її складників (фонетичних лексичних, семантичних, граматичних тощо), усіх етапів і рівнів мовленнєвого процесу.

Психолінгвісти й лінгводидакти стверджують, що словниковий запас неоднорідний, слова, що належать до пасивного словника, менш активно застосовуються. З цього випливає важливий висновок: в усному мовленні немає часу для швидкого відбору слів, людині доводиться обирати слова, що «перебувають напoxваті». У цьому випадку якщо слова не перейшли в активний словниковий запас людини (у нашому випадку професійна лексика), у мовленні будуть траплятися слова, що не відповідають темі мовлення, заміни, паузи тощо. Завдання педагога полягатиме в сформованості в майбутніх документознавців механізму добору адекватних слів і конструкцій.

Основою навчання майбутніх документознавців української професійної лексики є взаємопов'язане навчання видів мовленнєвої діяльності, домінувальними засадами якого дослідники вважають мотивація навчально-пізнавальної і мовленнєвої діяльності, комунікативну спрямованість навчання, індивідуалізацію в навчанні, самостійність і творчість особистості, активність в інтелектуально-мовленнєвій діяльності [179, с. 20]. Таким чином, мовленнєва діяльність майбутніх документознавців становить активний, цілеспрямований, мотивований, змістовний процес прийняття або породження висловлювання, спрямований на задоволення комунікативно-пізнавальних потреб особистості під час професійного спілкування.

Як зазначає О. Леонтьєв, професійне спілкування безпосередньо взаємопов'язане з етапами мовленнєвої діяльності: мотив діяльності, цільова настанова діяльності визначення – мета спілкування; орієнтування в умовах

діяльності і планування діяльності – орієнтування в співрозмовникові, тобто моделювання комунікативно важливих особливостей особистості, в умовах комунікативного завдання (правильно обрати зміст спілкування, знайти адекватні засоби для передачі цього змісту, спланувати своє мовлення, забезпечити зворотний зв'язок); реалізація діяльності в конкретних діях і операціях – самоподача (самопрезентація), мотивами якої виступають самоутвердження та професійна необхідність, володіння невербальними засобами спілкування; контроль – установлення контакту [179, с. 144].

Успішне професійне спілкування здебільшого залежить від мотивації цього процесу, зокрема інтересу, потреби пізнання, цілеспрямованих дій людини.

Мотив визначають як складне психологічне утворення, що спонукає людину до свідомих дій і є основою цих дій; внутрішнє спонукання, рушійна сила вчинку людини, що визначає його зміст і допомагає більш глибоко розкрити психічне ставлення особи до вчиненого [193, с. 135]]. Мотив і мета як психічні ознаки характерні для будь-якої свідомої вольової поведінки людини. В їх основі лежать потреби й інтереси людини.

І. Зимня [139, с. 63] виділяє два типи мотивів: мотив досягнення мети й пізнавальний мотив, який становить основу навчально-пізнавальної діяльності людини, відповідаючи самій природі мисленнєвої діяльності юнацького віку. Поряд із цим істотно посилюється мотив пошуку нових ділових контактів і співпраці з іншими людьми (одногрупниками, однокурсниками, викладачами, потенційними працедавцями). Студенти вчать ставити гнучкі цілі, пов'язані з етапом соціального і професійного самовизначення [139].

Одним із психологічних чинників, що мають безпосередній вплив на опрацювання української професійної лексики майбутніми документознавцями, є мотивація, мотиваційна сфера. Мотиваційний компонент є основним чинником і передумовою засвоєння нових знань індивідом. Аналіз психолого-педагогічної літератури дав змогу з-поміж

мотивів, що домінують у формуванні лексичної компетентності як результату навчання української професійної лексики, виокремити такі: внутрішні (суспільна значущість мови й мовлення, ефективного спілкування, комунікабельності як якості особистості), зовнішні (мотиви матеріального заохочення, авторитет з-поміж студентів та ін.), професійні (роль мовлення в оволодінні майбутньою професією), пізнавальні (потреба в нових знаннях) тощо. Ці мотиви й повинні бути враховані в розробленні методики навчання майбутніх документознавців української професійної лексики.

Як свідчать результати опитування, проведеного нами з-поміж студентів Національної металургійної академії України, Полтавського національного технічного університету імені Юрія Кондратюка, Харківської державної академії культури, Донецького національного університету (м. Вінниця), Відкритого міжнародного університету розвитку людини “Україна”, основними мотивами навчання української професійної лексики студентів є прагнення майбутніх документознавців підготуватися до майбутньої професійної діяльності та пізнання світу, інтерес до знань. Перед викладачем, який забезпечує опрацювання української професійної лексики майбутніми документознавцями, постає завдання не лише організувати навчальний процес на занятті, а й правильно вмотивувати навчальну діяльність студентів, спрямовану на формування правильного, багатого, логічного, виразного українського мовлення. Виконання цього завдання потребує методично доцільного вибору матеріалу, емоційної подачі теорії, оптимального поєднання методів, прийомів і засобів формування професійної лексичної компетентності майбутніх документознавців, створення системи вправ і завдань, спрямованих на формування професійної лексичної компетентності майбутніх документознавців через упровадження в навчання тренінгів, ділових ігор, нестандартних підходів, форм колективної роботи над формуванням інформаційних ресурсів для блогів та мережеских спільнот, що сприяє усвідомленому використанню здобутого мовного досвіду.

Результатом реалізації продуктивних видів мовленнєвої діяльності (письмо і говоріння) є зовнішнє усне й писемне мовлення. У процесі навчання цих видів мовленнєвої діяльності, за твердженням І. Синиці, трапляються недоліки, усуненню яких викладачі повинні приділяти особливу увагу: надмірна ситуативність, аморфність фраз, недостатня означальність предметів, нерівномірний темп усного мовлення, стилістичні помилки. Учений наголошує на основних причинах появи цих недоліків у мовленні студентів: 1) неусвідомлення їх як ненорми; 2) байдужість до аналізу висловлювань, хоч за бажанням помилок можна уникнути; 3) уживання ненорми через неухважність до мовлення, відсутність звички контролювати його; 4) припущення помилок через напруження під час мовленнєвої ситуації [299, с. 101]. Дослідник глибоко переконаний, що змістовне, правильне й доречне усне або писемне мовлення вимагає не тільки знань, умінь і навичок, а й вольових зусиль, розвитку пам'яті, уваги тощо.

Як зазначають психологи (М. Варій, І. Зимня, І. Кона та ін.) період юнацького віку загальний розвиток пам'яті відбувається в тісній взаємодії з мисленням, досягаючи максимальних значень. Мислення в цей період значно відстає від рівня розвитку пам'яті, що знижує ефективність запам'ятовування і зберігання, бо засвоєваний матеріал належним чином не обробляється. Хоч пам'ять і досягає високого рівня, проте потік інформації, що необхідно засвоїти, зростає набагато швидше [139, с. 116]. Подолати цю розбіжність можна тільки шляхом осмислення інформації та конспективного структурування матеріалу. Зважаючи на це, особливого значення набуває формування вмінь студентів працювати з книгою, словником, довідником, готувати конспекти на високому професійному рівні. Тому лексикографічна робота є важливим складником методики опрацювання української професійної лексики майбутніми документознавцям.

Мовленнєво-розумова діяльність потребує від студентів застосування акумульованого ними мовного й когнітивного досвіду, що акцентує увагу на особливостях пам'яті як одній із функцій індивідуальної свідомості. Процес

засвоєння матеріалу, зокрема збагачення словникового запасу залежить від пам'яті студента – важливої умови комунікації та однієї з функцій індивідуальної свідомості. Науковці витлумачують пам'ять як “процеси організації та збереження минулого досвіду, які дозволяють повторне використання його в діяльності або повернення в сферу свідомості” [95].

Відомі різні види класифікації пам'яті. Найбільш поширений: одні люди – краще запам'ятовують образний матеріал, інші – словесний, треті – не віддають відчутної переваги в запам'ятовуванні слову чи образу. С. Гончаренко подає класифікацію пам'яті за характером психічної активності, що домінує в діяльності людини: моторна, емоційна, образна й словесно-логічна; за тривалістю – короткочасна й довгочасна [95, с. 247].

Розвиток пам'яті став одним із важливих аспектів у процесі навчання. Пам'ять певною мірою вибіркова – не все, що сприймається, запам'ятовується однаково, а краще запам'ятовується те, що пов'язане з досягненням поставленої мети, потребами та мотивами особистості.

У пам'яті виділяють три взаємозалежних процеси: запам'ятовування інформації, її збереження й відтворення [281, с. 309–311]. Запам'ятовування – це процес закріплення в пам'яті нового матеріалу, що може бути мимовільним і довільним, механічним і логічним [189, с. 188].

На думку психологів, запам'ятовування виявляється більш ефективним, якщо його логічно розчленувати, осмислити, об'єднати в групи [189]. Тому мовний матеріал, що пропонується майбутнім документознавцям, для потребує оптимального структурування, вибору способів репрезентації, які б створювали позитивне емоційне тло. Кожен з видів запам'ятовування притаманний навчальній майбутніх документознавців. Так, мимовільне запам'ятовування відбувається, коли студент не ставить спеціальної мети запам'ятати цей матеріал і він закріплюється ніби невимушено. Для цього на практичних заняттях доцільно пропонувати тексти професійного спрямування з комплексними завданнями до них. У цьому випадку відбувається мимовільне запам'ятовування професійної лексики. Наприклад:

- Прочитайте текст. Розставте в ньому пропущені розділові знаки.

Резюме це коротка інформація про себе складена в писемній формі.

Останнім часом мабуть це найрозповсюдженіший документ за допомогою якого здійснюється не лише пошук роботи а й відбір претендентів на ту чи іншу вакантну посаду. Перш ніж запросити потенційного працівника на співбесіду багато хто з керівників вважає за доцільне познайомитися з його резюме направленим на адресу підприємства. Така форма одержання відомостей про майбутнього працівника економить час й особливо зручна коли кілька осіб претендують на одне й те ж місце роботи. Характерною рисою резюме є виклад відомостей про освіту й трудову діяльність у зворотному хронологічному порядку.

У графі “Додаткові відомості” може бути вказана будь-яка інформація знання іноземних мов наявність друкованих праць професійні навички з інших спеціальностей індивідуальні здібності людини та ін.

Уважний аналіз відомостей про претендента дозволяє зробити висновок про його вік сімейний стан, досвід роботи, бажання підвищувати свій рівень освіченості. На співбесіду запрошуються ті чиї дані зацікавили роботодавця (За С.Шевчук).

- Доберіть синоніми до слів *направлений, одержання, економити, характерний*.

Продуктивність мимовільного запам'ятовування залежить від активності дії людини з об'єктами, що потрібно запам'ятати, – краще запам'ятовуються сильні враження й інформація, пов'язана зі змістом діяльності. Наприклад, переказування тексту сприяє кращому запам'ятовуванню, ніж багаторазове читання. Це зумовлює введення в процес опрацювання української професійної лексики майбутніми документознавцями переказу як виду діяльності, передбачає сприймання й усвідомлення висловлювання, усне або письмове складання тексту за готовим матеріалом. За правильної організації роботи переказ навчає студентів цілеспрямовано сприймати, запам'ятовуючи не тільки зміст висловлювання, але і його мовну форму. Слухання як вид

мовленнєвої діяльності спирається на чуттєву сторону (слухове сприйняття мовлення, внутрішнє промовляння, зіставлення – пізнавання), а з іншого боку – на логічне розуміння сприйнятого.

Психологи зазначають, що слід надавати перевагу логічному навчанню над механічним, тобто намагатися зрозуміти, про що йдеться в тексті, яку думку висловлює автор, які часткові питання (підтеми) входять до головної теми, а не запам'ятовувати текст сліпо.

У студентів вищих навчальних закладів істотно змінюється процес розвитку пам'яті: переважає довільне запам'ятовування, якщо їм пропонуються вправи й завдання в системі, що передбачає збагачення словникового запасу, вдосконалення правописної грамотності. Цей вид запам'ятовування найбільш продуктивний, коли викладач-словесник на заняттях з української мови за професійним спрямуванням зазначатиме, на що студенти повинні скерувати своє запам'ятовування; що осмислити у виучуваному матеріалі, тобто використовувати активну пізнавальну діяльність студентів. Під час опрацювання української професійної лексики майбутніми документознавцями доцільно на заняттях надавати перевагу аналізу, синтезу, самостійній роботі, скеровуючи дії студентів відповідно до теми й мети заняття. Наприклад:

•Випишіть із текстів ключові слова. До якої частини мови вони належать? Уведіть ключові слова в речення. Самостійно складіть текст розпорядження.

***Розпорядження** органів державної влади і управління вичерпуються одноразовим виконанням і чинні впродовж терміну, зазначеного в них, або ж до досягнення результату. Ключові слова цього номіналу розпорядчого документа — “ПРОПОНУЮ:”, “ЗОБОВ’ЯЗУЮ:”.*

***Рішення** можуть бути спільними актами, виданими кількома колегіальними чи такими, що діють на засадах одноосібності, державними органами, громадськими організаціями чи об’єднаннями тощо і можуть мати нормативний чи індивідуальний характер. Ключові слова цього*

номіналу розпорядчого документа — “ВИРІШИВ:” (виконавчий комітет); “ВИРІШИЛА:” (Верховна Рада, колегія, рада директорів); “ВИРІШИЛИ:” (у спільних рішеннях) (За С.Шевчук).

При цьому на ефективність процесу запам’ятовування впливають вимоги й настанови: запам’ятати матеріал повністю чи вибірково, точно чи приблизно, послідовно чи у вільному порядку, надовго чи на короткий термін. Значно підвищує ефективність запам’ятовування складання плану матеріалу, його систематизація, класифікація, пошук асоціацій, кількаразове повторення матеріалу тощо.

Особливої уваги викладача вимагає розвиток у студентів логічного запам’ятовування, що передбачає встановлення логічних зв’язків між новим матеріалом і вже відомим. Саме до процесу логічного запам’ятовування включається мислення: матеріал активно обробляють, ділять на смислові частини, аналізують, порівнюють із попереднім досвідом людини [75, с. 273].

Погоджуємося з думкою К. Лихачової, що важливо організувати навчальну діяльність таким чином, щоб суттєвий матеріал запам’ятовувався студентами не тільки в результаті спеціальних операцій, а й у процесі роботи з ним. Це набагато складніше, але й більш плідно, ніж постійно вимагати від студентів довільного запам’ятовування, за якого останнє є основною метою їхніх дій [183].

Один з процесів пам’яті, під час якого відбувається оживлення свідомості у вигляді образів об’єктів, що колись сприймалися, уявлень, думок, почуттів, дій, називають відтворенням. [95, с. 56]. До форм відтворення належать: власне відтворення, пригадування і згадування. Власне відтворення – це відновлення матеріалу, який раніше запам’ятовувався; може бути мимовільним і довільним. Під час мимовільного відтворення матеріал відновлюється без зусиль, спливає сам собою. Довільне відтворення відбувається в процесі формулювання завдання відтворити матеріал, до цього часто докладаються вольові зусилля. Пригадування – це найбільш активна

форма відтворення, пов'язана з довільним пошуком потрібного матеріалу в тривалій пам'яті та його реконструкцією [189, с. 191]. Цей процес потребує вольових зусиль і мисленнєвих дій. Студенти міркують, шукають логічні зв'язки між елементами, що відтворюються, порівнюють та аналізують їх. Згадування – це відтворення людиною образів подій її минулого. Згадування може бути мимовільним, тоді образи минулого виникають на ґрунті асоціацій, і довільним – при постановці завдання згадати. Наприклад:

- Сформулюйте усі відомі вам визначення документа. Обґрунтуйте доцільність кожного з них. Пригадайте основні функції документа. Підготуйте повідомлення про роль документів у професійному спілкуванні людей.

- Пригадайте, що таке лист. Назвіть основні реквізити листа за державним стандартом Які вимоги висуваються до ділового листа? Що таке електронний лист. У чому полягає його самобутність? Складіть текст рекламного електронного листа.

Ефективність, точність і легкість відтворення матеріалу залежать від його обсягу, складності, часу, що пройшов від запам'ятовування до відтворення, – чим більший за обсягом та складністю матеріал, тим важче він відновлюється. Але й непроста інформація буде відтворена краще, якщо свого часу була настанова на точність її запам'ятовування, якщо вона була кількаразово повторена, правильно структурована, піддана асоціативному аналізу тощо. Наприклад, для кращого запам'ятовування матеріалу варто використовувати повторення в кілька етапів: через п'ятнадцять хвилин після заучування, через вісім годин, і через дві доби. За такою схемою, на думку психологів, можна повторювати вивчений матеріал: п'ятнадцять хвилин – на занятті, через вісім годин – домашнє завдання (пояснити студентам необхідність виконання домашнього завдання саме сьогодні), через дві доби – повторення вивченого матеріалу на наступному занятті.

Цілеспрямоване залучення до смислової інформації, що міститься в текстах, становить основу процесу навчання. Через тексти студенти

отримують певне уявлення про майбутню фахову діяльність, визначають власні соціальні цінності і норми, яких слід дотримуватися в професійному спілкуванні. Наприклад:

- Прочитайте текст, визначте його головну думку. За матеріалом тексту складіть пам'ятку майбутньому документознавцю “Як ефективно спілкуватися?”. Самостійно доберіть текст про роль спілкування у професійній діяльності.

Відомо, що вісімдесят відсотків робочого часу ділові люди витрачають на спілкування, у процесі якого в певний спосіб обмінюються інформацією.

Ділове спілкування – це специфічна форма контактів та взаємодії людей, що мають певні повноваження від своїх організацій. Ділове спілкування включає обмін пропозиціями, вимогами, поглядами, мотивацією з метою розв'язання конкретних проблем, підписання угод чи встановлення інших відносин між підприємствами.

Під час ділового спілкування через усні чи письмові контакти партнери намагаються вплинути один на одного, аби змінити існуючу ситуацію. Ділове спілкування завжди орієнтоване на результат. При оптимальному результаті ділового спілкування кожний його учасник усвідомлює, що він отримав певну вигоду в порівнянні з вихідною ситуацією.

Процес спілкування вельми складний за своєю структурою. Його якісний розвиток пов'язаний із тим, наскільки об'єктивно й повно партнери сприймають та оцінюють один одного, уміють обмінюватись інформацією з питань, важливих для обох сторін.

Спілкування якісне, коли партнери володіють практичними навичками передачі й сприйняття інформації (За М. Дороніною).

Усе це передбачає не лише формування вмінь створювати власний текст, а й сприймати та аналізувати й розуміти його.

Погоджуємося з дослідниками, що для методики навчання української мови важливі такі положення:

- краще запам'ятовування мовного матеріалу відбувається за умови свідомого виконання вправ і операцій з мовним матеріалом;
- мовний матеріал повинен засвоюватися в процесі виконання як усних, так і письмових вправ, що забезпечує опору на сукупність різних видів відчуттів;
- надання вправам комунікативного характеру стимулює інтерес студентів [100].

Важливе значення для навчання української професійної лексики майбутніми документознавцями має рівень розвитку уяви. Уява – “це процес створення образів предметів та явищ на основі попереднього досвіду” [189, с. 172]. Саме за її допомогою майбутній документознавець може спланувати модель професійного спілкування, зустрічі, побудувати телефонну розмову, бесіду, провести збори тощо. За характером діяльності студента виділяють репродуктивну (відтворювальну) та продуктивну (творчу) уяву. Репродуктивна уява – це відтворення попереднього досвіду на основі описів чи зображень (схеми, зразки, стандарти) без трансформації. Рівень репродукції залежить від матеріалу (його яскравості, змістовності, привабливості, художньої цінності, оригінальності тощо), від рівня знань, умінь і навичок студента, його досвіду, емоційного стану, здібностей, характеру. Творча уява спрямована на створення нових ідей, шляхів вирішення проблем ситуативного характеру, розігрування рольових ігор. Уява дає змогу проектувати, моделювати, планувати майбутні дії, напрями роботи в процесі опрацювання української професійної лексики майбутніми документознавцями [286, с. 587].

На думку психологів, для студентського віку характерна абстрактна уява, що передбачає використання схем, символів і зразків. Вона користується образами високого ступеня узагальнення, генералізованими образами, з-поміж яких взірці ділових паперів, шаблони, стійкі форми, мовні кліше, штампи, канцеляризми тощо, які важливо перевести в активний словниковий запас майбутніх документознавців.

Специфіка роботи документознавця висуває особливі вимоги й до уваги, стійкість якої однозначно впливає на обсяг і якість збереження, одночасність розпізнавання, моментальність відтворення необхідного навчального матеріалу, що підлягає запам'ятовуванню [4, с. 25–27]. Студенти здатні розподіляти, переключати, відволікати, зосереджувати увагу, тому такі основні риси уваги, як діапазон, інтенсивність, тривалість, подільність (одночасне стеження за кількома предметами), потребують формування й удосконалення протягом подальшого навчання.

У студентів увага, порівняно з дорослими, набуває нових якостей, що зумовлено умовами навчання. Переважає довільна увага, розширюється обсяг уваги загалом й удосконалюється здатність її переключення й розподілу. У цей період розвитку студентів зростає вибірковість уваги, зокрема збільшується післядовільна увага. Науковці вважають, що часто в цьому віці трапляється суперечність між стійкістю й нестійкістю уваги [76, с. 146]. Тому викладач під час опрацювання української професійної лексики майбутніми документознавцями повинен будувати систему вправ таким чином, аби зацікавити студентів, привернути їхню увагу, утримати її, а тому не переключатися часто з одного виду діяльності на інший, а чергувати їх залежно від складності поставленої мети.

Психологами доведено, що увага виявляється в спрямованості й зосередженості свідомості на якомусь предметі чи явищі, який викликає інтерес. Тому ці предмети чи явища сприймаються найбільш чітко, повно та ясно. Увага, зумовлена сильним, контрастним подразником, що діє на людину яскравістю, динамізмом, називають мимовільною. Її викликає сильний подразник – гучні звуки, яскраве світло. Така увага діє доти, поки діє подразник. Важливим її джерелом є інтерес – те, що зумовлює тривалу увагу. Довільною називають такий вид уваги, коли людина ставить перед собою певні завдання і намагається їх виконати за допомогою вольових зусиль. Така увага нерозривно пов'язана з мовою. У процесі трудової чи навчальної

діяльності людина може захопитися своєю працею настільки, що потреба у вольовому спрямуванні уваги зникає. Це – післядовільна увага [168, с. 196].

Увага студентів – необхідна психологічна умова продуктивності їхньої розумової діяльності, яка під час заняття виявляється в зосередженості на предметі навчального заняття і на процесі виконання навчальних завдань [281, с. 438-439]. Цілком погоджуємося з І. Дроздовою, що за умови дидактично правильної постановки й організації викладачем змісту й форми заняття увага студентів має активний, діяльний характер, їй властива вибірковість розумового зосередження відповідно до завдань і теми заняття, способів вирішення питань, що вивчаються. За цих умов досягають високого ступеня активізації розумової діяльності студентів, їхньої стійкої зосередженості і багатоманітності пізнавальних функцій уваги [118, с. 167].

Психологи (Л. Виготський, О. Леонт'єв, І. Синиця та ін.) стверджують, що для успішного навчання необхідний достатньо високий рівень загальноінтелектуального розвитку, зокрема сприйняття, уявлення, пам'яті, мислення, уваги, широти пізнавальних інтересів, рівня володіння певним колом логічних операцій тощо. За деякого зниження цього рівня компенсація можлива або за рахунок підвищеної мотивації, або працеспроможності студента.

Отже, засвоєння української професійної лексики майбутніми документознавцями передусім пов'язане з такими процесами, як розвиток пам'яті, мислення та внутрішнього мовлення, виконання конкретних операційних дій задля отримання теоретичних знань і вдосконалення практичних навичок, розвитку мотивації до навчання.

Висновки до першого розділу

Сучасний документознавець має широке функційне поле діяльності, пов'язане з одержанням, використанням, поширенням і зберіганням соціально значущої документованої інформації для досягнення стратегічних і тактичних цілей суб'єктів інформаційних відносин. Якісна реалізація цих завдань

професіоналом залежить від рівня його підготовки у вищому навчальному закладі, системного опрацювання української професійної лексики в процесі засвоєння дисциплін мовознавчого циклу.

На основі аналізу професіограми документознавця зроблено висновок, що фахівцям із галузі документознавства необхідно дотримуватися акцентуаційних, фонетичних, орфоепічних, лексико-фразеологічних, словотвірних, графічних і орфографічних, граматичних, правописних, стилістичних і комунікативних норм, що сприймаються як “ідеал” і загальноприйнятий зразок. Комунікативні норми і норми літературної мови перебувають у взаємозалежності й взаємозв’язку, оскільки ефективна реалізація процесу професійного спілкування залежить від дотримання мовцями комунікативних якостей мовлення, зокрема багатства й правильності. До того ж, мовлення документознавця повинно забезпечувати вирішення різноманітних питань, тому, крім загальнокультурних, перед мовленням майбутнього документознавця, стоять і професійні вимоги. Документознавць несе соціальну відповідальність за зміст і якість свого мовлення, за його наслідки.

Вивчення психологічної й педагогічної літератури дозволило констатувати, що успішному навчанню майбутніх документознавців української професійної лексики сприяє врахування їхніх індивідуальних і вікових особливостей, оскільки в цей період спостерігається підвищений інтерес до слова як до засобу точної й повної передачі своїх думок, підвищується вимогливість до власного мовлення й мовлення оточуючих, рівня мовних здібностей, пізнавальних можливостей, розуміння суті психічних процесів, зокрема мотиву, сприйняття, запам’ятовування, відтворення, що лежать в основі мовленнєвої діяльності. Навчання майбутніх фахівців української професійної лексики передусім пов’язане з такими процесами, як розвиток мовної свідомості, мислення та внутрішнього мовлення, виконання конкретних операційних дій задля одержання

теоретичних знань і вдосконалення практичних навичок, розвитку мотивації до навчання.

Узагальнення різних підходів до навчання майбутніх фахівців української професійної лексики дозволило визначити провідні принципи й закономірності, дотримання яких сприятиме оптимізації цього процесу: *загальнодидактичні* (систематичності й послідовності, наступності й перспективності, зв'язку навчання з життям, свідомості й активності, наочності, принцип індивідуального підходу та ін.), *лінгводидактичні* й *специфічні* (системність як основна вимога в доборі змісту навчання для формування професійного мовлення, моделювання відібраного змісту навчання з метою формування професійного мовлення, міжпредметна координація в засвоєнні знань, вивчення мови у структурній цілісності з обов'язковим пізнанням її рівнів тощо), які покладено в основу методики формування правильного українського мовлення. Це дозволило визначити зміст, відібрати доцільні форми організації, методи, прийоми й засоби продуктивної організації навчального процесу.

У результаті опрацювання наукових студій дійшли висновку, що будь-які вміння й навички успішно формуються в результаті запровадження спеціально розробленої методики, за допомогою спеціальних методів і прийомів, зокрема методу вправ, роботи зі словниками, добору прикладів для ілюстрації лексичного явища, що розглядається; групування лексичних явищ за певними ознаками; заміни слів і виразів іншими; складання речень і текстів з певними лексичними явищами й обґрунтування доцільності їх використання; знаходження лексичних помилок та їх виправлення тощо.

Отже, визначені лінгводидактичні засади стали теоретичною основою для створення експериментальної методики навчання майбутніх фахівців української професійної лексики.

Проведені узагальнення наукових даних з психології, педагогіки, методики викладання української мови стали теоретичною основою для

створення експериментальної методики навчання майбутніх фахівців української професійної лексики.

РОЗДІЛ 2

ТЕОРІЯ І ПРАКТИКА НАВЧАННЯ МАЙБУТНІХ ДОКУМЕНТОЗНАВЦІВ УКРАЇНСЬКОЇ ПРОФЕСІЙНОЇ ЛЕКСИКИ ПОМИЛКА! ЗАКЛАДКУ НЕ ВИЗНАЧЕНО.

2.1. Методичне забезпечення навчання української мови майбутніх документознавців

Вивчення курсу “Українська мова за професійним спрямуванням” у системі навчання студентів майбутніх документознавців вимагає чіткого визначення обсягу й змісту знань, умінь і навичок з дисципліни. Це завдання виконує чинна програма курсу.

Курс “Українська мова за професійним спрямуванням” в освітній процес вишів було введено в 2010 році. Його зміст визначала *програма з української мови для нефілологічних спеціальностей*, укладена О. Блик [279]. Прикметною ознакою аналізованої програми є її спрямованість на опанування студентами стильового розмаїття української мови, різновидів документів, формування правописної грамотності, що було актуальним для мовної підготовки майбутніх фахівців, проте в програмі, на нашу думку, недостатньо передбачено конкретні практичні цілі формування професійного мовлення майбутніх документознавців та не визначено напрямів роботи зі збагачення словникового запасу студентів професійною лексикою.

Фахову підготовку майбутніх документознавців значною мірою забезпечує навчальна дисципліна “Документознавство” – “метанаука для всіх наук документно-комунікативного циклу” [176]. У 1997 році вийшов перший в Україні підручник “Документознавство” (1997), який витримав кілька перевидань. Структура і зміст підручника відповідають однойменній програмі курсу. У підручнику низку теоретичних, методичних і організаційно-методичних проблем розглянуто у взаємозв’язках; ґрунтовно розкрито принципи класифікації документів, особливості документів на традиційних і новітніх матеріальних носіях, особливості функціонування

документно-комунікаційної системи. Для зручності користування до змісту підручника вміщено контрольні запитання й практичні завдання, різноманітні схеми, малюнки, таблиці. Проте цей підручник видано російською мовою, що не сприяє міцному засвоєнню норм і правил української мови, якою й повинен здійснюватися документообіг [176].

Навчальний посібник Г. Швецової-Водки “Загальна теорія документа і книги” відтворює зміст посібника “Документознавство” цього ж автора, а з іншого – подає додаткові відомості з теорії документа і книги, аргументи, що виникли під час наукової дискусії з багатьох питань, які висвітлюються у книзі. Концепцією підручника враховано тенденції сучасного документознавства, що розвивається у двох напрямках: перший – це традиційне, або класичне, документознавство, головним об’єктом його досліджень є службові, діловодні документи. Другий, новітній, напрям пов’язаний із трактуванням документа як будь-якого матеріального об’єкта, що використовується в соціальній інформаційній комунікації одночасно як її канал і зафіксоване у ньому повідомлення. Остання версія є підставою для формування документології. З погляду документології статус документа мають різноманітні форми “записаної інформації”, у тому числі управлінські, неопубліковані документи, а також і опубліковані документи, які зазвичай у документообігу називають книгами [345].

Цікавим вважаємо посібник “Загальна теорія документа і книги”, у якому викладено теоретичний і прикладний аспекти документознавства, виокремлено дві частини: перша – “Основи теорії документа”, друга – “Книга як вид документа”.

У першій частині розглядаються історичний розвиток значень поняття “документ” і методологічна основа трактування документа з погляду теорії соціальної інформаційної комунікації. Висвітлюються функції, властивості та ознаки документа, його інформаційна, знакова та матеріальна складові. Значну увагу приділено класифікації документа за різними ознаками. Для класифікування документів застосовуються кілька груп ознак класифікації:

по-перше, ознаки, що характеризують знакову систему, в якій записана інформація; по-друге, ознаки, що характеризують матеріальний носій документа; по-третє, ознаки, що характеризують інформацію, яка передається.

Перша частина посібника завершується темою “Документознавство як наука”. Після розгляду основних етапів розвитку і головних концепцій документознавства автор викладає власний погляд на документологічну концепцію.

Логічним продовженням теорії документа є теорія книги, яка викладається у другій частині посібника. Книга тут розглядається як вид документа, тому всі теоретичні питання – від визначення книги до класифікації друкованих видань – ґрунтуються на положеннях теорії документа. Разом з тим, у теорії книги є багато таких рис, що характеризують книгу як особливий вид документа. Розглядаються різні визначення поняття “книга”, місце книги в соціальному комунікаційно-інформаційному процесі, функції та властивості книги. Значну увагу приділено типології книги, зокрема визначенню типів та жанрів літератури і видів друкованих видань. Завершується навчальний посібник іменним покажчиком, у якому відображено прізвища та імена вчених, які зробили значний внесок у теорію документа і книги, і чиї праці охарактеризовані на сторінках посібника. Подано також предметний покажчик, що відсилає безпосередньо до тих сторінок, де розглянуто те чи інше поняття або явище документально-комунікаційної сфери суспільства. Корисним для читачів може бути “Список літератури на допомогу вивченню курсу “Документознавство”.

Підручник “Загальне документознавство” (автори Ю. Палеха, Н. Леміш) містить шість модулів, у яких висвітлено етапи розвитку та засади документознавства, основи теорії про документ, організацію створення документів, документацію офіційного походження, видання як вид документа, іконічні та ідеографічні документи [246].

У навчальному посібнику “Українська мова професійного спілкування” З. Мацюк, Н. Станкевич [206] подано авторську програму з дисципліни, якою передбачено ознайомлення з теоретичними відомостями про мову й мовлення, функційні стилі української мови. Авторами акцентовано увагу на усній та писемній формах ділового мовлення. З позиції практичного оволодіння професійним мовленням передбачено розвиток важливих умінь працювати зі словниками, користуватися термінами, синонімами, омонімами та паронімами в професійному мовленні, складати та оформляти документи. Програма передбачає формування комунікативно значущих умінь готувати та здійснювати публічні виступи, вести бесіди в різних ситуаціях професійного спілкування, дотримуватися правил мовленнєвого етикету та складати різні види наукових робіт. Формування таких мовленнєвих умінь сприяє виробленню навичок оптимальної мовної поведінки в професійній сфері й, на нашу думку, частково задовольняє комунікативні потреби майбутніх документознавців.

Посібник містить загальнотеоретичні відомості про мову й мовлення, основні функції мови, конкретизує зміст понять українська національна й літературна мова, мова професійного спілкування з позиції теорії стилів та культури мовлення. Докладно описано особливості усного та писемного ділового мовлення, види та форми їх реалізації, а також орфоепічні, лексичні, морфологічні, синтаксичні норми мови професійного спілкування, подано для документознавців типові помилки в слововживанні (*особовий – особистий, адрес-адреса*).

Мета й завдання курсу “Українська мова (за професійним спрямуванням)” реалізуються в різних посібниках і підручниках з цієї дисципліни.

Підручник “Українська мова (за професійним спрямуванням)” Г. Кацавець і Л. Паламар [154] подає теоретичний і практичний матеріал курсу української мови (за професійним спрямуванням). Теоретичні й практичні відомості підручника сприяють оволодінню навичками усного й

писемного професійного мовлення, допомагають піднести загальний рівень мовленнєвої культури майбутніх фахівців. Окрему увагу приділено особливостям усного мовлення та засобам переконувальної комунікації. Автор пропонує вправи різного характеру. Робота над вправами, що спрямовані на вдосконалення грамотного письма, сприяє творчому опрацюванню мовного матеріалу та активізує його засвоєння. Розвиткові логічного й образного мислення, закріпленню орфоепічних, орфографічних, стилістичних норм та збагаченню лексичного запасу сприяють завдання на основі зв'язних текстів.

Посібник Я. Чорненького “Українська мова за професійним спрямуванням” [344] містить навчально-теоретичний і практичний матеріал для курсу “Українська мова (за професійним спрямуванням)”: практичні завдання, коментарі до документів, особливості оформлення та написання наукових робіт. Теоретичні основи з культури сучасної української мови дозволяють виробити навички правильного усного та писемного мовлення.

Інтерес для нашого дослідження становить посібник “Ділове мовлення для державних службовців” С. Шевчук, призначення якого полягає у піднесенні культури усного й писемного мовлення службовців. Навчальне видання підготовлено відповідно до Національного стандарту України “Державна уніфікована система документації” ДСТУ 4163-2003 та “Діловодство й архівна справа. Терміни та визначення понять” ДСТУ 2732-2004. У посібнику послідовно й докладно викладено теоретичний матеріал, що ознайомлює з мовними нормами офіційно-ділового стилю, подано взірці різних видів документів.

Нам імпонує думка автора, що нагальною потребою сьогодення є зміцнення статусу української мови у державному діловому спілкуванні, передусім діловодстві й документообігу, актах державної влади й управління, що зумовлює зміщення акцентів у сферу функціонування офіційно-ділового стилю. “Зважаючи на публічність цього стилю, на вимогу дотримання чітких стандартів, широкий діапазон його функціонування, зокрема й на високому

офіційному рівні, мова ділових паперів має бути взірцем і відповідати літературним нормам, що діють у мовній системі, незнання яких знижує рівень культури мовлення в загальнонаціональному вимірі”, – слушно зазначає С. Шевчук [346, с. 3]. Особливу увагу в посібнику приділено загальним вимогам до складання та оформлення різних видів документів.

Навчальний посібник “Основи культури мовлення” Н. Бабич [15] поряд зі зразками сучасних загальновживаних і спеціалізованих документів та описом вимог до їх оформлення висвітлює загальномовні питання, знання яких підвищенню культури усного й писемного мовлення студентів. Автори розглядають питання комунікативних ознак гарного мовлення, складні випадки слововживання й словозміни, етичне й естетичне в мові, поняття про функційні стилі, відомості з історії мови. Система завдань, тестів, текстів для стилістичного аналізу й оволодіння технікою виразного мовлення підпорядковані меті – підвищити культуру спілкування в кожній сфері соціальної, виробничої, побутової діяльності людини.

У навчальному посібнику Л. Мацько, Л. Кравець “Культура української фахової мови” [201] подано загальні відомості з курсу сучасної української мови, її стилістичну диференціацію, своєрідність професійної, наукової та ділової мови, текстові норми наукового й офіційно-ділового стилів, правила оформлення наукової роботи й ділових паперів. Автори зосереджують увагу студентів на специфіку публічного виступу, діалогу, етику мовного й професійного спілкування. Теоретичний і практичний матеріал посібника спрямований на формування мовно-комунікативних знань і умінь. Уперше в посібнику подано тлумачення змісту понять “компетенція”, “компетентність”, розкрито структуру і функцію базових понять культури української фахової мови, до окремих тем курсу подано методичні рекомендації та вправи і завдання. Позитивним є те, що вправи й завдання, подані в посібнику, спрямовані на роботу з текстом, вони допомагають визначати роль мовних засобів у тексті, його структуру, засоби зв’язку, принципи побудови. Система вправ і завдань сприяє розвитку

мовленнєвих умінь і навичок. Однак для студентів – майбутніх документознавців – більш ефективним є використання дидактичного матеріалу іншого характеру (про різновиди документів, документообіг, інформаційну діяльність тощо).

У посібнику “Ділове спілкування та культура мовлення” (автори М. Пентилюк, І. Маруніч, І. Гайдаєнко) стисло подано комунікативно значущі відомості про культуру українського мовлення [260]. З’ясовано поняття “літературна мова”, “усна і писемна форми літературної мови”, “норми літературної мови”, “ознаки культури мови”, “текст”, “мовний етикет” тощо, які допоможуть майбутнім документознавцям збагатити мовлення професійною лексикою. Добре, що автори розробили систему вправ і завдань, спрямованих на вдосконалення комунікативної компетентності студентів.

Посібник “Українська мова. Мова фаху, мова науки, мова спілкування. Текстово-комунікативне навчання” [329] ґрунтується на текстово-комунікативному підході до навчання української мови за профспрямуванням, що зумовлює систематичне впровадження професійно зорієнтованого тексту. Автори дібрали сучасні тексти, структурувавши їх за сегментами, й вибудували етапи роботи з ними таким чином, щоб студенти не тільки опановували мову, а й розширювали українську мовну картину світу через формування дискурсивної, стратегічної й соціокультурної компетенції. Нам імпонує підхід авторів щодо добору дотекстових і післятекстових завдань, які успішно сприяють формуванню лексичної компетентності студентів. Дібрано цікаві проблемні завдання, що стимулюють студентів акумулювати мовний досвід у різних комунікативних ситуаціях, професійних насамперед, розширюють світогляд сучасних студентів.

Автори акцентують увагу на тому, що багатоаспектність роботи з текстом об’єктивно впливає зі складності текстового феномену. З огляду на те, що комплексні текстоцентричні навчальні стратегії достатньо апробовані в європейській університетській практиці, показали високу результативність, а

отже, підтверджують доцільність упровадження в практику українських вишів.

Аналіз змісту чинного навчально-методичного забезпечення з дисциплін “Українська мова за професійним спрямуванням”, “Лінгвістичні основи документознавства” для майбутніх фахівців показав недостатній рівень розробленості обраної для дослідження проблеми, а також невикористані ресурси для підвищення його якості. Крім того, підтвердив важливість і необхідність розроблення ефективної методики навчання української професійної лексики майбутніх документознавців, оскільки у наявних посібниках приділено недостатньо уваги збагаченню словникового запасу майбутніх документознавців професійною лексикою, відсутності системи вправ і завдань, спрямованих на розвиток умінь і навичок вільного володіння професійним мовленням, обмеженому використанні завдань для самостійної роботи.

Задля вдосконалення мовлення студентів, збагачення словникового запасу професійною лексикою ми взяли участь у розробленні й апробації навчального посібника “Українська мова за професійним спрямуванням” за редакцією С. Карамана й О. Копусь [328]. Навчальний посібник охоплює усі розділи курсу “Українська мова за професійним спрямуванням”, передбачені чинною програмою, зокрема: “Мова – явище суспільне”, “Українська мова – мова професійного спілкування”, “Фонетичні й орфоепічні норми професійного мовлення”, “Орфографічні норми сучасної української літературної мови”, “Лексичні норми професійного спілкування”, “Фразеологія”, “Термінологія як система”, “Проблеми перекладу і редагування текстів” тощо. Продуманою й ефективною є структура посібника, що передбачає під час вивчення кожного розділу роботу над підвищенням культури мовлення, збагаченням словникового складу, раціональне поєднання теорії й практики, акцентацію уваги на етичному складнику змісту й оформлення ділових паперів.

Концепція побудови розділів “Етика ділових паперів”, “Лексичні норми професійного спілкування”, розроблених автором дослідження, ґрунтується на врахуванні того, що документи є носіями первинної інформації, це вирізняє їх з-поміж інших інформаційних джерел, що й зумовило особливу увагу до викладу відомостей про слово в лексико-семантичній системі української мови, особливостей уживання слів із переносним значенням, уживання синонімів для уникнення невиправданих повторів слів і як засобу зв’язку в тексті документа, лексичні інновації тощо.

Розділ “Етика ділових паперів” розширено інформацією про функції документа, мовні особливості тексту документа, важливість дотримання норм мовного етикету в документообігу тощо. До розділів уміщено систему вправ і завдань, побудовану на професійно зорієнтованих текстах, що сприяє формуванню в студентів логічної довершеності думки, чіткості висловлювання, послідовності й точності викладу, умінню добирати лексеми, адекватні жанрово-стильовому призначенню.

Доцільними є додатки посібника, у яких подано: складні випадки перекладу словосполучень, наприклад, *читати наивидкуруч, побіжно (бегло прочитывать)*; *викликати у нього довіру (внушить ему доверие)*; *стати на чолі фірми, очолити фірму (возглавить фирму)*; *виходить друком (выходит из печати)*; російсько-український мінісловник найбільш уживаних слів та сталих словосполучень: *быть осведомленным – бути поінформованим, обізнаним*; *быть на виду, на глазах – бути перед очима*; *должно быть – мабуть, певно, стало быть – отже*; *в готовности – наготові*; *избирать председателем – обирати на (за) голову*; *зе немногими исключениями – з небагатьма винятками* тощо.

Посібник “Основи термінознавства”, авторський колектив якого (Л. Марчук, О. Копусь, А. Попович) порушує проблему вивчення терміносистеми української мови, розроблений на засадах лінгвосеміологічного підходу до аналізу термінів як лінгвістичного об’єкта. Прикметною ознакою навчального видання є з’ясування зумовленості терміновживання,

виокремлення новацій (стилістичних, інтонаційних, формотворчих, жанрових). Особливий інтерес для нашого дослідження становлять такі модулі, як “Парадигматика термінів”, “Терміни і номенклатурні назви. Держстандарт”, що дають змогу майбутнім документознавцям осмислити досвід упровадження Держстандарту в термінологічну діяльність, ознайомитися з правилами транслітерації як механічної передачі тексту й окремих слів засобами іншої графічної системи, що нині набуло особливої актуальності [239].

З метою збагачення словникового запасу майбутніх документознавців та формування вмінь доцільного вживання слів у професійному мовленні рекомендовано використовувати *словники* різних типів. На заняттях з української мови за професійним спрямуванням, як показали спостереження, викладачі використовують насамперед Великий тлумачний словник української літературної мови, Орфографічний словник української мови, “Словник паронімів української мови” Д. Гринчишина, О. Сербенської, Словник іншомовних слів, Практичний словник синонімів української мови С. Караванського.

Аналіз програм, підручників, методичної літератури, наукових досліджень з проблем мовної підготовки майбутніх документознавців засвідчує важливість проблеми словникової роботи та необхідність систематичної цілеспрямованої роботи над нею.

Крім програм, підручників, словників, обсяг та зміст знань, умінь і навичок з дисципліни, дають змогу визначити й дисертаційні роботи, які торкаються проблем мовленнєвого розвитку майбутніх фахівців.

Спроби вивчити й розв’язати проблеми розвитку мовлення майбутніх фахівців у межах дисертацій було зроблено Н.Безгодовою, Г. Береговою, О. Бугайчук, Л. Головатою, Ж. Горіною, І. Дроздовою, К. Климовою, О. Ковтун, Н. Кострицею, М. Криськів, К. Лихачовою, Л. Лучкіною, В. Михайлюк, Т. Окуневич, Т. Рукас, Н. Тільняк, Н. Тоцькою, В. Усатим та ін.

Н. Назаренко у дисертації “Формування комунікативної компетентності майбутніх документознавців у процесі вивчення гуманітарних дисциплін” теоретично обґрунтувала та експериментально перевірила модель формування комунікативної компетентності майбутніх документознавців у процесі вивчення гуманітарних дисциплін, що включає: компоненти комунікативної компетентності (когнітивний, емоційно-оцінний та поведінковий); педагогічні умови формування комунікативної компетентності (формування професійно значущої мотивації навчання; забезпечення професійної спрямованості навчання, розроблення комплексу професійно-орієнтованих ситуативних завдань та їх методичного супроводу; забезпечення активності та розвитку навчально-пізнавальної діяльності документознавця; формування рефлексивного ставлення до комунікативного аспекту майбутньої професійної діяльності); технологію формування комунікативної компетентності майбутніх документознавців у процесі вивчення гуманітарних дисциплін (іноземної мови, психології та культурології), що передбачає мотиваційно-цільовий, змістовно-підготовчий, комунікативно-діяльнісний та оцінювальний етапи. Дослідниця уточнила сутність поняття “комунікативна компетентність майбутнього документознавця”, під якою розуміє сукупність умотивованих знань, навичок й умінь, необхідних особистості майбутнього документознавця для здійснення мовленнєвої діяльності в навчально-професійній сфері; структуру комунікативної компетентності майбутніх документознавців, що включає когнітивний (усвідомлення потреби у формуванні комунікативної компетентності, розуміння її необхідності для повсякденного життя, навчально-професійної діяльності), емоційно-оцінний (узагальнені оцінки фактів, ситуацій, явищ; розуміння спрямованості знань та готовності застосовувати їх у взаємодії) та поведінковий (уміння відстоювати і обґрунтовувати власну позицію, критично мислити, здійснювати самовиховання) компоненти; критерії діагностування рівнів сформованості комунікативної компетентності майбутніх документознавців (володіння

рідною та іноземною мовами; знання етикету, культури та психології спілкування; володіння вербальними та невербальними засобами спілкування з метою досягнення прогнозованого ефекту; ситуативна адаптованість; вживання засобів впливу на аудиторію; прийомів формування іміджу; ставлення до подій, фактів, явищ, оточуючих людей, дійсності, до самих себе; володіння власним емоційним станом) [223].

Г. Малик у дисертації “Педагогічні умови реалізації компетентнісного підходу у професійній підготовці майбутнього документознавця” розробила методику опрацювання української професійної лексики майбутніми документознавцями в умовах вищого навчального закладу як спрямованість освітньої діяльності на формування у майбутнього професіонала ключових і професійних компетенцій, що уможливорює поліфункціональність, поліпредметність, культуродоцільність та ефективність виконання ним життєво та професійно значущих завдань; обґрунтувала критерії (когнітивний, операційно-діяльнісний, особистісно-професійний), показники та рівні сформованості (оптимальний, продуктивний, репродуктивний, критичний) ключових (навчально-пізнавальних, соціальних, комунікативних, іншомовних) та професійних (документознавчих, інформаційно-аналітичних та інформаційно-технологічних) компетенцій з урахуванням динаміки, поступовості й кумулятивності їх формування у студентів освітньо-кваліфікаційного рівня “бакалавр” [190].

О. Любашенко в дисертації “Лінгводидактичні стратегії навчання української мови студентів неспеціальних факультетів вищих навчальних закладів” запропоновано концепцію навчання української мови на неспеціальних факультетах, що полягає в системному проектуванні загальних стратегій та конкретних дидактичних тактик. Дослідниця наголошує на необхідності забезпечення текстово-комунікативної діяльності студентів-нефілологів, спрямованої на ефективну реалізацію рецептивних і продуктивних стратегій, зокрема дидактичного аудіювання, читання, репродуктивного та інтерпретаційного текстотворення монологічних та

діалогічних текстів, опанування стильовими та жанровими різновидами мовлення із заздалегідь продуманими планами й тактиками та передбачуваними результатами [188].

О. Ковтун у дисертації “Теоретико-методологічні засади формування професійного мовлення у майбутніх фахівців авіаційної галузі” вперше розробила та науково обґрунтувала концепцію формування професійного мовлення у майбутніх фахівців авіаційної галузі в освітньому процесі профільного вишу, яка охоплює теоретико-методологічний (категорії, чинники, підходи, умови, теоретичні засади і зміст підготовки) і технологічний (методика формувального експерименту з формування професійного мовлення у майбутніх авіаторів) аспекти; визначила й схарактеризувала номенклатуру професійно-мовленнєвих міжмовних умінь професійного мовлення авіаційних операторів, необхідних і достатніх для забезпечення їхньої професійно-мовленнєвої надійності; визначила педагогічні умови формування професійного мовлення у майбутніх фахівців авіаційної галузі (навчально-методичний супровід процесу формування професійного мовлення у майбутніх авіаційних операторів; забезпечення суб’єкт-суб’єктної позиції студентів у їхній професійно-мовленнєвій підготовці; інтеграція дисциплін фахової і лінгвістичної (рідномовної / іншомовної) підготовки у процесі формування професійного мовлення у майбутніх авіаторів; занурення студентів в активну професійно-спрямовану навчально-мовленнєву діяльність; усвідомлення студентами необхідності рефлексійно-оцінної діяльності у процесі формування їхнього професійного мовлення); розробила та експериментально перевірила поетапну експериментальну модель формування професійного мовлення у майбутніх фахівців авіаційної галузі [160].

У контексті нашого дослідження прийнятним вважаємо визначення “компетентнісного та контекстного підходів”, кожен з яких, як слушно зазначає О. Ковтун, дозволяє максимально наблизити навчальний процес до умов реальної професійної комунікації і сформувати психологічну готовність

до неї. Компетентнісний підхід, на думку науковця, дає змогу детермінувати комунікативну компетенцію як обов'язкову в системі професійних компетенцій авіаційних фахівців (для *нашого дослідження майбутніх документознавців*), а також розглядати професійно-мовленнєві вміння майбутніх фахівців-авіаторів як стрижень їхньої комунікативної компетентності, а отже, і професійної надійності. Контекстний підхід забезпечує включення навчальної діяльності студента з оволодіння мовленнєвою компетенцією в аналог його майбутньої професійної діяльності шляхом створення інтегративної моделі навчання, у якій відпрацювання мовленнєвого компонента, розвиток професійного мовлення відбувається в змодельованих технологічних процесах фахівця авіаційної галузі [160].

І. Дроздова в дисертації “Формування мовної компетенції в студентів технічних спеціальностей вищих навчальних закладів Східної України” досліджувала проблему формування української мовної та мовленнєвої компетенції в російськомовних студентів технічного вузу. Дисертантка докладно розглянула розроблення цієї проблеми в сучасній теорії та практиці навчання української мови, з'ясувала особливості мовної ситуації в східних регіонах України. Відповідно до цього було наведено загальну характеристику та класифікацію комунікативних потреб студентів-техніків. На основі визначених комунікативних потреб у дисертації теоретично обґрунтовано компоненти системи навчання української мови студентів технічних спеціальностей вищої школи [117].

У дисертації В. Борисенко “Формування мовленнєвої професійної компетенції майбутніх фахівців економічного профілю” спроектовано лінгводидактичні стратегії комунікативної взаємодії у формах монологічного та діалогічного дискурсів, тактиками якої визначено: конструювання теоретичної інформації з передбачуванним прогнозом очікування; використання знань у формах мовленнєвої діяльності; унормування розподіленої співдіяльності суб'єктів навчального процесу; комунікативна взаємодія у формах діалогічного й монологічного професійного мовлення

майбутніх економістів; рефлексія в текстово-мовленнєвій діяльності студентів [50].

І. Черних у дисертації “Лінгводидактичні умови розвитку мовленнєвої компетентності майбутніх лікарів” визначила зміст поняття “мовленнєва компетентність майбутнього лікаря” як інтегральної якості студента-медика, що виявляється в загальній здатності та готовності до користування мовними засобами, закономірностями їх функціонування для побудови та розуміння мовленнєвого висловлювання в контексті професійної діяльності лікарів; обґрунтувала психолінгвістичні, лінгводидактичні засади розвитку мовленнєвої компетентності майбутніх лікарів та комплекс лінгводидактичних умов (посилення комунікативної підготовки шляхом залучення студентів до всіх видів мовленнєвої діяльності, збагачення словникового запасу студентів-медиків термінологічною лексикою на основі професійно орієнтованих текстів та фахових словників, система роботи над удосконаленням культури професійного мовлення майбутніх лікарів, риторизація процесу навчання майбутніх медиків), що забезпечують ефективний розвиток мовленнєвої компетентності студентів-медиків; визначено критерії та рівні сформованості мовленнєвої компетентності студентів; створено технологію розвитку мовленнєвої компетентності майбутніх медиків, що передбачає поетапне впровадження вправ і завдань [343].

Н. Тоцька в дисертації “Формування професійно зумовленого мовлення студентів технічного ВНЗ” запропонувала науково-обґрунтовану методичну систему, що визначає зміст, методи, прийоми та засоби роботи з формування професійно зумовленого мовлення студентів технічного вищого наукового закладу. Дисертантка визначила критерії рівня сформованості професійного спілкування студентів [324].

Особливості мовленнєвої підготовки студентів-аграрників розглядає В. Михайлюк у дисертації “Формування культури ділового мовлення в студентів аграрного вузу”. У роботі запропоновано дослідне навчання культури ділового мовлення для неспеціальних закладів вищої освіти.

Авторка побудувала й експериментально апробувала теоретико-практичну модель форм культури ділового мовлення, уточнила традиційні та сучасні методи навчання культури ділового мовлення, які використовуються в сучасному навчальному процесі [218].

У дисертації Т. Ганніченко “Формування комунікативної компетенції майбутніх економістів засобами дидактичної гри в процесі мовної освіти” *обґрунтовано* доцільність комплексного формування комунікативної компетенції майбутніх економістів у процесі мовної освіти (одночасно на заняттях з української та англійської мов за професійним спрямуванням) засобами дидактичної гри; визначено сутність і структуру комунікативної компетенції майбутнього економіста [83].

У дисертації Н. Тільняк подано результати теоретико-експериментального дослідження проблеми формування комунікативної компетентності бакалаврів технічних спеціальностей у процесі вивчення курсу “Українська мова (за професійним спрямуванням)”; з’ясовано тенденції у методиці формування професійної комунікативної компетентності бакалаврів нефілологічних спеціальностей, технічних зокрема; детерміновано методологічні підходи до формування означеної компетентності й виокремлено як пріоритетний комунікативно зорієнтований; визначено й обґрунтовано сутність базових понять дослідження “компетенція”, “компетентність”, “комунікативна компетентність бакалаврів технічних спеціальностей”; виявлено лінгводидактичні умови формування професійно комунікативної компетентності бакалаврів технічних спеціальностей у вищому навчальному закладі; запропоновано методику формування професійної комунікативної компетентності бакалаврів технічних спеціальностей на засадах комунікативно зорієнтованого підходу; визначено критерії, схарактеризовано показники і рівні сформованості означеного феномену у бакалаврів технічних спеціальностей [320].

Продуктивним для нашого дослідження вважаємо підхід Д. Бубнової, яка в змісті ділового спілкування виокремлює чотири провідні сфери: професійна

сфера, сфера сервісу, сфера особистісних контактів і сфера культури, з урахуванням яких розроблено систему вправ і завдань, спрямованих на формування професійно зорієнтованого мовлення. У комплексі вправ для навчання усного ділового спілкування передбачено:

- 1) введення лексичного матеріалу;
- 2) спілкування в типовій комунікативній ситуації;
- 3) спілкування в новій комунікативній ситуації;
- 4) введення і тренування у вживанні розмовних формул;
- 5) рольові, ділові ігри тощо [54].

Розглянуті дисертаційні роботи торкаються проблем розвитку мовленнєвого розвитку фахівців різних галузей та загальних питань формування професійних якостей майбутніх фахівців, однак поза увагою лишається мовленнєвий розвиток майбутніх документознавців.

Отже, аналіз методичного забезпечення дав змогу дійти висновків, що, незважаючи на велику кількість пропонованих навчальних видань, і донині не втрачає актуальності проблема розроблення підручників і посібників для студентів нефілологічних спеціальностей з питань професійного мовлення, у тому числі на електронних носіях, які допомогли б студентам не тільки оволодіти нормами сучасної української літературної мови, алгоритмами швидкого й правильного складання різних документів, а й сприяли б збагаченню словникового запасу професійною лексикою студентів загалом та формуванню лексичної компетентності майбутніх документознавців зокрема.

2.2. Стан сформованості лексичної компетентності майбутніх документознавців в умовах вищого навчального закладу

Задля розроблення методики навчання української професійної лексики майбутніми документознавцями в умовах вищого навчального закладу нам необхідно було визначити фактичний рівень лексичної підготовки студентів. Для цього протягом 2014–2016 навчальних років було проведено

констатувальний зріз педагогічного експерименту на базі Національної металургійної академії України, Полтавського національного технічного університету імені Юрія Кондратюка, Харківської державної академії культури, Донецького національного університету (м. Вінниця) Відкритого міжнародного університету розвитку людини “Україна”.

Констатувальним зрізом було охоплено 325 студентів. Під час констатувального етапу педагогічного експерименту здійснювалася діагностика рівня сформованості лексичної компетентності майбутніх документознавців.

Завдання констатувального етапу дослідження полягали в тому, щоб:

- з’ясувати ставлення студентів до проблеми формування лексичної компетентності майбутніх документознавців;
- визначити рівень володіння лексичними нормами української літературної мови, професійної лексики зокрема;
- виявити й класифікувати лексичні помилки, яких припускаються студенти, задля їх усунення.

Для цього було використано такі методи дослідження: спостереження за усним мовленням майбутніх документознавців, анкетування, бесіди, аналіз письмових робіт студентів.

З’ясування мотивації майбутніх документознавців до комунікативної діяльності передбачало дати розгорнуту відповідь на запитання “Чи потрібно майбутнім документознавцям формувати лексичну компетентність?”

Результати опитування свідчать, що студенти усвідомлюють важливість лексичної компетентності: 72% респондентів поставили це вміння на перше місце з-поміж професійно значущих умінь. Наведемо типові відповіді студентів на запитання анкети: “треба вміти швидко добирати потрібні слова в процесі спілкування” тощо.

6% респондентів усвідомлюють практичну значущість сформованості лексичних умінь, проте не пов’язують їх зі своєю майбутньою професією й повсякденною життєвою практикою. Проілюструємо зазначене прикладами з

анкет: “уміти володіти словом завжди було важливо, адже спочатку було слово”, “ за допомогою слова можна вирішити багато проблем”, “людині, яка вміє говорити, легше в житті”, “комунікабельній людині легше знайти вихід із скрутних ситуацій” тощо. Це свідчить про те, що в студентів сформований належний рівень мотивації до формування лексичної компетентності, проте в певної частини респондентів відсутнє уявлення про залежність успішного виконання майбутніх професійних обов’язків від рівня сформованості лексичної компетентності.

У багатьох відповідях майбутніх документознавців простежуємо усвідомлення того, що успіх майбутньої професійної діяльності залежить від сформованих лексичних умінь, водночас респонденти відзначають, що їм бракує ґрунтовної лексичної підготовки. Вони відчують потребу у доповненні змістового компонента спеціальним курсом, що має комунікативну спрямованість.

Результати анкетування й аналіз зрізових самотійних робіт аналізувалися з урахуванням таких критеріїв сформованості лексичної компетентності майбутніх документознавців: мотиваційно-ціннісного, нормативно-діяльнісного, термінологічного, компаративно-перекладного.

Мотиваційно-ціннісним критерієм було передбачено визначення готовності студентів до навчально-комунікативної діяльності задля формування в них професійної лексичної компетентності; здатність удосконалювати власне мовлення; усвідомлення важливості лексичної компетентності як складника фахової; *нормативно-діяльним критерієм* – наявність ґрунтовних знань мовознавчої теорії, володіння лексичними нормами сучасної української літературної мови в усній і писемній формах; *термінологічним критерієм* – досконале володіння фаховою термінологією, комунікативно доречне застосування термінологічних лексем у процесі створення документів; *компаративно-перекладним* – сформованість перекладацької компетентності майбутніх документознавців, умінь виявляти спільне й відмінне в змісті документів, виконаних різними мовами, знань

студентів про лексикографічні, довідкові (друковані та електронні) видання, уміння ними послуговуватися.

За мотиваційно-ціннісним, нормативно-діяльнісним, термінологічним, компаративно-перекладним критеріями під час констатувального етапу педагогічного експерименту ми визначали фактичний рівень сформованості лексичної компетентності бакалаврів технічних спеціальностей. Для цього було розроблено такі завдання:

1. Поясніть значення поданих термінів, поставте їх у формі родового відмінка:

Формуляр, бланк, реквізит, документообіг, підпис, штамп, витяг, факс, індекс, кодекс.

Які словники стануть у нагоді для того, що правильно виконати завдання?

3. Доберіть до слів іншомовного походження власне українські слова-синоніми.

Дайджест, креативний, пролонгований, фотографія, менеджер, диференціювати, консенсус, факел, економити, імідж.

4. Перекладіть українською мовою стійкі словосполучення:

Повестка дня, проживаючий по адресу, претендуючий на должность, принимать участие, система мероприятий, принимать решения, ответственный за выполнение, технические характеристики, на протяжении месяца, срок изготовления.

5. Складіть текст привітання з нагоди ювілею підприємства (організації).

Перше завдання передбачало тлумачення поданих термінів, а також зміну їх у формі родового відмінка. Результати виконання завдань засвідчили, що студенти пояснили лексичне значення більшості слів, проте припустилися помилок в написанні словникових статей. До того ж виявилось, що необхідно повторити написання іменників II відміни в родовому відмінку (помилки допущено в написання закінчень половини слів). До того ж, лише 10% респондентів зазначили, що перевірити правильність написання відмінкових

закінчень іменників II відміни в родовому відмінку можна за допомогою орфографічних словників.

Як уже зазначалося, друге завдання діагностичного зрізу складалося з двох частин: перша передбачала добір українських відповідників до слів іншомовного походження, друга – зіставлення українських і запозичених слів, складання діалогу.

• Доберіть до слів іншомовного походження власне українських відповідників.

Дайджест, процент, креативний, пролонгований, фотографія, менеджер, диференціювати, консенсус, факел, економити, імідж.

Порівняйте подані в таблиці українські й запозичені слова, підготуйте діалог (робота в парах) з теми “ Чи є в українській мові дієслова, які точніше позначають дію”.

<i>Запозичені слова</i>	<i>Нейтральні українські дієслова</i>
Домінувати	Переважати, панувати, головувати
Форсувати	Прискорювати, посилювати
Диференціювати	Розрізняти, поділяти, розчленовувати
Концентрувати	Зосереджувати, згущувати, збагачувати
Ігнорувати	Зневажати, не брати до уваги, не помічати
Стимулювати	Спонукати до дії, заохочувати, давати поштовх
Ліквідувати	Скасувати, припинити
Базувати	Ґрунтувати, опирати, опанувати
Ремонтувати	Налагоджувати, виправляти, встановлювати, лагодити, усувати пошкодження
лімітувати	обмежувати

Результати виконання другого завдання діагностичного етапу педагогічного експерименту наведено в таблиці.

Таблиця 2.1

Результати виконання другого завдання діагностичного зрізу

Слово	Кількість студентів, які виконали завдання (у%)	Синоніми, наявні в роботах
<i>дайджест</i>	10	огляд
<i>процент</i>	100	відсоток
<i>креативний</i>	15	творчий, оригінальний
<i>продовжений</i>	33	подовжений, продовжений
<i>фотографія</i>	95	фотокартка, світлина
<i>менеджер</i>	75	керівник, управлінець
<i>диференціювати</i>	89	розрізняти
<i>консенсус</i>	72	згода
<i>факел</i>	20	смолоскип
<i>економити</i>	78	заощаджувати
<i>імідж</i>	45	образ

Як бачимо з таблиці, не всі студенти вживають власне українську лексику у власному мовленні. Незнання історії, ознак самобутності української мови породжує неухвалне ставлення до неї. У зв'язку з цим важливого значення набуває добір для занять з української мови за професійним спрямуванням відповідного дидактичного матеріалу, моделювання комунікативних ситуацій, у яких доречними виявилися б ці лексеми. Доцільно до змісту мовної підготовки включити стратегічні напрями (змістові лінії: комунікативно-діяльнісна, мовна, соціокультурна), зорієнтовані на послідовне та систематичне формування професійного мовлення як інтегративного особистісного утворення.

Друга частина завдання була спрямована на здійснення спостережень над синонімічними мовними одиницями, оскільки була спрямована на сформованість в студентів умінь бачити в слові, крім основного значення, ще

й різні смислові відтінки, а відтак бути точнішими в слововживанні, самостійно добирати найбільш влучне слово для вираження думки.

Результати виконання завдання засвідчили, що не всі студенти усвідомлюють, що від уміння з низки синонімів добирати одне слово, яке б найкраще, найповніше передавало думку, залежить точність і правильність висловлення.

Третє завдання передбачало переклад українською мовою стійких словосполучень: *проживающий по адресу, разработать систему мероприятий, принять правильное решение, на протяжении месяца, заказное письмо, следующие сотрудники, самый высокий рейтинг, в соответствии с приказом, согласно договору, направит письма.*

Аналіз результатів виконання завдання свідчать про те, що в мовленні студентів виникає сплутування форм російської та української мов, що порушує чистоту й правильність українського мовлення (*проживающий за адресом, система міроприємств, приймати вірне рішення, на протязі місяця, замовний лист, лист на замовлення, слідуючі співробітники* тощо).

Четверте завдання діагностичного зрізу – написання тексту привітання. Роботи перевірялись за такими критеріями: реалізація комунікативного завдання, переконливість, багатство словникового запасу, дотримання нормативності мовлення, комунікативно доречне використання етикетних конструкцій.

Результати письмових робіт показують, що для окремих творів характерний відхід від теми, шаблонність, порушення логіки викладу думок (15%). Не всі студенти можуть вправно будувати речення, уживають переважно прості, ускладнені однорідними членами речення. На жаль, кілька привітань виявилися приблизно однаковими, шаблонними. Це свідчить про необхідність упровадження комунікативно зорієнтованого підходу до навчання української мови за професійним спрямуванням. Доцільно впровадити до змісту мовної підготовки майбутніх документознавців жанри,

що мають високу комунікативну значущість, такі як привітання, комплімент, телефонна розмова, ювілейний адрес тощо.

П'яте завдання констатувального зрізу передбачало роботу з текстом резюме. Ознайомтеся із запропонованим зразком резюме. Відредагуйте його відповідно до вимог, що висуваються до цього виду документа.

РЕЗЮМЕ

Івченко Ігор Олексійович

ОСВІТА: 1996-2006 рр. – середня школа № 103 (м. Харків). Після закінчення школи отримав свідоцтво про присвоєння кваліфікації ПРОГРАМІСТ.

2006-2011 – Львівський політехнічний інститут за спеціальністю

ЕЛЕКТРОННО-ОБЧИСЛЮВАЛЬНІ МАШИНИ з присвоєнням кваліфікації –

ІНЖЕНЕР-СИСТЕМОТЕХНІК.

ДОМАШНЯ АДРЕСА: вул Райдужна, б. 108, кв.92, м. Київ, 10018

Тел.: 562-29-41

МЕТА: отримання посади начальника відділу інформаційного забезпечення.

РОДИННИЙ СТАН: одружений, маю дочку Дарину

04.05.1989 р.н.

ПРОФЕСІЙНИЙ ДОСВІД: 2004-2006 рр. – старший технік у Львівському статистичному управлінні (розробляв алгоритми АРМ).

з 2006 р. до сьогодні – начальник відділу інформатики фінансової компанії “ФІНТРАСТ” (забезпечую програмну підтримку діяльності компанії та функціонування обчислювальної техніки).

БАЖАНА ЗАРОБІТНА ПЛАТА: від 8000 до 10000 грн. на місяць

ДОДАТКОВІ ВІДОМОСТІ: маю досвід роботи з електронними таблицями, текстовими та графічними редакторами, а також володію системами програмування різними мовами (ПАСКАЛЬ, СУБД та ін.) Маю

публікації в спеціальному журналі “Домашній комп’ютер”. Володію англійською мовою (читаю й перекладаю зі словником).

У разі потреби можу подати рекомендації.

11 січня 2016 року (підпис І.О. Івченка)

Аналіз виконання завдання засвідчив, що пересічно 50% студентів упоралися із цим завданням. З-поміж помилок, яких припустилися студенти ми виокремили такі: 1) ненормативне покликання на громадянство у складі основних анкетних даних особи (Громадянство: Україна; Громадянство: українець замість громадянин України); 2) недотримання зворотної хронології викладу (розділи “Досвід роботи”, “Освіта”); 3) хибний спосіб указівки на ступінь володіння іноземною мовою: ... англійська (вільно), англійська (на рівні загальноосвітньої школи) замість англійська (вільне володіння), ... англійська (в обсязі загальноосвітньої школи).

Отримані відомості про рівень сформованості лексичної компетентності майбутніх документознавців дозволяють говорити про перевагу репродуктивного характеру набуття знань та відсутність їх творчого використання в різних мовленнєвих ситуаціях. Тому провідним напрямом навчального процесу має стати впровадження спеціально розробленої методики

Рівні сформованості лексичної компетентності майбутніх документознавців ми визначили, ґрунтуючись на положеннях Загальноєвропейських рекомендацій (ЗЄР), принципах Державного стандарту базової й повної загальної середньої освіти, Державного стандарту вищої освіти, концепції комунікативної методики навчання.

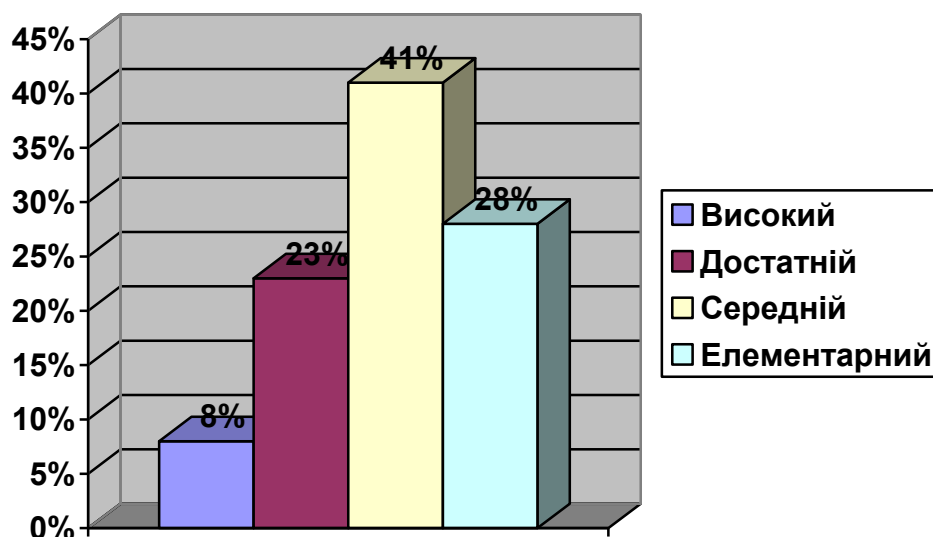
Результати констатувального зрізу засвідчили, що лише 8% студентів можна зарахувати до категорії осіб з *високим рівнем* сформованості професійної лексичної компетентності. Вони виявили глибокі знання правил слововживання; розвинений словниковий запас, володіння термінологічною лексикою, лексичну гнучкість, уміння здійснювати лексичну самокорекцію.

Достатній рівень виявили 23% студентів, які продемонстрували достатні знання лексичних норм, їх функцій; не досить активне використання словникового запасу, у тому числі термінологічного; достатні вміння користуватися всіма видами мовленнєвої діяльності, лексикографічними виданнями; у роботі над створенням документів припускалися 1-2 лексичних помилок, пов'язаних з уживанням паронімів та новітніми змінами в лексичному складі української мови; недостатня сформованість умінь лексичної самокорекції.

Середній рівень засвідчив попри наявність у студентів знань лексичних норм їх порушення в усному й писемному мовленні; незначний український словниковий запас, у тому числі термінологічний; утруднення з продукуванням усних і писемних висловлювань різних типів і жанрів; збереження тенденції щодо недостатньої сформованості умінь лексичної самокорекції. Такий рівень встановлено в 41% майбутніх документознавців.

Елементарний рівень характеризувався наявністю лексичних помилок в усному й писемному мовленні; обмеженим словниковим запасом, у тому числі термінологічним, невмінням продукувати усні і писемні висловлювання різних типів і жанрів у професійній сфері спілкування; несформованістю умінь лексичної самокорекції, відсутністю мотивації до вдосконалення власного мовлення. Такий рівень виявили 28% студентів.

Кількісний і якісний аналіз результатів констатувального зрізу засвідчив недостатній рівень сформованості професійної лексичної компетентності, що й зумовило необхідність розроблення та експериментальної перевірки методики навчання української професійної лексики майбутніх документознавців.

Діаграма 2.1. Рівні сформованості лексичної компетентності в майбутніх документознавців

Дані діаграми свідчать, що на початок експериментального навчання лише 8% студентів можна зарахувати до категорії осіб з високим рівнем сформованості лексичної компетентності, 23% – з достатнім рівнем, 41% – із середнім і 28% – із елементарним рівнем сформованості лексичної компетентності. Кількісний і якісний аналіз результатів констатувального зрізу засвідчив недостатній рівень теоретичних знань з лексикології і сформованості вмінь користуватися лексичними нормами в повсякденному спілкуванні, а також умінь тлумачити термінологічну лексику, перекладати стійкі професійно орієнтовані словосполучення, продукувати тексти різної жанрової належності.

Такий результат констатувального експерименту переконує, що фактичний рівень сформованості лексичної компетентності майбутніх документознавців потребує розроблення та експериментальної перевірки методики навчання української професійної лексики майбутніх документознавців.

Виявлення та аналіз помилок і недоліків, допущених студентами під час виконання завдань констатувального експерименту, дали змогу з'ясувати оптимальні напрями підвищення ефективності навчання майбутніх документознавців української професійної лексики. Ми припустили, що цілеспрямована робота з формування лексичної компетентності майбутніх документознавців буде ефективною, якщо здійснити систематизацію програмового матеріалу з української мови за професійним спрямуванням і лінгвістичних основ документознавства задля формування професійної лексичної компетентності майбутніх документознавців.

Висновки до другого розділу

В умовах сучасної університетської освіти формування лексичної компетентності майбутніх документознавців значною мірою залежить від якості навчально-методичного забезпечення, наявності належної кількості посібників, у яких основна увага спрямована на засвоєння комунікативно значущих лексичних відомостей та збагачення словникового запасу майбутніх документознавців.

Аналіз науково-методичного забезпечення формування професійної лексичної компетентності майбутніх документознавців засвідчив недостатню адаптованість курсів. "Українська мова за професійним спрямуванням", "Лінгвістичні основи документознавства" для цієї категорії студентів, недостатній рівень їхньої лексичної підготовки для подальшого професійного становлення особистості й зумовив необхідність розроблення методики навчання професійної лексики майбутніх документознавців.

Під час констатувального етапу педагогічного експерименту здійснювалася діагностика рівня сформованості лексичної компетентності майбутніх документознавців. Для отримання точних і вірогідних результатів використовували різноманітні взаємодоповнюючі форми і способи перевірки. Так, суб'єктивне самооцінювання студентів власного рівня готовності до

навчання було доповнено об'єктивними спостереженнями за їхньою комунікативною поведінкою в навчальному процесі тощо.

Результати виконання діагностувального зрізу дозволяють говорити про домінування репродуктивного характеру набуття знань та відсутність їх творчого використання в різних мовленнєвих ситуаціях. Тому провідною стратегією методики навчання української професійної лексики майбутніх документознавців має стати впровадження комунікативно зорієнтованого підходу.

Це дозволило нам зробити припущення, що методика навчання української професійної лексики майбутніх документознавців буде ефективною за умови розроблення методики формування професійної лексичної компетентності майбутніх документознавців та експериментальної перевірки її ефективності; відбору та оптимального поєднання методів, прийомів і засобів формування професійної лексичної компетентності майбутніх документознавців; створення системи вправ і завдань, спрямованих на формування професійної лексичної компетентності майбутніх документознавців.

РОЗДІЛ 3

ЕКСПЕРИМЕНТАЛЬНО-ДОСЛІДНЕ НАВЧАННЯ ЗА ПРОПОНОВАНОЮ МЕТОДИКОЮ

3.1. Завдання і перебіг експерименту

Програму експериментально-дослідного навчання було розроблено й реалізовано відповідно до Державних освітніх стандартів вищої освіти, концепцій комунікативної методики навчання української мови, а також з урахуванням змісту навчальних планів, програм курсу “Українська мова за професійним спрямуванням”, який відкриває широку перспективу для розширення комунікативного репертуару майбутніх документознавців у життєвій та професійній практиці.

Визначаючи теоретичні засади експериментального навчання, ми виходили з положення про індивідуалізацію та диференціацію навчання задля ефективного інтелектуального розвитку кожного студента, оптимізації освітнього процесу, що зумовлює досягнення кожним студентом найвищого саме для нього рівня здібностей, обдарованості, знань, умінь і навичок, психічних функцій, способів діяльності.

У процесі проведення експерименту перед викладачами української мови за профспрямуванням ставилася вимога брати до уваги такі психологічні чинники, як потреби, мотиви, інтереси, інтелектуальний рівень майбутніх документознавців, спиратися на їхнє розвинене мовне чуття, асоціативне мислення, словесно-логічну, образну, оперативну види пам'яті. Крім того, враховувалися вікові та психологічні особливості студентів, а також особливості змісту навчання, що полягають у необхідності систематизації, узагальнення матеріалу, вивченого в школі, а також засвоєння комунікативно значущих відомостей з лексикології, культури мовлення як підґрунтя для здійснення ефективного спілкування.

Опрацювання фахової літератури, узагальнення досвіду роботи викладачів вишів дали підстави, крім визначених і проаналізованих у першому розділі принципів навчання української мови за профспрямуванням, виокремити принципи, що зумовили своєрідність методики навчання української професійної лексики майбутніх документознавців:

- принцип комунікативної значущості, що застосовувався передусім у доборі навчального матеріалу, зокрема вправ і завдань, спрямованих на формування лексичної компетентності студентів, оскільки шлях до мети навчання передбачає практичне застосування мови та завдань, що мають відтворювати явища суспільного життя, наближатися до природного професійного мовлення майбутніх документознавців;

- принцип наступності у навчанні мови, що передбачає зв'язок наступного матеріалу з попереднім, тобто опору на знання, одержані студентами в школі, й поступове їх розширення й поглиблення, урахування якісних змін в розвитку мовленнєвих умінь студентів, а також новітні зміни лексичної системи української мови;

- принцип перспективності вивчення мови, що дозволяє розглянути матеріал, що вивчається, ширше і всебічно, створює базу для засвоєння наступного матеріалу та вдосконалення лексичних умінь і навичок студентів;

- принцип розвивального й виховного навчання, що виражає провідну мету функціонування педагогічної системи, пов'язує основні педагогічні категорії (виховання, навчання, освіту);

- принцип словоцентризму й текстоцентризму, що передбачає систематичну роботу зі словом, текстом як основним дидактичним засобом навчання, покликаним забезпечувати формування лексичної компетентності студентів;

- принцип зв'язку теорії з практикою, який передбачає добір таких лексичних вправ, які б давали змогу закріплювати здобуті знання, а також формувати необхідні практичні вміння й навички;

- принцип фундаментальності освіти та її професійної спрямованості, що вимагає спрямованості навчання на формування широкої ерудиції майбутніх документознавців та вузьку спеціалізацію, фундаментальність і технологічність у процесі підготовки й у результатах навчання, загального розвитку особистості й розвитку спеціальних професійних здібностей особистості. Це реалізувалося передусім через використання текстів широкого жанрового репертуару з різними тематичними домінантами (як вузькопрофесійними, так і різновекторними морально-етичними, українознавчими, екологічними тощо).

На основі надбань лінгводидактики, аналізу наявного навчально-методичного забезпечення курсу “Українська мова (за професійним спрямуванням)” експериментально-дослідну роботу з розроблення методики формування лексичної компетентності майбутніх документознавців побудовано з урахуванням сучасних підходів до формування лексичної компетентності майбутніх документознавців: особистісно зорієнтованого, компетентнісного, контекстного, комунікативно зорієнтованого.

Концептуальна ідея розробленої методики навчання лексикології майбутніх документознавців базується на комунікативно-діяльнісній основі й полягає в тому, що мова є важливим чинником у світоглядному виборі кожної особистості, одним з найважливіших засобів професійного спрямування в навчанні студентів, їхньої особистісної та професійної самореалізації. Провідна ідея концепції висуває насамперед формування професійної компетентності майбутнього документознавця, важливим складником якої є лексична, що забезпечує його готовність вільно, комунікативно доречно користуватися мовою в різних професійних ситуаціях.

Висуваючи провідну концептуальну ідею, ми виходили з того, що процес формування лексичної компетентності залежить від ступеня володіння мовою (багатий словниковий запас, добре розвинений механізм побудови синтаксичних конструкцій, сформовані орфоепічні й правописні навички) і зумовлений позалінгвальними чинниками, урахування яких спричиняє

усвідомлене, мотивоване опанування лінгвістичних програмових відомостей. У свою чергу, засвоєння мовних одиниць в умовах професійного дискурсу допомагає правильно орієнтуватися в умовах спілкування та адекватно сприймати й оцінювати дійсність. Вбачаємо знання про мову й мовлення, словниковий склад української мови, правила мовленнєвого етикету ґрунтом для формування лексичної компетентності майбутніх документознавців.

Експериментальне дослідження проводилося впродовж двох навчальних років (2014-2015 н.р і 2015-2016 н.р.) й було організоване за трьома взаємопов'язаними етапами. Кількість етапів і змістове наповнення кожного з них визначалися з урахуванням:

- результатів діагностувального зрізу, що виявив змістове наповнення мовної підготовки студентів;
- засвоєння студентами базових лексичних понять, передбачених програмою;
- змістом соціокультурної й діяльнісної інформації.

Рівень сформованості лексичної компетентності перевірявся після кожного етапу.

Перший етап експериментального навчання – *констатувальний*, у процесі якого планувалась та організовувалась експериментальна робота, проводилися контрольні зрізи знань та умінь студентів.

Другий – *формувальний*, що передбачав апробацію запропонованої методики, її коригування, і заключний – третій – *контрольний*, під час якого здійснено остаточну перевірку, аналіз кількісно-якісних результатів експерименту.

Як уже зазначалося, під час констатувального етапу педагогічного експерименту здійснювалася діагностика рівня сформованості лексичної компетентності майбутніх документознавців.

Для реалізації методики опрацювання української професійної лексики майбутніми документознавцями під час вивчення курсу “Українська мова за професійним спрямуванням” одним із важливих завдань було розроблення

ефективного навчально-методичного супроводу, яким передбачено реалізаційний комплекс заходів та компонентів цілеспрямованого впливу на особистість.

У результаті дослідження рівня сформованості лексичної компетентності майбутніх документознавців на етапі вивчення української мови (за професійним спрямуванням), опрацювання спеціальної літератури й урахування даних діагностування було визначено мету, завдання, вихідні положення, зміст і структуру експериментально-дослідного навчання.

У процесі формувального етапу експерименту взяли участь 325 студентів освітньо-кваліфікаційного рівня “бакалавр” напряму підготовки “Документознавство та інформаційна діяльність”: 160 студентів - в експериментальних групах і 165 – в контрольних групах.

Дослідно-експериментальне навчання проводилося за таких умов: 1) студенти експериментальних груп обов’язково проходили всі етапи формування лексичної компетентності за розробленою програмою; 2) за результатами діагностичних поточних зрізів в експериментальних групах аналізувалась динаміка формування лексичної компетентності, визначався зміст коректив, які необхідно внести в подальше експериментальне навчання. Майбутні документознавці працювали за чітко визначеним варіативним змістом удосконаленої програми курсу “Українська мова за професійним спрямуванням”.

Контрольні й експериментальні групи відбиралися за результатами констатувального зрізу, студенти мали приблизно однаковий рівень сформованості професійної лексичної компетентності. У контрольних групах заняття організовувалися за навчальними програмами курсів “Українська мова за професійним спрямуванням”, “Лінгвістичні основи документознавства”, рекомендованими для студентів вищих закладів освіти; в експериментальних групах – за розробленою експериментальною методикою на основі експериментальної програми з відповідним методичним забезпеченням.

Логіка дослідження зумовила визначення теоретико-методичного підґрунтя експериментальної методики навчання, систематизацію програмового матеріалу з української мови за професійним спрямуванням і лінгвістичних основ документознавства задля формування професійної лексичної компетентності майбутніх документознавців.

У процесі створення експериментальної методики вирішувалася низка завдань, пріоритетними з-поміж яких стали: розроблення методики формування професійної лексичної компетентності майбутніх документознавців та експериментальна перевірка її ефективності; відбір та оптимальне поєднання методів, прийомів і засобів формування професійної лексичної компетентності майбутніх документознавців; створення системи вправ і завдань, спрямованих на формування професійної лексичної компетентності майбутніх документознавців.

Відповідно до поставлених завдань було розроблено програму експерименту, зміст якої містив матеріал, що поглиблював знання основних лексичних понять, ознайомлював студентів із основами культури професійного спілкування, правилами професійної етики документознавців, забезпечував оволодіння фаховою термінологією, передбачав вироблення стійких умінь лексичної самокорекції. Програма педагогічного експерименту реалізовувалася за трьома етапами, відповідно до кожного з яких було сформульовано мету, визначено завдання, спрогнозовано очікуваний результат, дібрано форми, методи, прийоми й засоби навчання.

Мета першого етапу – *мотиваційно-когнітивного* – полягала в коригуванні мовних і мовленнєвих знань, умінь і навичок студентів та формуванні в них стійкої мотивації до опанування української мови за професійним спрямуванням і лінгвістичних основ документознавства.

Зміст роботи на першому етапі передбачав посилення мотивації навчально-пізнавальної діяльності студентів та коригування здобутих у школі лексичних знань, умінь і навичок, засвоєння базових лексичних понять, необхідних для створення документів, що стало першим кроком до

формування професійної лексичної компетентності майбутніх документознавців і впливало на вибір методів, прийомів і засобів навчання.

Другий етап – *операційно-конструктивний* – спрямований на вироблення стійких лексичних умінь і навичок як складника професійної лексичної компетентності майбутніх документознавців.

Під час цього етапу пріоритет надавався інтерактивним, ігровим, інформаційно-комунікаційним технологіям, кейс-технології. Сутність кейс-технології як засобу занурення студентів у професійний контекст полягала в осмисленні, критичному аналізові й розв'язанні конкретних проблем, що мали (або можуть) мати місце в практиці професійної діяльності майбутніх документознавців.

Роботу викладачів під час цього етапу було спрямовано на формування в студентів знань теоретичних засад сучасної української літературної мови у функційно-стильовому аспекті; основних норм української мови (акцентологічних, орфоепічних, лексичних, граматичних, стилістичних); умінь вилучати з текстів значущу для прийняття професійних рішень інформацію, систематизувати, й аналізувати її, структурувати, узагальнювати; розуміти публічні виступи різних жанрів задля ведення дискусій на професійні теми; навичками аналізу смислової структури тексту; монологічного й діалогічного мовлення. Важливо сформувати в майбутніх документознавців уміння, пов'язані з інформаційно-аналітичним забезпеченням управління: володіти навичками використання комп'ютерної техніки й інформаційних технологій у пошуку джерел і літератури, застосуванні правових баз даних, складанні бібліографічних та архівних оглядів; володіти основами інформаційно-аналітичної діяльності й здатністю застосовувати їх у професійній сфері; володіти вміннями самостійно працювати з різними джерелами інформації.

Упродовж другого етапу систематично впроваджувалися лексикографічні вправи, що сприяли глибшому сприйняттю й розумінню значення слів,

усуненню вагань щодо правильності їх уживання в професійному мовленні, наприклад:

Прочитайте слова і словосполучення. Поясніть їх значення, скориставшись тлумачним і термінологічним словниками. Порівняйте виписані тлумачення. Чи відрізняються вони? Чим це зумовлено?

Анкета, документ, бухгалтер, видання, декларація, програма, деривативи, довідка, договір, угода, квиток, книга, ліцензія, наказ, проект, процес, розрахунок, скарга, статут, поліс, архів.

Поміркуйте, чи є серед пропонованих слів такі, що стосуються лише певної галузі знань. Додайте 5-6 документознавчих термінів. Поясніть їх правопис.

Власні спостереження за навчальним процесом переконали в необхідності застосування вправ і завдань, спрямованих на формування орфоепічних норм студентів – майбутніх документознавців. Ефективними вважаємо такі вправи й завдання:

Завдання 1. Перевірте, чи правильно ви вимовляєте іменники на -ення, утворені від дієслів: **повідомити – повідомлення, оформлювати – оформлення**. *За цим зразком утворіть і вимовте іменникові форми від таких дієслів замовляти, звільняти, креслити, затвердити.*

Завдання 2. І. Запишіть слова, попередньо згрупувавши їх за ознаками наголошування: а) слова зі сталим наголосом; б) слова з подвійним наголосом; в) слова, у яких наголос розрізняє значення.

Адрес, заказник, алфавіт, мабуть, заповідач, архів, атлас, бони, помилка, зокрема, договір, допоміжний.

ІІ. Доповніть список або складіть власний орфоепічний довідник, включаючи ті слова, вимова яких викликає у вас найбільші труднощі.

Не викликає заперечень те, що особливе місце має бути відведено роботі з орфографічними словниками, що забезпечить підвищення грамотності майбутніх документознавців, бо дає їм змогу запам'ятати складні в правописному відношенні слова, урізноманітнює методи і прийоми вивчення

правопису, сприяє свідомому ставленню студентів до формування правописних умінь і навичок. Наприклад, можна запропонувати задля перевірки сформованості правописних умінь і навичок таку вправу:

Запишіть текст, уставляючи пропущені літери й знімаючи ризик.

Документ – це результат відображення конкретної інформації на спеціальному матеріалі за визначеним стандартом чи формою.

Документом називають усе те, що використовується для реєстрації, передачі та збереження інформації про будь/який предмет.

Робота з документами є невід'ємною частиною діяльності будь/якої організації. Документ є візитною карткою, додатковою рекламою, частиною іміджу підприємства, організації, фірми тощо. Соціальна функція ділового мовлення (письмового та усного) важлива: ділове мовлення використовують у суспільних відносинах, для взаємозв'язків у галузі політичних, економічних, соціальних і культурних відносин. Якість службового документа безпосередньо впливає на характер виробничої діяльності та на її результати, і від ефективності роботи з документами залежать успіхи кожної організації (З підручника „Документознавство”).

1. Випишіть слова іншомовного походження. Поясніть їх значення.

2. Запишіть ознаки, за якими класифікують документи.

Продуктивними формами роботи з термінами стало укладання майбутніми документознавцями тлумачного словника документознавчих термінів. Зауважимо, що в науковій літературі, зокрема дисертаційних працях, присвячених проблемам засвоєння фахової термінології (Г. Бондаренко, Н. Бородіна, І. Дроздова, Н. Тоцька та ін.) описано послідовність цієї роботи: опрацювання лексикографічних джерел, з'ясування походження слова-терміна та його тлумачення.

Під час опрацювання студентами термінологічних словників і створення власних увагу студентів звертали на те, що ці словники, відбиваючи лексику спеціальної сфери, мають чітко окреслене функційне призначення – показати поняттєво-термінологічний апарат різних галузей науки й техніки та

забезпечувати наукову, навчальну, виробничу діяльність. Наведемо приклади вправ і завдань, запропонованих студентам:

Завдання 1. *Прочитайте визначення понять. Запишіть їх основні ознаки. Наведіть приклади документознавчих термінів. За потреби скористайтесь термінологічним словником.*

Терміни – це цілком офіційні, прийняті й узаконені в певній галузі науки чи техніки позначення, назви понять, наприклад: муз. дієз, діатоніка, валторна, глісандо, нюансування, колоратура, рапсодія, мейстерзингер, нотоносець, музикознавство, камерна музика, локрійський лад, мелодичний мажор, паралельні тональності, струнні інструменти і т.ін. Специфіка термінів зумовлена сферою функціювання термінологічних одиниць, а саме тим, що терміни є номінативними одиницями мови науки й техніки, а не одиницями природної мови загалом. Саме в науковій сфері мови терміни виконують свої основні функції: номінативну – назви класу спеціальних об'єктів чи їх ознак; сигніфікативну – позначення загального поняття, яке належить до системи спеціальних понять цієї галузі знання; комунікативну – передавання в часі і просторі спеціального знання та ін.

Номенклатурні позначення – це символічні, умовні назви словесно-буквеної чи цифрової структури, які спеціально створюються на базі термінів денотативного типу, наприклад: муз. медіатор MD 2, медіатор MD 3, камертон TF-288/a, камертон PP-100, блокфлейта DSR-351, гітара HW 220, гітара HW 300 NS, звукознімач single SP-001, звукознімач humbucker LP-001, модель струни Silver 203, модель струни 6C301 і т.ін. (За О.Павловою).

Завдання 2. Зі словника документознавчих термінів випишіть 15 прикладів. Якими частинами мови найчастіше представлені документознавчі терміни?

Завдання 3. Напишіть анотації 2 термінологічних словників або розробіть мультимедійну презентацію одного з термінологічних словників для однокласників.

Особливе місце було відведено аналітичним вправам (студенти визначали стиль і тип мовлення, що впливало на лексичну організацію тексту документа; прогнозували адресата мовлення або визначали умови спілкування тощо), репродуктивним, що передбачали відбір із тексту лексичного й граматичного матеріалу, комбінування основної інформації з кількох тематично об'єднаних текстів. Продуктивними виявилися під час експерименту трансформаційні вправи на згортання, розгортання та трансформацію тексту, відтворення тексту за допомогою ключових слів тощо, а також продуктивно-конструктивні, що стимулювали майбутніх документознавців до складання висловлювань за ключовими словами, на основі модельованої мовленнєвої ситуації тощо.

Підвищенню інтересу студентів до засвоєння української професійної лексики сприяло задіяння гіпертекстових середовищ для збирання та структурування професійно значущої інформації, упровадження форм колективної роботи над формуванням інформаційних ресурсів для блогів та мережових спільнот, що сприяло усвідомленому використанню здобутого мовного досвіду. Інтернетні ресурси дозволили застосовувати в практиці такі новітні методи й прийоми роботи, як вебінари, відеоконференції, ведення блогів, мережових проектів, створення творчих проектних груп для підготовки мультимедійних ресурсів до певних занять тощо.

Під час третього етапу – *продуктивно-корекційного* – чільне місце відводилося заміні одних лексичних одиниць іншими, синонімічними, антонімічними, що сприяло збагаченню словникового запасу майбутніх документознавців, уникненню мовленнєвої одноманітності, лексичних помилок у конструюванні власного й трансляванні чужого висловлення.

Упродовж третього етапу домінували вправи, що передбачали добір прикладів для ілюстрування певного лексичного явища, групування лексичних явищ за певними ознаками; заміна лексем і виразів іншими; складання речень і зв'язних текстів з певними лексичними явищами й обґрунтування доцільності їх використання; знаходження лексичних помилок

та їх виправлення. Формуванню вмінь лексичної вправності й самокорекції, збагаченню словникового запасу майбутніх документознавців сприяло застосування завдань, що передбачали опрацювання довідкових джерел, інтернетних ресурсів. Під час цього етапу дослідного навчання використовувалися як традиційні форми навчання (лекції, практичні, самостійна робота), так і сучасні інтерактивні (дидактичні ігри, лексичні тренінги тощо).

Активно застосовувався метод проектів, що допомагав розвинути лексичні вміння й навички студентів, уміння самостійно працювати з довідковими джерелами, представленими на різних носіях.

На всіх етапах упровадження методики формування професійної лексичної компетентності майбутніх документознавців було застосовано мультимедійні засоби, зокрема SMART-дошки, презентації, що дозволили задіяти максимальну кількість каналів сприйняття інформації за рахунок передачі її в мультимедійній формі, тим самим суттєво підвищити ефективність формування професійної лексичної компетентності майбутніх документознавців.

2) загальнодидактичних принципів (системності, послідовності, зв'язку навчання з життям, активізації пізнавальної активності, систематичності, індивідуалізації, диференціації та ін.), лінгводидактичних (словоцентризму, пізнавально-практичної спрямованості навчання мови; комунікативної і функційно-стилістичної спрямованості навчання мови; вивчення мови в структурній цілісності; вивчення мовних явищ в єдності форми і змісту; активізація взаємовпливу навчання мови й розвитку мислення та мовлення; використання мовленнєвої практики для засвоєння теорії мови і, навпаки – теорії мови для розвитку мовлення); специфічних (вивчення мовних одиниць на основі аналізу тексту в єдності змісту і форми; використання текстів професійного спрямування як домінантного дидактичного матеріалу на заняттях; зумовленості основного напрямку в навчанні української мови (за професійним спрямуванням) її комунікативною функцією в усіх проявах;

засвоєння термінологічної лексики; тісного взаємозв'язку в засвоєнні мовних, мовленнєвих, професійно-комунікативної компетентностей).

Аналіз навчально-методичного забезпечення з української мови за професійним спрямуванням показав, що на сьогодні відсутній єдиний підручник із зазначеного курсу. З огляду на це під час дослідного навчання студенти засвоювали теоретичний матеріал, виконували практичні завдання за допомогою різних методичних посібників, довідників, словників, додаткової літератури. Це сприяло підвищенню питомої ваги самостійної роботи студентів, закріпленню навичок написання повідомлень, доповідей, виступів, рефератів, а відтак і вмінь виступати перед аудиторією, брати участь у дискусії тощо.

Під час експериментального навчання використовували систему вправ і завдань, що була розроблена на основі відомих класифікацій (О. Біляєв, О. Горошкіна, І. Дроздова, С. Караман, О. Кучерук, К. Лихачова, В. Онищук, М. Пентиліук, Т. Симоненко та ін.) і складалася з таких вправ:

- *за дидактичною метою*: пропедевтичних, підготовчих, тренувальних, оцінно-контрольних;
- *за змістом*: власне лексичних, лексико-фонетичних, лексико-морфемних, лексико-словотворчих, лексико-граматичних, лексико-орфографічних;
- *за формою*: усних та письмових;
- *за рівнем роботи з текстом*: аналітичні, репродуктивні, трансформаційні, продуктивно-конструктивні.

Запропонована система вправ ґрунтувалася на принципах відповідності змісту вправ розділам програми дослідного навчання; здійснення внутрішньопредметних і міжпредметних зв'язків, орієнтації студентів на індивідуальну та самостійну роботу, добору вправ залежно від мети їх реалізації, перспективності, повторюваності, креативності, систематичності й узаємозалежності їх застосування, текстоцентризму.

Більшість вправ було побудовано на текстовій основі, оскільки текст використовувався задля опанування мовних рівнів (лексичного, граматичного, стилістичного, а також риторики тощо) і видів мовленнєвої діяльності; для ілюстрації функціонування мовних одиниць у мовленні, як зразок мовлення певної структури, форми та жанру; як модель породження мовленнєвого висловлення, повідомлення або мовленнєвого спілкування. Під час дослідного навчання ми віддавали перевагу професійно орієнтованим текстам, оскільки саме робота з ними сприяла не лише збагаченню словникового запасу студентів фаховою лексикою, але й дозволяла спроектувати комунікативний контекст майбутньої професійної діяльності.

У доборі текстів ми керувалися такими критеріями:

–*урахування набутих студентами в загальноосвітній школі знань, умінь і навичок*, що дозволив уникнути дублювання вивченого раніше, заощаджуючи час для поглиблення знань і формування лексичної компетентності студентів;

–*відповідність змісту тексту та його мовного оформлення віковим можливостям студентів, їхнім пізнавальним потребам*, що передбачав відбір переважно професійно зорієнтованих текстів;

–*урахування професійно-комунікативних потреб студентів*, що зумовлював роботу над комунікативно значущими для студентів жанрами наукового й офіційно-ділового стилів: реферат, конспект, анотація та ін.;

–*забезпечення роботи над різними видами мовленнєвої діяльності (аудіюванням, читанням, говорінням, письмом)*;

–*орфографічної та пунктуаційної значущості*, що передбачав посилену увагу до правописних норм української літературної мови;

–*урахування професійної цінності текстів та частотності їх насичення термінами за фахом*;

–*урахування соціокультурного потенціалу текстів*.

У процесі дослідного навчання основну увагу було зосереджено на розвитку мовлення студентів, що в свою чергу передбачало, крім активної реалізації всіх видів мовленнєвої діяльності, і роботу над збагаченням словника майбутніх документознавців професійною лексикою, розвитком чуття мови, удосконаленням уміння вільно орієнтуватися в словниковому багатстві української мови й використовувати його відповідно до ситуації спілкування. Задля цього нами було розроблено критерії відбору професійної лексики й термінології: частотність використання терміна, потенційне порушення норм його наголошування, частотні відхилення від норм побудови граматичних конструкцій, правильність передавання іншомовного терміна українською мовою, використання мовних одиниць відповідно до контексту та його семантичних ознак; доцільність уживання терміна відповідно до стилю мовлення.

3.2. Етапи формувального експерименту

Експериментально-дослідне навчання проводилося поетапно. Ми виходили з того, що формування лексичної компетентності у майбутніх документознавців є складним, багатоаспектним процесом науково-пізнавальної, практичної й контрольної-рефлексивної діяльності і важливим для студентів конкретного профілю в процесі навчання і в майбутній професійній діяльності. Кожний етап вимагав відповідних дій та реакцій викладача й студента, оптимального вибору форм, методів, прийомів, засобів і видів навчальної діяльності.

Як уже зазначали, мета роботи на **першому етапі (мотиваційно-пізнавальному)** полягала в коригуванні лексичних знань, умінь і навичок та формуванні у студентів стійкої мотивації до опанування української мови за профспрямуванням. Зміст роботи на першому етапі передбачав повторення студентами лексичних понять, необхідних для створення власних висловлень. Головну увагу приділяли поглибленню відомостей про слово, пряме й переносне значення слова, синоніми, омоніми, антоніми, пароніми, терміни

тощо. Засвоювалися такі поняття, як лексичні помилки, лексика за походженням тощо. Розкрити теоретичні питання навчальних курсів дозволили лекційні заняття.

Під час експерименту було враховано, що основа лекцій і підручника однакова, проте лекція має значні переваги перед підручником, оскільки в ній даються нові погляди на проблему, сучасні відомості, яких у підручнику може ще й не бути. Лекція завжди випереджає кількарічний процес створення підручників і посібників. У процесі вивчення української мови за професійним спрямуванням саме лекція стала провідним джерелом інформації. У зв'язку з активізацією лінгвістичних досліджень змін у лексичному складі мови, збільшенням кількості цікавих монографій, статей завдання викладача полягає в тому, щоб донести найбільш значущу новітню інформацію до студентів.

Намагалися структурувати лекцію таким чином, щоб розглянути докладно не більше чотирьох питань. Наведемо план першої лекції з курсу “Українська мова за професійним спрямуванням”:

Лекція 1. Теоретичні засади курсу. Поняття національної, державної та сучасної літературної мови. Мовні норми (2 год.).

План

1. Предмет, завдання і значення курсу “Українська мова (за професійним спрямуванням)”.

2. Українська мова як єдина національна мова українського народу і форма його національної культури. Варіанти національної мови (територіальні та соціальні діалекти, просторіччя тощо). Державна мова, її функції.

3. Поняття літературної мови. Ознаки літературної мови. Культура української мови. Ознаки культури української мови.

4. Мовна норма. Типи мовних норм.

Розглядаючи четверте питання лекції, використали рекомендації науковців щодо слововживання, зокрема К. Городенської (Городенська

Катерина. Українське слово у вимірах сьогодення. – К., 2014 та ін.), які ще не увійшли до чинних підручників.

Найбільш істотним складником, що сприяв закріпленню відомостей, отриманих у процесі прослуховування лекцій і здобутих студентами самостійно, виявилися практичні заняття. Тому в системі експериментального навчання ми відводили особливу роль практичним заняттям, які мають низку особливостей, що визначаються метою й завданнями вивчення курсу, змістом навчання, системою методів і прийомів, кількістю годин, відведених на опанування майбутніми документознавцями, використанням різних засобів навчання. Підготовка і проведення практичних занять містила різні види самостійної колективної роботи студентів. Практичні форми навчання ставили за мету:

- сформувати стійку мотивацію студентів до формування лексичної компетентності;

- з'ясувати рівень засвоєння необхідного для формування лексичної компетентності теоретичного матеріалу, систематизувати й поглиблювати раніше набуті знання;

- формувати вміння й навички грамотного професійного спілкування майбутніх документознавців з використанням інтерактивних імітаційних методів (рольових та ділових ігор, імітаційних ситуацій);

- підвищити рівень мовленнєвої та професійної культури майбутніх фахівців.

Практичні заняття за експериментальною методикою проводилися за розробленим планом, що містив перелік основних питань, завдання практичного характеру, список рекомендованої літератури, завдання для самостійної роботи студентів. Останні передбачали такі види діяльності: опрацювання основної та довідкової літератури, підготовка усних і письмових повідомлень, що потребують опрацювання додаткової літератури, оформлення зразків документів, що не опрацьовувалися в аудиторії, редагування текстів тощо.

Під час цього етапу намагалися застосовувати вправи і завдання, у яких були б природними різні мовленнєві ситуації й виокремлювалося індивідуальне мовлення студентів, здійснювалося мовне виховання й формувалося усвідомлене сприйняття позитивної мовленнєвої поведінки, наприклад:

- Прочитайте висловлювання відомих людей про роль мови у формуванні й самовираженні особистості. Визначте тему й основну думку кожного з них. Випишіть основну інформацію з кожного тексту.

1. Мова – найбільший духовний скарб, у якому народ виявляє себе творцем, передає нащадкам свій досвід і мудрість, перемоги й славу, культуру і традиції, думи й сподівання. Рідним словом народ збагачує також світову культуру. Слово – наше повнокровне життя, невмируще джерело поступу. З цього невичерпного джерела мовець здобуває не тільки знання про навколишній світ, а й моральні, й естетичні оцінки та уподобання народу (І. Вихованець).

2. Суспільство, яке втрачає вміння формувати, оцінювати й розуміти силу мови, обертається на рабів для тих, хто це вміє робити, – політиків чи проповідників, творців реклами чи коментаторів новин (Дана Джойя, американська журналістка).

Студенти повинні були зробити висновок, чи впливає знання мови на професійне становлення людини.

Наступні завдання були спрямовані на підвищення мотивації студентів до навчання лексики.

- Прослухайте текст. Про що в ньому йдеться?

Поняття, яке ми сьогодні вивчатимемо, називали по-різному: “найвеличніший володар”, “найзіркіше око”, “наймогутніша сила”, “найточніший різець”, “зерно, що впало в родючу землю”, “перше дзеркало духу”, “основний матеріал творчості”, “зброя”, “прізвище думки”, “особливий мікросвіт”, “провідник думок і почуттів”. Воно може “народжуватись” і “відмирати”, “поєднувати” й “роз’єднувати”, “страх

*Неначе дуб на вітрі,
Збирає крик на жаль
В незвіданій палітрі
Людських змагань і душ,
І подвигу, й свавіль,
Як птиці гордий злет,
Як серця тихий біль (А. Малишко).*

Зміст і мета цих вправ і завдань визначили добір методів навчання. В експериментальних групах ми поєднали такі інтерактивні методи, як робота в групах (кожна з груп працювала над одним висловленням) і мікрофон, що дав змогу по черзі висловитися значній кількості студентів, при цьому заощадити навчальний час, оскільки викладачеві не довелося щоразу повторювати запитання.

Як уже зазначалося, зміст роботи на першому етапі передбачав повторення студентами важливих лексичних понять. Це впливало на вибір методів навчання. Наприклад, для повторення відомостей про слово застосовували традиційні методи: бесіду, роботу з підручником, спостереження над мовними явищами, а також інтерактивні: робота в парах, робота в групах, навчаючи – вчуся, мікрофон тощо. Під час експериментального навчання було виявлено, що розподіл методів на традиційні та інтерактивні умовний, а межі між ними нестійкі, спостерігалось активне взаємопроникнення методів. Метод спостереження органічно поєднувався з інтерактивними методами. Експеримент переконав, що робота з текстом методично доцільна як фронтальна, так і в парах, у групах. Наприклад: *Проаналізуйте мовні особливості тексту. Визначте стилістичну належність тексту. Охарактеризуйте слова з погляду походження, стилістичного використання* (виконується фронтально).

Словники

Лексикографія – це окрема галузь мовознавчої науки, яка займається теорією і практикою укладання словників. Поряд із розв'язанням важливих

теоретичних проблем словникової роботи вона покликана задовольняти насамперед практичні потреби суспільства на словники різного типу й різноманітного призначення. Словники потрібні всім: і тим, хто вчиться, і тим, хто навчає, і тим, хто постійно має дотичність до слова, і тим, хто зацікавлюється ним у процесі читання. За будь-якою довідкою завжди звертаємося насамперед до словників і знаходимо в них відповідь чи принаймні допомогу або пораду для подальших пошуків.

Словники – це зібрання слів, розташованих в алфавітному, гніздовому, тематичному чи іншому порядку, з обумовленою типом словника інформацією про кожну одиницю, залучену до його реєстру. Словники використовуються як довідники, призначені для з'ясування значень описуваних одиниць чи їх перекладу іншою мовою, для наукового або науково-популярного викладу відомостей про предмети, явища, події. Уміщуючи різноманітну інформацію, що відбиває рівень знань, якими володіє суспільство в певну епоху, словники відіграють надзвичайно важливу роль у духовній культурі народу (В. Русанівський).

Основою для вирішення навчальних, розвивальних і виховних завдань з української мови став текстуальний дидактичний матеріал, добір якого здійснювався з урахуванням потреб майбутніх фахівців. Він сприяв свідомому засвоєнню теоретичних положень, розвитку мислення, мовленнєвої пам'яті, мовного чуття. Для експериментального навчання ми добирали тексти професійного спрямування. Наприклад:

Документ – основний вид ділового мовлення, що містить інформацію, “зафіксовану на матеріальному носії, основною функцією якого є зберігати та передавати її в часі та просторі”.

Документ – це матеріальний об'єкт, що містить у зафіксованому вигляді інформацію, оформлений у заведеному порядку й має відповідно до законодавства юридичну силу. Юридична сила документа – це “властивість службового документа, надана чинним законодавством, яка є підставою для

вирішення правових питань, здійснювати правове регулювання й управлінські функції”

- *джерело і носій інформації;*
- *спосіб удосконалення внутрішньої організації підприємства чи установи;*
- *підстава для прийняття рішень, узагальнень, довідково-пошукові роботи.*

Документи виконують офіційну, ділову й оперативну функції, оскільки вони – писемний доказ, джерело відомостей довідкового характеру (С.Шевчук).

Отже, сновним засобом навчання під час першого етапу експерименту виявився текст. Критеріями добору текстів вважаємо їх новизну, професійну спрямованість, емоційність, естетичність, доступність, виховний, соціокультурний і комунікативний потенціал.

Наведемо текст, що пропонувався для аналізу комплексно: фронтально й за групами:

- Прочитайте текст уголос. Визначте тип мовлення (фронтально). Поясніть уживання тире (І група), поясніть уживання закінчень іменників чоловічого роду II відміни в родовому відмінку (II група).

Оригінал – це основний вид документа, перший і єдиний його примірник. Він має підпис керівника установи й, у разі потреби, завірений штампом і печаткою. Оригінал першим набуває юридичної сили.

Копія – це точне знакове відтворення змісту оригіналу чи іншого документа. На копії документа обов'язково робиться помітка “Копія” вгорі праворуч. Листуючись із підприємствами, організаціями й установами, у справах завжди залишають потрібні для довідок копії. Такі копії звуться відпуском. Оригінал і копія мають однакову юридичну силу.

Витяг – копія офіційного документа, що відтворює деяку частину і відповідно засвідчена.

Дублікат – повторний примірник офіційного документа, що має юридичну чинність оригіналу (З підручника).

- Продовжте текст міркуванням з порушеної проблеми (метод мікрофон).

Як бачимо, за допомогою тексту студентів спочатку було залучено до рецептивного виду мовленнєвої діяльності – читання, створено лінгвістичний контекст для повторення низки орфограм, пунктограм, а потім простимульовано їх до продуктивного виду мовленнєвої діяльності – говоріння. Для цього використовувався метод мікрофон: студентам коротко по черговому висловлювалися, говорив лише той, хто мав у руках мікрофон. Така організація роботи дала змогу за короткий проміжок часу висловитися багатьом студентам, спонукала їх до дискусії з винятково гострої соціальної проблеми.

Провідним засобом на першому етапі експериментального навчання стали вправи, що стимулювали студентів до комунікації. Ми використовували комунікативні настанови як складник навчального спілкування. Наведемо приклади деяких з них:

- настанови, що потребували від студентів уміння висловлювати згоду, підтверджувати сказане, підтримувати сказане, доповнювати співрозмовника: продовжте текст, підтвердіть висловлену думку, погодьтеся з висловленим тощо;

- настанови, що формували в студентів уміння висловлювати своє ставлення до фактів, явищ, згоду або незгоду з чим-небудь: доведіть, відмовте, спростуйте, висловіть радість, здивування тощо;

- настанови, що спонукали студентів до певних дій або заборони цих дій: запропонуйте, запросіть, забороніть тощо;

- настанови, що вимагали уточнення, з'ясування предмета розмови: уточніть, з'ясуйте, висвітліть тощо.

Аналітичні, трансформаційні й продуктивно-конструктивні вправи використовували для продукування висловлень різних типів, стилів і жанрів

мовлення, повторення мовленнєвих і мовних відомостей. Вихідною позицією мовленнєвих дій студентів була мовленнєва ситуація, тобто такий збіг обставин, що стимулювало учнів до висловлення. У кожній ситуації спілкування використовувалася певна стратегія, що реалізувалася в мовленнєвих тактиках – прийомах, що уможливлювали досягнення поставленої мети в конкретних умовах.

Для того, щоб навчити студентів аналізувати життєві ситуації спілкування, комунікативно доречно використовувати мовні засоби, зокрема й невербальні, під час експериментального навчання використовували різноманітні інтерактивні прийоми, як-от: ділова, рольова гра, імітаційне моделювання ситуацій, неімітаційна гра тощо. Наведемо приклади таких завдань:

- Прочитайте виразно тест. Визначте його головну думку.

ЕТИКЕТ ТЕЛЕФОННОЇ РОЗМОВИ

Як правило, починається вона з привітання. Наприклад: Доброго ранку (дня, вечора) чи Здрастуйте. І тут же слід відрекомендуватися (назвати ім'я, по батькові, прізвище; вказати посаду та установу). Після цього треба запитати, з ким розмовляєте (якщо адресат не знайомий). Потім треба повідомити, з ким хочете поговорити і, якщо є потреба, то сказати, з якого питання.

Не слід запитувати: з ким я говорю, якщо розмовляє не той, з ким Ви хочете поговорити, необхідно попросити викликати потрібну людину. Робити це слід коректно, ввічливо. Наприклад: Будь ласка, запросіть до телефону Сергія Івановича або Дуже прошу, попросіть до телефону Івана Миколайовича. Обов'язково треба подякувати тому, хто погодився зробити послугу.

Буває, що людина помилилася, зателефонувала не за потрібним номером. Нечемно кидати трубку, безтактно відповідати чи давати неправильну інформацію. Слід спокійно пояснити, що не туди потрапив адресант.

Трапляється, що один із співрозмовників поспішає. Він повинен вибачитись, пояснити причину і домовитися продовжити розмову.

Часто в державних установах можна почути шаблонну фразу турбує вас такий-то... Слід наголосити учням на тому, що ділова телефонна розмова в роботі установи чи закладу аж ніяк не може турбувати, бо вона для цього й призначена. Тому тут слово турбує зайве.

Інша справа, коли йдеться про приватну розмову. Скажімо, виникла необхідність зателефонувати співробітникові чи знайомому додому у вихідний чи пізно ввечері без дозволу на це, то слід вибачитися за турботу. Ось тут буде доречною фраза вибачте за турботу (З книги “Мистецтво ввічливості”).

- Змодельуйте телефонну розмову.

Студенти, опинившись в умовах, максимально наближених до реальних, мали змогу оцінити себе, переконатися в необхідності збагачувати власні знання, удосконалювати комунікативно значущі вміння й навички.

Аналіз результатів констатувального зрізу, власні спостереження за навчальним процесом переконали нас у необхідності включити до програми дослідного навчання вправи й завдання, спрямовані на формування вмінь у студентів удосконалювати тексти. Важливим складником першого етапу стало редагування, що систематично використовувалося. Наприклад:

- виправте помилки в реченнях.

1. Адміністративна відповідальність передбачає застосування до порушників адміністративного стягнення і штрафу. 2. Закон визначає умови реєстрації власного приватного підприємства. 3. Зафіксовано таке ж саме аналогічне порушення законодавства. 4. Карний кодекс України визначає, які суспільно небезпечні діяння є злочинами та які покарання застосовуються до осіб, що їх здійснили. 5. Верховна Рада відмінила закони, що діяли за радянських часів.

Продуктивною виявилася імітаційна гра “Коректор”, під час якої студентам пропонували виконати роль коректора – тобто працівника

видавництва або друкарні, який вичитує текст і виправляє помилки в коректурі.

На практичних заняттях упродовж першого етапу викладачі приділяли особливу увагу організації спостереження над мовними явищами, з'ясуванню їхньої ролі в діловому й науковому стилях, аналізові особливостей текстів ділового й наукового стилів. Наприклад, під час вивчення теми “Державотворча роль мови. Функції мови. Стилї, типи і форми мовлення” формуванню вмінь студентів визначати стилі мовлення, з'ясовувати їхні лексичні, фразеологічні, словотвірні, морфологічні, синтаксичні засоби сприяло таке завдання:

Завдання 1. Прочитайте тексти. Визначте їх стильову належність. Оцініть рівень культури мовлення авторів текстів. За якими критеріями ви будете аналізувати мовлення?

Ділове спілкування належить до формального, здійснюється відповідно до деяких правил і спрямоване на встановлення контактів та підтримку зв'язків між представниками різних взаємозацікавлених у спільній діяльності організацій.

Можна стверджувати, що свідоме опанування принципів ділового спілкування та правильне їх використання підвищує ефективність ділових контактів, а отже, й ефективність роботи підприємства чи фірми. Якщо ділове спілкування проводиться з урахуванням партнерами визначених і перевірених практикою принципів, партнерам легко з'ясувати справжню мету, інтерес кожного з них, вплинути на психологічний клімат переговорів. За високої культури спілкування виникає деяка гармонійна сукупність суб'єктів, єдиний фонд думок та почуттів, який суттєво збагачує кожного з них. Тільки такий єдиний фонд і дозволяє діловим людям вирішити проблеми кожного, узгодити інтереси й отримати обопільну вигоду від ділової взаємодії (М. Дороніна).

Культура мови – галузь мовознавства, що займається утвердженням (кодифікацією) норм на всіх мовних рівнях. Використовуючи відомості

історії української літературної мови, граматики, лексикології, словотвору, стилістики, культура мови виробляє наукові критерії в оцінюванні мовних явищ, виявляє тенденції розвитку мовної системи, проводить цілеспрямовану мовну політику, сприяє втіленню норм у мовну практику. Культура мови має регулювальну функцію, адже пропагує нормативність, забезпечує стабільність, рівновагу мови, хоча водночас живить її, оновлює. Вона діє між літературною мовою і діалектами, народнорозмовною, між усною і писемною формами (З підручника).

Формуванню правописної компетентності і збагаченню словникового запасу студентів термінологічною лексикою сприяли такі вправи:

Вправа 1. Останнім часом в офіційно-діловій сфері спілкування з'являється багато нових слів. Складіть по 2 – 3 словосполучення з поданими словами.

Меценат, брокер, менеджер, маркетинг, провайдер, акціонер, спонсор, маркетинг, дивіденд, аудитор.

Вправа 2. Прочитайте текст. Випишіть терміни, пов'язані з обраним фахом, і поясніть їх значення.

Функціональність документа, тобто здатність для збереження й передачі тієї або іншої інформації, визначається його структурою.

Певну структуру мають як окремі елементи документа, так і документ у цілому. Обкладинка книги – це складне художнє ціле; типографське оформлення книги – спеціально підібраний шрифт, титульний аркуш, рядки заголовка, що гармоніюють зі змістом, добре надруковані ілюстрації; цілим є і текст книги. Виходить, документ як ціле є єдністю складових його елементів і компонентів.

Структура – відносно стійкий спосіб організації елементів документа як системи. Поки зберігається структура, зберігається й система в цілому. Руїнування структури веде до перебудови або загибелі системи.

Структура документа – це сукупність компонентів, взаємозв'язки яких дають можливість функціонувати системі, а отже, ідентифікувати кожен вид і тип документа.

За структурою документ може бути простим (елементарним) або складним. Простий документ – це завершене повідомлення, цілісність якого виражається загальним змістом і логікою викладу, зафіксоване на одному матеріальному носії.

Складний документ – документ із двох або більше повідомлень, об'єднаних загальною темою, метою, автором, зафіксованих на кількох матеріальних носіях.

Таким чином, структура документа – це скоординована безліччю компонентів, взаємозв'язків, які дають йому можливість функціонувати як якійсь цілісності (системі), дозволяють відрізнити книгу від журналу, грамплатівку від дискети, мікрофільм від кінофільму, перфокарту від географічної карти й т. ін., тобто ідентифікувати кожен тип і вид документа (З посібника „Документознавство”).

Попри вивчення майже всіх жанрів офіційно-ділового стилю в загальноосвітніх навчальних закладах студенти припускалися помилок під час складання різних типів документів. Зважаючи на це, під час занять з української мови за професійним спрямуванням ми пропонували студентам проаналізувати зразки документів щодо відповідності жанру, правильності розташування реквізитів тощо, підготувати пам'ятку “Як правильно скласти документ”.

Використані під час першого етапу вправи й завдання дали змогу ознайомити студентів з нормами сучасної української мови в професійному спілкуванні, з основними вимогами до складання та оформлення професійної документації, сформулювати вміння користуватися українською мовою в професійній діяльності, збагатити активний словниковий запас термінологічною та фаховою лексикою; підвищити загальномовний рівень майбутніх документознавців, ознайомити з правилами мовленнєвого

етикету, зокрема ділового спілкування, сприяти розвиткові комунікативних умінь.

На першому етапі експерименту у змісті мовної підготовки було виокремлено такі стратегічні напрями: комунікативно-діяльнісний, мовний, соціокультурний, зорієнтовані на послідовне та систематичне формування професійного мовлення як інтегративного особистісного утворення.

Підсумковий контроль знань студентів здійснювався за допомогою комп'ютерного тестування, оскільки тести як науково обґрунтована система завдань розширюють можливості вибору студентом правильних, доцільних, доречних форм. Розроблені тестові завдання виконували функцію перевірки якості знань студентів у різноманітних ситуаціях, пов'язаних із вибором слів, словосполучень, правильним написанням слів, редагуванням, перекладом, оформленням документів тощо. Саме комп'ютерне тестування дозволило заощадити час, швидко й ефективно організувати перевірку.

Студентам запропоновано було дворівневі тести: перший рівень передбачав виконання тестових завдань з однією правильною відповіддю, другий – з кількома. Кожен зі студентів після закінчення виконання тестового завдання отримував протокол із результатами.

Використані під час першого етапу вправи й завдання дали змогу ознайомити студентів з нормами сучасної української мови в професійному спілкуванні, з основними вимогами до складання та оформлення професійної документації, сформувати вміння комунікативно виправдано користуватися українською мовою, збагатити активний словниковий запас термінологічною та фаховою лексикою; підвищити загальномовний рівень майбутніх документознавців, ознайомити з правилами мовленнєвого етикету, зокрема ділового спілкування, розвинути комунікативні вміння.

Другий етап (оперативно-конструктивний) ми проектували з урахуванням того, що оволодіння мовою передбачає не лише засвоєння знань про мову, але й доречне послуговування мовним матеріалом.

Як свідчать результати проміжних зрізів і першого підсумкового зрізу, після першого етапу дослідного навчання рівень сформованості лексичної компетентності зріс, однак ще спостерігалася недостатня сформованість умінь слововживання. З огляду на це ми запропонували використати такі вправи і завдання:

- Поясніть значення наведених слів, складіть з ними речення.

Відноситися – ставитись, діалектний – діалектичний, притаманний – властивий, пам'ятка – пам'ятник, попадати – потрапляти, робити – працювати, одягати – надягати, об'ява – оголошення.

II. З'ясуйте, вживання яких слів найчастіше спричиняє лексичні помилки.

- Запишіть слова, уставляючи пропущені літери **и** або **і**.

1. Вар..ант, коорд..нати, коеф..цієнт, м..німум, с..стема, клас..ф..кація, коп..я, пр..нтер, ун..ф..кац..я, рекв..з..т.

II. Як називаються ці слова? Запишіть 5-6 термінів, пов'язаних з вашим профілем навчання.

- виправте помилки в поданих словосполученнях. Поясніть за зразком, у чому суть помилки.

З р а з о к. *Адреса проживання* — зайве слово *проживання*, бо слово *адреса* означає місце проживання людини; правильний варіант — *домашня адреса*.

Народний фольклор, прогресувати вперед, дублювати двічі, головний лейтмотив*, моя автобіографія, експонат виставки, свій автопортрет, вільна вакансія*, пам'ятні сувеніри, моя особиста справа, сьогоднішній день, період часу.

II. Складіть та розіграйте з трьома виправленими словосполученнями діалог.

- Ознайомтеся з рекомендаціями відомого українського мовознавця К. Городенської.

В українській мові природно вживати замість «означальних» іменників *бізнес-, медіа-, піар-, інтернет-, онлайн-* прикметники *бізнесовий, медійний (масмедійний), піарний, піарівський, інтернетний, інтернетівський, інтернетовий, мережевий, онлайн-овий: бізнесова освіта, медійне середовище, інтернетівські видання (К.Городенська).*

II. Складіть по 3-4 словосполучення із поданими в тексті прикметниками.

Виконання пропонованих вправ і завдань сприяло цілеспрямованому збагаченню словникового запасу майбутніх документознавців професійною лексикою.

У процесі організації експерименту було враховано, що робота з термінами – найважливіший складник процесу утвердження сучасної української літературної мови у сфері науки й виробництва, один із шляхів, що сприяє істотному підвищенню якості знань майбутніх документознавців. Наше завдання полягало в розробленні системи завдань, яка забезпечила б залучення студентів до таких видів робіт, як усна розповідь, бесіда, уміння редагувати й перекладати професійно зорієнтований текст, переказ, переказ-переклад з використанням термінів, доповідь та ін. Було передбачено ознайомлення студентів з відповідними довідниками, енциклопедіями, словниками.

Продуктивним видом роботи стало укладання тлумачного словника термінів документознавця. Така робота привчала студентів уважно ставитися до слова-терміна, сприяла формуванню потреби в користуванні словником як повсякденним посібником.

У процесі засвоєння курсу “Українська мова за професійним спрямуванням” майбутні документознавці опановували теоретичні основи мовлення, засвоювали норми усного і писемного мовлення, удосконалювали культуру мовлення через оволодіння технікою мовлення (дикція, тембр, інтенсивність, мелодика, інтонація, наголошування), культурою мовлення

(мовленнєва майстерність того, хто говорить), а також через уміле використання мовленнєвої діяльності для впливу на слухача. Формування практичних умінь грамотного мовлення передбачало вивчення майбутніми документознавцями опорних знань з основних аспектів мовленнєвої діяльності (здатність говорити, розповідати, вести бесіду, діалог, дискусію, уміння виступати, виразно читати, інтонаційно оформляти власне мовлення). Лексична компетентність майбутніх документознавців формувалася за допомогою вправ, спрямованих на розвиток мовлення. Пріоритет віддавали усним вправам.

Особливе місце було відведено аналітичним вправам (студенти визначали тему, основну думку, стиль і тип. мовлення, прогнозували адресата мовлення або визначали умови спілкування тощо), репродуктивним, що передбачали відбір з тексту лексичного й граматичного матеріалу, комбінування основної інформації з кількох тематично об'єднаних текстів, розташування структурних компонентів тексту в логічній послідовності, складання вторинних текстів на основі первинних (конспектів, рефератів, анотацій, огляду літератури та ін. Продуктивними виявилися під час експерименту трансформаційні вправи (на згортання та розгортання тексту, відтворення тексту за допомогою плану, тез, конспекту, анотації, рецензії тощо), а також продуктивно-конструктивні (що стимулювали майбутніх документознавців до складання висловлювань за ключовими словами, на основі модельованої мовленнєвої ситуації тощо).

Запропонована система вправ ґрунтувалася на принципах відповідності змісту вправ розділам програми дослідного навчання; здійснення внутрішньопредметних і міжпредметних зв'язків, орієнтації студентів на індивідуальну та самостійну роботу, добору вправ залежно від мети їх реалізації, перспективності, повторюваності, креативності, систематичності й взаємозалежності їх застосування, текстоцентризму.

Більшість вправ була побудована на текстовій основі, оскільки текст використовувався задля опанування мовних рівнів (лексичного,

граматичного, стилістичного) і видів мовленнєвої діяльності; для ілюстрації функціонування мовних одиниць у мовленні, як зразок мовлення певної структури, форми та жанру; як модель породження мовленнєвого висловлювання, повідомлення або мовленнєвого спілкування. Під час дослідного навчання ми віддавали перевагу професійно зорієнтованим текстам, оскільки саме робота з ними сприяла не лише збагаченню словникового запасу студентів фаховою лексикою, але й дозволяла спроектувати майбутню професійну діяльність.

Під час експериментального навчання широко застосовували дидактичні ігри. Дидактична гра „Поліглот” дозволила зміцнити знання не лише української, а й іноземної мови, шляхом зіставлення глибше осягнути різнорівневі явища української мови, щоб повніше відчувати її унікальність, збагнути й опанувати самотутні риси; також ця гра розвивала увагу, формувала таку важливу комунікативну якість мовлення, як точність.

Студенти отримували картки зі словами англійською мовою, їхнє завдання полягало в тому, щоб

1) правильно дібрати до них українські відповідники, а вже до них — синоніми:

Much (багато — чимало, сила, купа, безліч, тьма, нетрохи, достобіса, видимо-невидимо, незліченно, незчисленно, немало, без ліку, достолиха).

Road (дорога — шлях, путь, тракт, шосе, траса, магістраль, гостинець).

Quick (швидко — скоро, бистро, хутко, прудко, шпарко, живо, жваво, квапливо).

Think (думати — гадати, міркувати, роздумувати, розмірковувати, розмишляти, мізкувати, шурпнути).

Snow-storm (хуртовина — завірюха, хуга, заметіль, віхола, метелиця, хурделиця, сніговій, завія, сніговійниця).

2) дібрати до наведених ідіом українські відповідники:

Point of view (точка зору).

Take place (мати місце).

In favour of (на користь).

Be at a loss (мати труднощі).

Up to the mark (на належному рівні).

With naked eye (неозброєним оком).

In a body (повним складом).

On no account (у жодному разі).

Особливе зацікавлення в студентів викликали вправи і завдання, спрямовані на засвоєння правил мовленнєвого етикету. Наприклад:

Завдання 1. Прочитайте текст. Сформулюйте за його змістом пам'ятку для однокласників „Правила компліменту”. Чим комплімент відрізняється від похвали?

Сказати людині щось хороше

...Звичай говорити людині щось хороше про неї виник і закріпився не випадково, він допомагає людям спілкуватися, жити разом, разом працювати. Коли людину підтримати, похвалити, вона відчуває себе впевненіше, намагається відповідати уявленню, яке про неї склалося. Особливо це потрібно молодій людині, яка не завжди буває впевненою в собі, потребує підтвердження своїх позитивних рис і починань. Зверніть увагу на таку особливість: коли ви когось втішаєте, комусь співчуваєте, когось хвалите чи підтримуєте, в усіх цих формулах має бути „ви” або „ти” і не має бути „я”.

Ви прекрасний майстер!

Ви рідкісний фахівець!

З тобою так цікаво розмовляти!

Ти сьогодні чудово виступив!

Приємно бачити, як ви посвіжішали, відпочили ...

Можна похвалити людину за все: за вчинок, за характер, зовнішній вигляд, одяг, зачіску, похвалити когось із родини, сказати добре слово про дітей та ін.

Як відповідати на комплімент? Залежно від його змісту:

Спасибі! Дякую за комплімент! Це вам тільки здається (на перебільшену похвалу). Спасибі, але ви перебільшуєте! Я радий це чути. Мені приємно це чути від вас. Я це саме можу сказати про вас та ін.

Комплімент повинен бути щирим – інакше він буде сприйнятий як прихована образа. Навіть якщо ви бажане видаєте за дійсне, треба бути щирим у бажанні цій людині добра (А. Коваль)..

Завдання 2. Прочитайте компліменти. Визначте, хто й за яких обставин може бути адресатом кожного з них?

У Вас добре розвинена інтуїція! Ніхто не розповість про цей випадок краще від Вас! Ваша скромність зачаровує. Твоє мовлення наймелодійніше! Ти вмєєш переконувати! Вам так пасує ця сукня!

Завдання 3. Сформулюйте запитання, що забезпечать збір інформації про Вашого партнера. Доберіть відповідні етикетні вислови, грамотно зафіксуйте інформацію. Змодельуйте фрагмент співбесіди, використовуючи сформульовані запитання. На підставі зібраної інформації складіть портрет партнера для доповіді на раді директорів вашого підприємства або організації.

Завдання 4. Проаналізуйте письмове резюме претендента на вакантну посаду і на його підставі складіть текст-презентацію нового співробітника, ураховуючи правила корпоративної етики.

Завдання 5. Сформулюйте принципи мовленнєвого етикету ділового спілкування, узявши за основу подані прислів'я й приказки.

1. Базіка – мовний каліка. 2. Ляпає язиком, як постолом. 3. Накрив мокрим рядом та ще й помелом. 4. Говорить, наче три дні не їв. 5. Гавкає, як собака на прив'язі. 6. Заторохтіла сорока, наче діжка з горохом. 7. Меле, як порожній млин. 8. Бесіди багато, а розуму мало. 9. Глухий слухає, як німий говорить. 10. На городі бузина, а в Києві дядько.

Провідним видом діяльності на практичних заняттях під час другого етапу експерименту були вправи, за допомогою яких вироблялися необхідні вміння й навички, а найголовнішим засобом навчання в експериментально-

дослідному навчанні виявився професійно орієнтований текст, під яким розуміємо текст, що має професійну тематичну спрямованість, ознайомлює студентів з особливостями їхньої майбутньої професії, кращими представниками фаху тощо. Систематичне використання текстового матеріалу під час експериментального навчання сприяло ознайомленню студентів із особливостями міжфразового зв'язку у висловлюванні й готувало для глибокого розуміння чужих і продукування власних текстів. У процесі роботи з текстом формувалася насамперед лексична компетентність майбутніх документознавців.

У формуванні лексичної компетентності важливе значення мали лексичні, лексико-фонетичні, лексико-граматичні та ін. вправи, використання яких максимально забезпечувало продуктивну роботу всіх студентів, давало змогу реалізувати прихований комунікативний потенціал особистості.

Використання комп'ютерних засобів комунікації під час другого етапу дослідного навчання дозволяло обирати раціональний темп та напрям навчання студента, імітуючи індивідуальну комунікацію з "партнером" (однокурсником), об'єктивно враховуючи конкретну комунікативну ситуацію. Завдяки взаємообміну інформацією з "віртуальним учителем" (комплексним педагогічним досвідом, інтегрованим у програмному забезпеченні) студент мав змогу виявляти максимальну самостійність у навчанні, будувати самостійну траєкторію освітнього процесу.

Особливу увагу під час експериментального навчання було приділено використанню стратегій комунікативної взаємодії суб'єктів педагогічного процесу на засадах особистісно зорієнтованого підходу. Для цього майбутнім документознавцям було запропоновано завдання, що передбачали:

- компонування навчальної інформації з прогнозованим очікуванням (пізнавальний);
- застосування знань у різних формах мовленнєвої діяльності (діяльнісний);

- регламентацію розподіленої співдіяльності суб'єктів педагогічного процесу (операційний);
- комунікативну взаємодію у формах діалогічного (полілогічного) і монологічного професійного дискурсів студентів технічних спеціальностей.

Так, студентам пропонували ознайомитися з текстом, визначити адресата мовлення, стиль, тип мовлення, жанрову належність тексту.

• Зіставте два тексти автобіографій. Визначте, який з них є документом. З'ясуйте, які відомості повинні бути висвітлені в тексті автобіографії, що є документом щодо особового складу.

А. Місто Ічня на Чернігівщині, де я народився (1878, 27.12), одне з кращих міст на Україні. Вже багато років минуло, як я вимандрував з нього, проте ще й тепер я часто з вдячністю згадую ічнянські поля та ліси, стави між садами, навіть бур'яни. Полишилось у пам'яті моїй Ічня ще своїми піснями та напечуд хорощими голосами.

Батько мій, козак Василь Панасенко, був ремісник-швець, обслуговував сусідні, глухі села, де до праці шевців ставили одну вимогу: щоб не були тісні і міцні були. Влітку вся/сім'я виходила на заробітки — жати чуже. Мати наймала грядку на городину. Хата була стара. В хаті ми жили якось (вісім душ). Наша родина дуже бідна, проте життя було тихе, лагідне.

В Ічні школа була п'ятирічна. Записався в неї боязким, кінчив — кращим учнем.

Шістнадцяти років я поступив у Коростишівську учительську семінарію, скінчивши пішов на учителювання. За С. Васильченком.

Б. Я, Петриненко Святослав Лук'янович, народився 10 вересня 1975 року в місті Одесі.

У 1982 році пішов до першого класу Одеської середньої школи № 8.

У 1992 році вступив до Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова на історичний факультет, який закінчив у липні 1997 року.

З вересня 1997 року по червень 1999 року працюю вчителем історії та народознавства у Київському соціально-економічному ліцеї “Еліта”, проводячи навчальну та науково-дослідну роботу. Опублікував 3 статті, присвячені проблемам розвитку писемності на території Київської Русі.

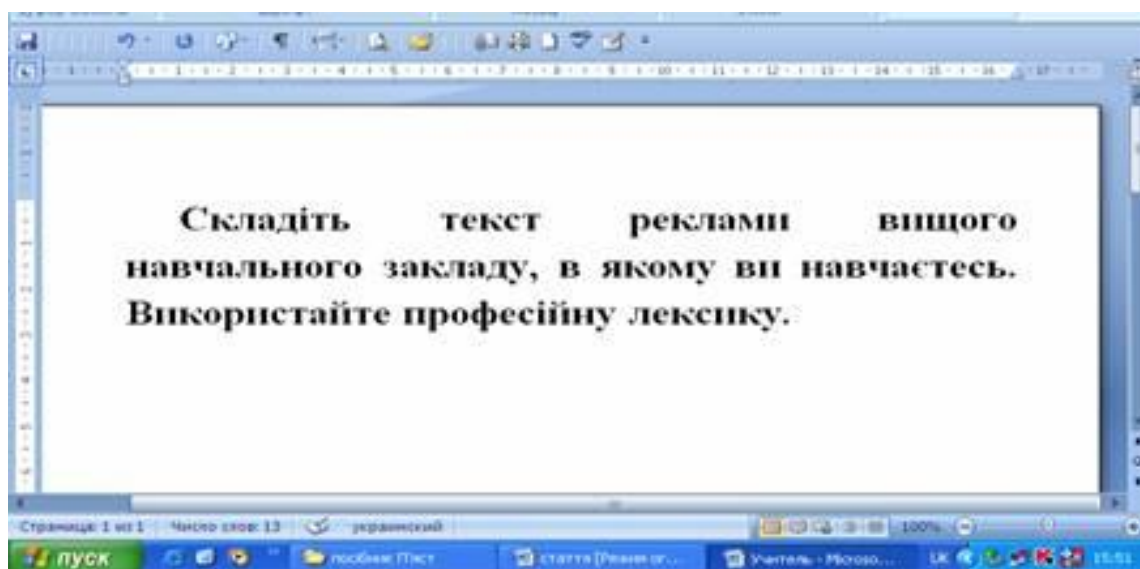
Склад сім'ї:

дружина — Петриненко Ірина Олегівна, учителька історії середньої школи № 234 м. Києва;

син — Петриненко Ігор Святославович, 1998 року народження.

25 травня 2000 р. Підпис

Особливе місце під час другого етапу посіли продуктивно-конструктивні вправи, використання яких сприяло усвідомленню основних лексичних понять, а вирішення лексичного завдання стимулювало мовленнєву творчість. Наприклад:

Бесіди з викладачами дозволили виявити труднощі, з якими вони зіштовхувалися під час проведення експерименту під час формування умінь:

- комунікативно-мовленнєвих (дотримання норм вимови і наголошування слів; уникнення різких оцінних суджень, іронічних зауважень, некоректних натяків),
- інформаційно-інструментальних (моделювання інформації з урахуванням особливостей її сприйняття і розуміння; орієнтування й узгодження дій для організації спільної комунікативної діяльності; володіння

собою, здійснення самоконтролю, саморегуляції за будь-якої ситуації, незалежно від сили зовнішніх чинників; добір відповідних комунікативних засобів, які відповідали б психологічному стану, особистісним якостям суб'єкта(ів) комунікації);

- організаційно-технологічних (добір доцільного стилю спілкування залежно від ситуації; запобігання негативних настанов під час установа комунікативних зв'язків у колективі; організація спільного проектування колективної діяльності; урегулювання конфліктної ситуації);

- невербальних (вираження настрою, відтінків стосунків через засоби зовнішньої виразності, підтримання візуального контакту; доповнення і/або заміщення вербального вислову за допомогою невербальних засобів комунікації; бачення протиріч між невербальним виразом та його психологічним змістом);

- інформаційно-пошукових (швидкий й кваліфікований пошук, відбір необхідних даних з різних джерел; використання інформаційних ресурсів інтернету для організації навчального процесу; володіння технологією синхронного режиму зв'язку (“on-line”).

Майже всі викладачі були одностайні у тому, що зазначені труднощі зумовлені недостатнім рівнем знань студентів із психології, української мови, інформатики; нерозвиненістю в студентів умінь працювати в команді; низьким рівнем навичок самостійної роботи; неадекватністю самооцінки.

Проте, незважаючи на труднощі, підкреслили значні позитивні зрушення у рівні сформованості у студентів лексичної компетентності, підвищенні рівня позитивної мотивації, інтересу до проблем комунікації, рефлексії власних комунікативних дій. Акцентували і на власних позитивних змінах, що відбулися завдяки участі в експерименті.

Третім етапом (продуктивним) передбачалося формування лексичної компетентності бакалаврів через оволодіння спеціальними мовленнєвознавчими поняттями, умінням застосовувати їх під час аналізу й конструювання текстів професійного спрямування, а також власні

комунікативні вміння і навички (уміння переконувати, захоплювати, доводити, обґрунтовувати, спростовувати, узгоджувати активне і пасивне мовлення, готовність слухати і говорити, активізовувати комунікативну діяльність співрозмовника). Досягненню цієї мети підпорядковувалися такі вправи: виразне читання та аналіз текстів професійного спрямування, вправи на виправлення порушень мовлення, милозвучності, наголошування, інтонаційного оформлення речень, захист проектів, аналіз виступів, повідомлень, індивідуально продюгованих текстів.

Програму формувального експерименту було спроектовано таким чином, щоб на кожному наступному етапі майбутні документознавці самостійно наближалися до адекватної ситуації професійно-мовленнєвого пошуку: від аналізу власного мовлення до аналізу мови пропонованих зразків професійного спрямування; від розроблення ділових паперів професійної спрямованості до ситуативно-адекватного застосування мовно-мовленнєвих ресурсів під час промови, виступу, дискусії, діалогу, захисту проектів та індивідуальних дослідницьких завдань.

Окрім того, у системі роботи з розвитку професійного мовлення особливої ваги набуло опрацювання студентами рекомендованої літератури із зазначенням таких видів навчальної діяльності: конспектування першоджерел із виучуваної теми; словесний опис базової теми спілкування; укладання термінологічного словника-мінімуму; створення власних й трансформувannya готових текстів професійного спрямування за жанрами; написання рефератів, доповідей, повідомлень; рецензування виступів, рефератів, промов та повідомлень студентів, виконання коментарного супроводу тощо.

Протягом третього етапу домінантними у формуванні лексичної компетентності обрано лінгводидактичні стратегії з виокремленням компонентів, якими передбачено трансформаційні й продуктивно-конструктивні вправи, у процесі виконання яких студенти вели спостереження й аналізували мовні одиниці у зв'язному тексті, здійснювали

стилістичне експериментування, конструювання зв'язних висловлювань, редагували виступи, реферати, дослідницькі проекти.

Крім того, були використані вправи і завдання, спрямовані на засвоєння студентами фахової термінології, зокрема вправи, що передбачали добір українських відповідників до термінів за допомогою словників, вправи, що передбачали добір українських відповідників до термінів без словників; вправи на редагування професійно зорієнтованих текстів, насичених не лише термінами, а й мовними зворотами, написання яких викликає утруднення; вправи на складання професійно зорієнтованих текстів.

У процесі третього етапу експерименту було застосовано вправи й завдання, що сприяли формуванню лексичної компетентності майбутніх документознавців:

- Панове Сергію, чи можна мені роздрукувати цей документ на вашому комп'ютері (взяти папір, скористатися файлами в теці)?
- Ділова гра “Як отримати роботу”.

Сюжет гри: одна підгрупа студентів – “претенденти” на посади двох інженерів на успішному підприємстві, інша група – “директор і провідні працівники” цього підприємства, які проводять співбесіду з кандидатами на роботу. Перше завдання – перерахувати професійні якості, потрібні документознавцю, щоб ефективно виконувати свої обов'язки, виділити найголовніше. Друге завдання – заповнення анкет при працевлаштуванні, складання супровідного листа з резюме. Після подання анкет і листів з резюме “директор” з колегами вибирають двох “кандидатів”, які пишуть заяви щодо запропонованих посад. “Директор і фахівці” підприємства знайомлять майбутніх інженерів з їхніми функційними обов'язками, розкладом роботи інженера та готують наказ щодо особового складу. Обидві сторони укладають договір. Аналіз і корекція помилок. Заключний етап (постігровий): самостійно розробити проект з використанням комп'ютерних технологій “Моє професійне портфоліо”.

У розробленій програмі формувального експерименту враховано, що формування лексичної компетентності майбутніх документознавців є складним багатоаспектним процесом науково-пізнавальної, практичної і контроль-рефлексивної діяльності, тому в ній передбачено поетапне формування лексичної компетентності: мотиваційно-пізнавальний, оперативно-конструктивний та продуктивно-творчий, щоб на кожному з наступних етапів бакалаври успішно наближалися до адекватної ситуації професійно-мовленнєвого пошуку через пропоновані види діяльності, упорядковану нами систему вправ і завдань, розроблену методику

Під час цього етапу дослідного навчання використовувалися як традиційні форми навчання (лекції, практичні, самостійна робота), так і сучасні інтерактивні (дидактичні ігри, лексичні тренінги тощо).

Організація навчальної діяльності студентів передбачала створення змістовного дидактичного комплексу, що містив методичні матеріали (навчальна програма); навчальні матеріали (підручники й навчальні посібники, комплекс вправ і завдань, комплект засобів інформаційної підтримки навчальної дисципліни (словники, довідники, таблиці, схеми, моделі); контроль знань (критерії оцінювання, завдання для самостійної підготовки, теми творчих робіт, тести (система рейтингового контролю обліку знань), запитання до заліку, запитання до іспиту; література (основна, додаткова, інтернет-посилання) та представляв собою базу знань, що постійно наповнювалася, розвивалася й оновлювалася відповідно до проміжних і контрольних результатів дослідного навчання.

Упродовж третього етапу домінували вправи, що передбачали добір прикладів для ілюстрування певного лексичного явища, групування лексичних явищ за певними ознаками; заміна лексем і виразів іншими; складання речень і зв'язних текстів з певними лексичними явищами й обґрунтування доцільності їх використання; знаходження лексичних помилок та їх виправлення. Наприклад:

. Запишіть слова, уставляючи пропущені літери **и** або **і**.

1. Абсц..са, акс..ома, б..ном, б..сектриса, вар..ант, д..агональ, ел..нс, коорд..нати, коеф..цієнт, логар..фм, мед..ана, м..німум, с..стема, с..метрія, трапец..я, б..бл..ограф..я, р..зюме, р..кв..з..т, .

2. Клас..ф..кація, інд..катор, нейтралізац..я, г..дрокс..д, розч..н, електрол..ти, д..соц..ація, с..л..кати, параф..н, д..фузія, н..трат, окс..д, г..дроліз, ацет..лцелюлоза, ок..слення, кр..сталічні ґратки.

II. Як називаються ці слова? Запишіть 5-6 термінів, пов'язаних з вашим профілем навчання.

Перекладіть подані терміни. Якої галузі науки вони стосуються.

Акумулятор, вольтметр, конденсатор, ебонит, контролер, колектор, динамо-машина, стабілізатор, кіловатт-час, електромеханік, електрифікація, выключатель, редуктор, фільтр, секція.

Дослідники відзначають, що останнім часом з'являється багато нових слів. Поміркуйте, з чим це пов'язано. Складіть по 2 – 3 словосполучення з поданими словами. До яких сфер вони належать?

Меценат, брокер, менеджер, маркетинг, провайдер, акціонер, спонсор, маркетинг, дивіденд, аудитор

Доберіть до слів іншомовного походження українські синоніми.

Актуальний, абстрактний, аплодисменти, горизонт, оригінальний, дайджест, імідж, процент, фонтан, фотографія.

Пароніми – слова, близькі за зовнішньою формою, звучанням, але різні за значенням. Мовна практика свідчить, що досить часто значення цих слів не розрізняють і вживають довільно одне замість одного. Це, звичайно, спотворює зміст висловленого.

Поясніть різницю в значенні паронімів. Складіть словосполучення з наведеними словами.

I варіант: адрес – адреса, споживчий – споживацький, економний – економічний;

II варіант: абонент – абонемент, банковий – банківський, дружний – дружній.

- Поєднайте прикметники з іменниками.

Гармонічний//гармонійний: аналіз, людина, коливання, відносини, витвір, стиль, побудова.

Дружний//дружній: взаємини, народ, країна, рука, вітання, зв'язки, колектив.

Особистий//особовий: власність, господарство, майно, книжка, підпис, склад, посвідчення, назва, рахунок.

- Прочитайте слова й словосполучення. Поясніть, що точніше характеризує предмети, дії, ознаки — слово чи словосполучення?

Мережа, інтернет, павутина; всесвітня мережа, всесвітня павутина.

II. Складіть і запишіть речення зі словами *інтернет, павутина, всесвітня мережа*.

Формуванню вмінь лексичної вправності й самокорекції, збагаченню словникового запасу майбутніх документознавців сприяло застосування завдань, що передбачали опрацювання довідкових джерел, інтернетних ресурсів.

- Доберіть за матеріалами інтернетних джерел слова до «Термінологічного словника документознавця»
- Прочитайте статтю з проблем документознавства. Складіть анотацію для однокласників.

Значний інтерес студентів викликали вправи, що передбачали редагування текстів, пояснення особливостей слововживання. Наприклад вправи:

Дайте коментар до наведених ситуацій:

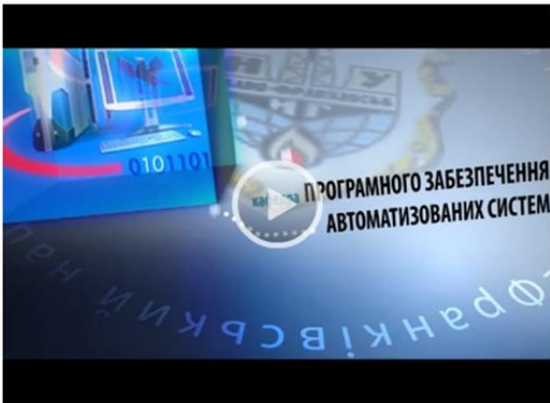
• *Їхала вулицею вашого міста, гарна вулиця, побачила назву магазину – “М’ясна лавка”. Я подумала: лавка – це лавка, те, що російською називають “лавочка”, на неї сідають. То чому вона “м’ясна”? З якого вона м’яса? З баранини чи з свинини? Не розумію.*

• *Часто кажуть, що “депутати знаходяться у парламенті”. А вони що, там загубилися? Ні! Вони там перебувають.*

На всіх етапах упровадження методики формування професійної лексичної компетентності майбутніх документознавців було застосовано мультимедійні засоби, зокрема SMART-дошки, презентації, що дозволили задіяти максимальну кількість каналів сприйняття інформації за рахунок передачі її в мультимедійній формі, тим самим суттєво підвищити ефективність формування професійної лексичної компетентності майбутніх документознавців.

Наведемо приклад застосування інформаційно-комунікаційних технологій у процесі засвоєння студентами експериментальних груп навчального матеріалу про доповідь, її види.

Доповідь
Один з жанрів усного публічного мовлення, передача теми в одному з її аспектів.

Джерело: [Юрчук Андрій. Доповідь на студентській конференції](#)

Доповідь ділова містить виклад певних питань із висновками і пропозиціями. Інформація, що міститься в доповіді, розрахована на підготовлену аудиторію, готову до сприйняття, обговорення та розв'язання проблем. Максимальний результат буде досягнуто, якщо учасники зібрання будуть завчасно ознайомлені з текстом доповіді. Тоді можна очікувати активного обговорення, аргументованої критики, присутніх доповнень і плідно вираженого рішення.

Доповідь звітна містить об'єктивно висвітлені факти та реалії за певний період життя й діяльності керівника, депутата, організації чи її підрозділу тощо. У процесі підготовки до звітної доповіді доповідач мусить чітко окреслити мету, характер і завдання, до кожного положення дібрати аргументовані факти, вивірені цифри, переконливі приклади, влучні і доречні цитати. Варто також укласти загальний план й усі положення та частини пов'язати в одну струнку систему викладу.

Після обговорення, доповнень і коректив доповідь схвалюють зібранням і приймають остаточне рішення, як програму майбутніх дій на подальший період.

Отже, на формувальному етапі педагогічного експерименту впроваджено методику навчання української професійної лексики майбутніми

документознавцями в умовах вищого навчального закладу. Відповідно до поставлених завдань було розроблено програму експерименту, зміст якої містив матеріал, що поглиблював знання основних лексичних понять, ознайомлював студентів із основами культури професійного спілкування, правилами професійної етики документознавців, забезпечував оволодіння фаховою термінологією, передбачав вироблення стійких умінь лексичної самокорекції.

3.3. Аналіз результатів експериментального навчання

Для перевірки ефективності експериментальної методики формування лексичної компетентності майбутніх документознавців у 2012-2015 навчальних роках було проведено контрольний етап експерименту, що передбачав моніторинг динаміки рівнів сформованості лексичної компетентності майбутніх документознавців через проведення низки контрольних зрізів, що проводилися за завданнями, аналогічними до тих, які виконувалися під час констатувального етапу педагогічного експерименту, проте дібрані завдання були дещо складнішими і більш адаптованими до професійних ситуацій. Для перевірки ефективності розробленої дослідної методики й рівня сформованості лексичної компетентності майбутніх документознавців було використано *поточний, проміжний і підсумковий* контроль. Аналізу підлягали якісні й кількісні показники.

Метою першого контрольного зрізу, проведеного після мотиваційно-когнітивного етапу, було визначення рівня *лексичної компетентності* майбутніх документознавців за чотирма критеріями – мотиваційно-ціннісним, нормативно-діяльнісним, термінологічним, компаративно-перекладним.

Завдання, що передбачало викласти власні думки з проведут ролі мови у формуванні професіонала, відповідало мотиваційно-ціннісному критерію. Усі студенти експериментальних груп зазначили, що досконале знання мови має провідну роль у формуванні фахівця, “є важливою платформою формування

професіоналізму”, “служує соціалізації людини, налагодженню стосунків у колективі”, “гарні знання мови допоможуть стати гарним фахівцем” тощо.

Відповідно до нормативно-діяльнісного критерію студентам пропонували: тестові завдання та комплексні вправи, спрямовані на збагачення словникового запасу студентів та підвищення їхньої грамотності загалом. Наведемо приклади завдань:

- Позначте синонімічну пару, у якій слова мають експресивно-стилістичне забарвлення:

А видатний – відомий

Б мимрити – белькотати

В зосереджувати – концентрувати

Г самоуправління – автономія

- Позначте рядок, у якому всі іменники правильно вжиті в родовому відмінку однини:

А інститута, заводу, атома, інею;

Б Львова, вітра, директора, хліба;

В Криму, баскетболу, гопака, воску;

Г метра, Донбаса, снігу, гаража

- Позначте рядок, у якому в усіх числівниках відмінюється тільки друга частина:

А двісті, чотириста, сімсот, дев'ятсот

Б триста, п'ятдесят, шістсот, вісімдесят

В п'ятдесят, шістдесят, сімдесят, вісімдесят

Г двісті, шістдесят, п'ятсот, вісімсот

- Який варіант відповіді є нормативним до словосполучення **занимає** *должність*:

А займати посаду;

Б заслуговувати посаду;

В обіймати посаду;

Г одержувати посаду

- Знайдіть речення, у якому неправильно вжито слово “неділя”:

А У неділю дідусь з онуком пішли гуляти у зимовий парк (З підручника).

Б Була неділя, тихий час дозвілля (М.Рильський).

В Вербна неділя – назва християнського свята (За словником).

Г Одна неділя має сім днів (З розмови).

• Прочитайте текст. Знайдіть у ньому слова, ужиті в переносному значенні. Визначте їх роль в організації тексту. Доберіть із тексту приклади синонімів і антонімів. Поясніть лексичне значення підкресленого слова. Поясніть написання частки НЕ з різними частинами мови.

Рожеві окуляри

Ні, я так не хочу. Мені так не підходить. Не цікавить сірий світ. Я прагну кольорів. Розмаїтого життя! Хочу бачити сонячних зайчиків. Відчувати смак нового дня. Чути, як увечері засинає місто. Барвистих відтінків! Поверніть мені рожеві окуляри. Сірі будні не для мене. Тут люди не всміхаються. І мрії не збуваються. У сірому просторі ходять сірі постаті. Сумні. Сонливі. Стомлені. Сомнамбулічні. У сірому краї страшно жити. Він надто реальний. Надто суворий. Я так не хочу. Поверніть мені кольорову казку. Я хочу знову бачити світло людської душі (Слава Світова).

Відповідно до термінологічного й компаративно-перекладного критеріїв студентам було запропоновано вправу, що передбачала переклад словосполучень з російської мови українською, тлумачення п’яти термінів:

Благодарить родителей, ввести в состав, вовлечать в работу, железнодорожный путь, заказное письмо, испытательный срок, лицевой счет, личный листок, по собственному желанию, послать по почте, в составе трех человек.

Крім того, студентам запропонували підготувати своє резюме.

Аналіз робіт після впровадження розробленої методики формування лексичної компетентності майбутніх документознавців показав, що значна

кількість студентів виявила кращий результат в експериментальних групах порівняно з контрольними, що пояснюється такими чинниками:

- студенти контрольної групи не одержали чіткої орієнтації на формування лексичної компетентності;
- у контрольній групі навчальний матеріал був більш затеоретизований і не враховував зорієнтованості на послідовне та систематичне формування лексичної компетентності як інтегративного особистісного утворення майбутніх документознавців, а також ознайомлення з професійно зумовленими жанрами (що мають широке використання в практичній діяльності фахівців з документознавства);
- в експериментальних групах набуття комунікативного досвіду в майбутній фаховій діяльності здійснювалося шляхом поєднання традиційних та інноваційних технологій навчання (ігрові, інформаційно-комунікаційні, інтерактивні тощо).

Рівень сформованості лексичної компетентності майбутніх документознавців експериментальних груп (ЕГ), які пройшли весь формувальний експеримент за розробленою методикою, нами визначено через результати зрізів методом зіставного аналізу.

Як показали результати перевірки контрольних робіт, високий рівень сформованості лексичної компетентності виявили 11% студентів (під час констатувального зрізу – 8%). Достатній рівень – 32% (порівняно з констатувальним зрізом відбулося зростання на 9%), середній – 37% (порівняно з констатувальним зрізом відбулося зростання на 4%), елементарний рівень зменшився на 8%, оскільки його виявили 20% студентів (під час констатувального зрізу 28%). Студенти контрольних груп теж показали позитивну динаміку, але в межах достатнього й середнього рівнів (кількість студентів, які показали високий рівень, порівняно з результатами констатувального експерименту, не змінилася (8%), достатній рівень виявлено у 25%, середній – у 37%, відповідно елементарний рівень виявили 30% майбутніх документознавців).

Результати першого контрольного зрізу покажемо за допомогою таблиці.

Таблиця 3.1

Результати першого контрольного зрізу

	Високий	Достатній	Середній	Елементарний
ЕГ	11%	32%	37%	20%
КГ	8%	25%	39%	28%

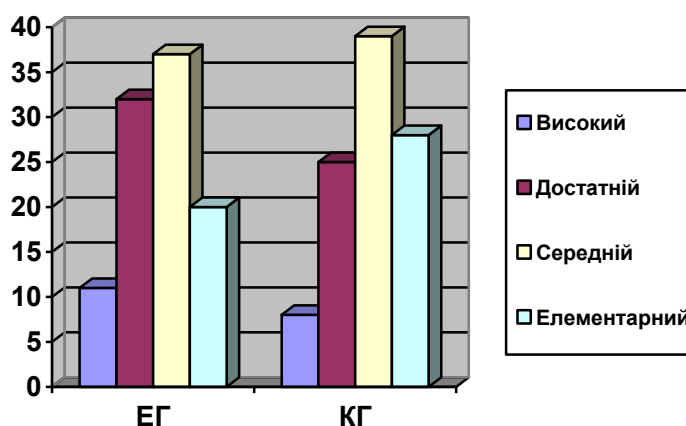

Рис. 3.1. Результати першого контрольного зрізу

Результати першого контрольного зрізу педагогічного експерименту підтвердили ефективність розробленої методики формування лексичної компетентності майбутніх документознавців й дали підстави для її подальшого впровадження в освітній процес.

Як засвідчують роботи студентів, бесіди з ними, труднощі під час виконання завдань насамперед стосувалися перекладу тексту (студенти використовували росіянізми, суржик), правила написання –а, -у в іменниках чоловічого роду II відміни, числівників. Під час складання резюме студенти припустилися помилок у написанні власних назв, у вживанні розділових знаків у складних реченнях. Проаналізувавши контрольні зрізові роботи, дійшли висновку, що необхідно продовжувати роботу з формування лексичної компетентності майбутніх документознавців.

Другий контрольний зріз було проведено після другого – оперативно-конструктивного – етапу педагогічного експерименту.

Відповідно до мотиваційно-ціннісного критерію майбутнім документознавцям пропонували скласти тези виступу з теми “Роль мови у формуванні компетентного фахівця в галузі документознавства та інформаційної діяльності”.

Вправи, що передбачали редагування, відповідали нормативно-діяльнісному критерію. Подаємо варіанти запропонованих завдань:

- Який із поданих висловів нормативний?

Вітер три метра в секунду – вітер три метри за секунду;

Згідно з рішенням – згідно до рішення – згідно рішення;

У відповідності з положенням – відповідно положенню – відповідно до положення;

Опанувати мову – опанувати мовою;

Оплатити за проїзд – оплатити проїзд.

- Відредагуйте речення.

На прохання відділу кадрів я написав свою автобіографію.

Я вибачаюся за запізнення.

Не дивлячись на несприятливі погодні умови, експедиція продовжувала рухатись вверх по ріці.

Висловлюючи своє відношення до події у країні на протязі року, він наголосив на тому, що вже давно наступив час приймати міри в налагодженні усіх галузей виробництва.

Термінологічному критерію відповідали тести на з'ясування лексичного значення термінів, наприклад:

- Результат відображення конкретної інформації на спеціальному матеріалі за визначеним стандартом чи формою – це:

А. Довідка;

Б. Звіт;

В. Службова записка;

Г. Документ.

• Аркуш паперу з відтвореними реквізитами, що містять постійну інформацію, називається:

А. Стандартом.

Б. Рахунком.

В. Формуляром.

Г. Бланком.

Згідно з компаративно-перекладним критерієм пропонували таке завдання:

▪ Доберіть власне українські відповідники до таких термінів: *процент, пролонгований, імплементація, кредит, креативний, презентація, дайджест, модуляція, ідентичний*. Укажіть словники, якими будете послуговуватися під час виконання завдання.

Після перевірки робіт за визначеними в підрозділі 2.3 критеріями було з'ясовано рівні сформованості лексичної компетентності майбутніх документознавців: високий рівень показали 13% студентів ЕГ (9% студентів КГ), достатній – 36% студентів ЕГ (26% студентів КГ), середній 35% студентів ЕГ (37% студентів КГ), елементарний – 16% студентів ЕГ (28% студентів КГ).

Результати другого контрольного зрізу підтверджують стійку позитивну динаміку у формуванні лексичної компетентності майбутніх документознавців. Подаємо в таблиці результати другого контрольного зрізу.

Таблиця 3.2

Результати другого контрольного зрізу

	Високий	Достатній	Середній	Елементарний
ЕГ	13%	36%	35%	16%
КГ	9%	26%	37%	28%

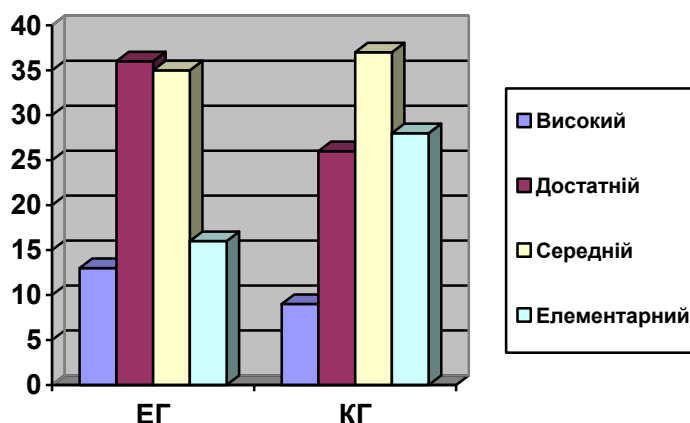

Рис. 3.2. Результати другого контрольного зрізу

Останній зріз – контрольний – було проведено після третього етапу формувального етапу педагогічного експерименту. Він містив анкетування і чотири завдання (відповідно до виділених під час констатувального експерименту критеріїв).

Анкета містила такі запитання:

- Чи підвищився рівень Вашого професійного мовлення завдяки заняттям з української мови за профспрямуванням?
- Якими словниками ви будете користуватися, якщо не знаєте значення слова?
- Якими словниками ви будете користуватися, якщо у вас виникли труднощі під час перекладу слова з однієї мови на іншу?
- Чи використовуєте ви інтернетресурси для підвищення рівня своєї лексичної компетентності? Якщо так, то які?
- Яких знань з української мови вам не вистачає для формування лексичної компетентності?
- Які завдання з української мови ви вважаєте найскладнішими?

Усі студенти зазначили про підвищення рівня власного мовлення завдяки заняттям з української мови за профспрямуванням. Щоправда, деякі підкреслили, що треба б розширити зміст навчання найновішими відомостями щодо слововживання, невербальне спілкування, мовленнєвий етикет тощо.

Відповідно до мотиваційно-ціннісного критерію було запропоновано студентам перше завдання контрольного зрізу: підготувати рекламний буклет про курси, на яких навчають мовленнєвої комунікації (вказіть, що саме тут буде вивчатися та яку користь це може принести в житті).

Контрольний зріз, який забезпечував вивчення рівня сформованості *лексичної* компетентності майбутніх документознавців, передбачав з'ясування інформації про практичне володіння ними нормами слововживання. Для цього нами були використані тестові завдання з закритими й відкритими відповідями, різноманітні роботи з текстами (редагування, складання, продовження), переклад тощо. Відповідно до нормативно-діяльнісного критерію було запропоновано такі завдання:

1. Чим досягається багатство мовлення:

- а) мовними засобами, які в тексті не повторюються;
- б) уживанням слів, що відповідають літературній нормі;
- в) уникненням вульгаризмів.

2. Укажіть на правильний варіант перекладу “*схри́ть недоса́тки*”:

- а) приховати недоліки;
- б) заховати недоліки;
- в) утаїти недоліки.

3. Обґрунтуйте, які слова посилюють вдячність:

- а) щиро;
- б) сердечно;
- в) дуже.

Разом було запропоновано 15 тестів, призначених для перевірки сформованості лексичних умінь студентів.

Відповідно до термінологічного критерію було запропоновано таке завдання:

- Поєднайте прикметники з іменниками, що пропонуються.

Діалектний // діалектичний: експедиція, практика, мовлення, ареал, слова, особливості.

матеріальний // матеріалістичний: інтерес, становище, стан, цінності, світ, філософія

дипломний // дипломований: проект, учасник, фахівець, робота.

Наступне завдання було сформульовано таким чином: лексичні категорії, пов'язані із поняттям вода, утворені в українській мові за допомогою слов'янського кореня *вод-* або – за допомогою грецького *гідро-*. Доберіть приклади таких термінів, дайте тлумачення їх.

Останнє завдання контрольного зрізу було запропоновано відповідно до жанрового критерію: проведіть дискусію в стилі телевізійного ток-шоу з теми: “Ремісник чи майстер”.

План

1. Визначення теми дискусії, представлення учасників, регламент виступів.

2. Виступ основних учасників (5 хв.), запрошення “глядачів” до участі в обговоренні.

3. Підведення підсумків, короткий аналіз висловлювань основних учасників.

Подаємо за допомогою таблиці результати виконання завдань контрольного зрізу.

Таблиця 3.3

Результати третього контрольного зрізу

	Високий	Достатній	Середній	Елементарний
ЕГ	15%	41%	33%	15%
КГ	11%	28%	33%	28%

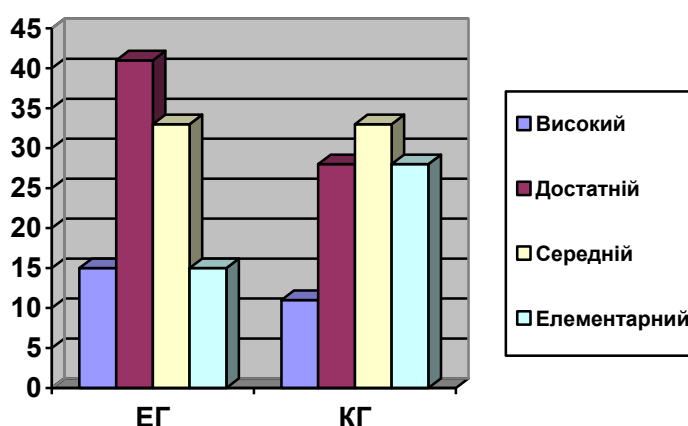

Рис. 3.3. Результати третього контрольного зрізу

Як свідчать результати третього контрольного зрізу, у контрольній групі рівень сформованості лексичної компетентності майбутніх документознавці пересічно нижчий, як бачимо це з таблиці 3.3. Студенти, які навчалися в експериментальній групі, вміло створювали й користувалися лексичними засобами, використовували різноманітні мовні засоби, користувалися багатством української мови (синоніми, фразеологія, у тому числі й офіційно-ділова), тлумачили фахову термінологічну лексику, замінювали її українськими відповідниками або навпаки, формулювали думки як в усному, так і в писемному мовленні, швидко добирали мовні конструкції тощо.

Динаміку зрушень у рівнях сформованості лексичної компетентності майбутніх документознавців протягом навчання за експериментальною методикою подано в діаграмі.

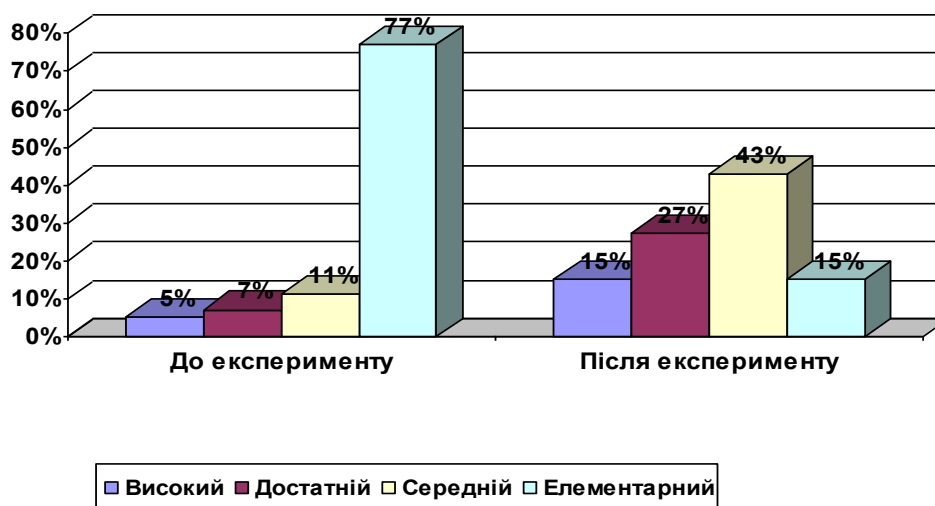

Рис. 3.4. Динаміка зрушень у рівнях сформованості лексичної компетентності майбутніх документознавців протягом навчання за експериментальною методикою

Як видно з діаграми, до категорії осіб з високим рівнем сформованості лексичної компетентності віднесено 15% студентів експериментальних груп (11% студентів контрольних груп), відповідно, достатній рівень виявили 41 студент експериментальних груп і 28% контрольних груп, середній – 33% студентів експериментальних груп і стільки ж студентів контрольних груп, елементарний – 11% майбутніх документознавців, які навчалися в експериментальних групах і 28% студентів, які навчалися в контрольних групах. Дані формувального експерименту засвідчили, що рівень сформованості лексичної компетентності майбутніх документознавців експериментальних груп суттєво підвищився, тоді як у студентів контрольних груп майже не змінився. Майбутні документознавці, які навчалися за експериментальною методикою, продемонстрували більш досконале володіння нормами літературної мови, їхній словниковий запас збагатився лексикою загалом і професійною зокрема, підвищився й рівень правописної компетентності.

Результати експерименту переконливо засвідчили сформовані вміння майбутніх документознавців експериментальних груп чітко, повно й

грамотно викладати думки, відтворювати тексти професійної спрямованості (діалоги, полілоги, монологи); оволодіння термінологічною лексикою з майбутньої спеціальності, здатність самостійно розвивати необхідні мовленнєві уміння й навички з фаху; психологічну готовність до професійного спілкування, дотримуючись етикету ділового спілкування відповідно до вимог культури усного мовлення.

Отже, одержані результати засвідчують ефективність запропонованої методики навчання професійної лексики майбутніх документознавців, що сприяла формуванню їхньої лексичної компетентності.

Висновки до третього розділу

Теоретичні засади експериментального навчання ґрунтувалися на засадах розвивального характеру навчання, спрямованого на розвиток особистості студента, співробітництво педагога й студентів; індивідуалізацію та диференціацію навчання задля ефективного забезпечення інтелектуального розвитку кожного студента, оптимізацію навчально-виховного процесу, що передбачає досягнення кожним студентом найвищого саме для нього рівня розвитку творчих здібностей, обдарованості, знань, умінь і навичок, психічних функцій, способів діяльності.

Опрацювання фахових студій, узагальнення досвіду роботи викладачів дали підстави виділити принципи, що зумовили своєрідність методики навчання майбутніх документознавців української професійної лексики: принцип комунікативної спрямованості, принцип наступності й перспективності у навчанні мови, принцип перспективності вивчення мови, що дозволяє розглянути виучуване ширше і всебічно, створює базу для засвоєння наступного матеріалу та вдосконалення необхідних умінь і навичок; принцип розвивального й виховного навчання, принцип творчої активності, принцип зв'язку теорії з практикою, принцип фундаментальності освіти та її професійної спрямованості, словоцентризму й текстоцентризму.

Під час організації експериментального навчання виходили з того, що реалізація сучасних лінгводидактичних підходів у сучасному виші має певні особливості, що впливають зі специфіки змісту й технології навчання.

У процесі впровадження експериментальної методики вирішувалася низка завдань, як-от: розроблення методики формування лексичної компетентності майбутніх документознавців та експериментальна перевірка її ефективності; відбір оптимальних методів, прийомів і засобів формування лексичної компетентності студентів; розроблення системи вправ і завдань для навчання майбутніх документознавців української професійної лексики.

Для реалізації цих завдань було визначено провідну ідею програми дослідного навчання – формування лексичної компетентності майбутнього документознавця, готового вільно, комунікативно виправдано користуватися мовними знаннями в різних життєвих ситуаціях, зокрема в професійному спілкуванні, акумулювати в собі комунікативну етику, поважати й шанувати мову українського народу.

Основну роль у системі експериментального навчання відводили практичним заняттям, що мають низку особливостей, які зумовлені метою й завданнями вивчення курсу, змістом навчання, системою методів і прийомів, кількістю годин, відведених на опанування української мови, використанням різних засобів навчання.

Особливе місце в дидактичному комплексі посідала система вправ і завдань, розроблена на підставі аналізу відомих класифікацій (О. Біляєв, О. Горошкіна, І. Дроздова, С. Караман, О. Кучерук, К. Лихачова, В. Онищук, М. Пентилюк, Т. Симоненко та ін.). Під час експерименту використовували такі вправи: пропедевтичні, підготовчі, тренувальні, оцінно-контрольні; власне лексичні, лексико-фонетичні, лексико-морфемні, лексико-словотворчі, лексико-граматичні, лексико-орфографічні; усні й письмові; аналітичні, репродуктивні, трансформаційні, продуктивно-конструктивні.

Запропонована система вправ ґрунтувалася на принципах відповідності змісту вправ розділам програми дослідного навчання; здійснення внутрішньопредметних і міжпредметних зв'язків, орієнтації студентів на індивідуальну та самостійну роботу, добору вправ залежно від мети їх реалізації, перспективності, повторюваності, креативності, систематичності й узаємозалежності їх застосування, словоцентризму й текстоцентризму.

Більшість вправ, застосованих у процесі дослідно-експериментального навчання, побудована на текстовій основі. Під час дослідного навчання ми віддавали перевагу професійно орієнтованим текстам, оскільки саме робота з ними сприяла не лише збагаченню словникового запасу студентів фаховою лексикою, але й дозволяла спроектувати майбутню професійну діяльність.

Формування лексичної компетентності майбутніх документознавців відбувалося під час занять з української мови за професійним спрямуванням.

Особливу увагу під час експериментального навчання було приділено використанню стратегій комунікативної взаємодії суб'єктів педагогічного процесу на засадах комунікативно зорієнтованого підходу.

Педагогічний експеримент підтвердив ефективність запропонованої методики навчання майбутніх документознавців української професійної лексики.

ЗАГАЛЬНІ ВИСНОВКИ

1. Аналіз і синтез спеціальної літератури з проблеми формування професійної лексичної компетентності майбутніх документознавців дозволив проаналізувати різні погляди на тлумачення поняття *“лексична компетентність майбутніх документознавців”* та витлумачити його як інтегровану здатність особистості, набуту в процесі навчання студентів, що містить знання про лексичну систему української мови, стилістичний потенціал лексичних одиниць; сформовані лексичні вміння і навички майбутніх документознавців, досвід, цінності, ставлення, які реалізуються в процесі конкретної професійної ситуації.

2. У роботі обґрунтовано теоретичні засади формування професійної лексичної компетентності майбутніх документознавців, що визначають зміст, загальнодидактичні та специфічні принципи (частотність уживання лексичних одиниць, позалінгвальний, систематичне використання різних видів текстів ділової документації, типових ситуацій тощо; вивчення мови у структурній цілісності з обов'язковим пізнанням її рівнів, використання мовленнєвої практики для засвоєння теорії мови і мовлення тощо), форми (лекція, практичне заняття, самостійна робота, дидактична гра), методи (робота з підручником, спостереження над мовними явищами, метод вправ, інтерактивні тощо) й засоби (застосування дидактичного матеріалу, передусім текстового, різних видів словників, навчальних посібників, наочності, мультимедійних технологій веб 1.0 у розвитку видів мовленнєвої діяльності, можливостей соціального сервісу, блогів і подкастів у навчання професійної лексики, застосування лінгвістичного корпусу у збагаченні словникового запасу майбутніх документознавців.) й зумовлюють урахування зовнішніх чинників (провідні положення мовознавства, психолінгвістики, психології, педагогіки, методики; функціонування її в межах системи вищої освіти; вплив мовного середовища; типологічні характеристики студентів тощо).

3. Аналіз науково-методичного забезпечення формування професійної лексичної компетентності майбутніх документознавців засвідчив недостатню адаптованість курсів. "Українська мова за професійним спрямуванням", "Лінгвістичні основи документознавства" для цієї категорії студентів, недостатній рівень їхньої лексичної підготовки для подальшого професійного становлення особистості.

4. Розроблені критерії та визначені на їхній основі рівні сформованості професійної лексичної компетентності майбутніх документознавців дозволили виявити недоліки мовної підготовки респондентів та культури усного й писемного мовлення як складників професійної лексичної компетентності і встановити переважно репродуктивний характер їхніх знань.

5. Результати експериментально-дослідного навчання підтвердили ефективність запропонованої методики формування професійної лексичної компетентності майбутніх документознавців: до категорії осіб з високим рівнем сформованості професійної комунікативної компетентності віднесено 15%, відповідно, достатній рівень виявили 41%, середній – 33%, елементарний – 11% майбутніх документознавців. Дані формувального експерименту засвідчили, що рівень сформованості професійної лексичної компетентності майбутніх документознавців суттєво підвищився, тоді як у контрольних груп майже не змінився. Студенти продемонстрували більш досконале володіння лексичними нормами української літературної мови, їхній словниковий запас значно збагатився термінологічними сполуками, професійною лексикою, підвищився й рівень культури усного й писемного мовлення.

Проблема навчання української професійної лексики майбутніх документознавців не вичерпується результатами виконаного дослідження, залишаються актуальними питання розроблення діагностичного інструментарію мовної, мовленнєвої, комунікативної компетентностей працівника докуменознавчої сфери, створення мережевого електронного підручника з української мови за професійним спрямуванням для документознавців.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Александров Г. Н. Основы теории педагогических систем и педагогических технологий / Александров Г. Н., Дзарасов А. А., Науменко А. И. – Владикавказ : Изд-во СОГУ, 2001. – 176 с.
2. Алексюк А. М. Організація самостійної роботи студентів в умовах інтенсифікації навчання : навч. посіб. / А. М. Алексюк, А. А. Аюрзанайн, П. І. Підкасистий [та ін.]. – К. : ІСДО, 1993. – 336 с.
3. Алексюк А. Педагогіка вищої школи : курс лекцій : модульне навчання / Алексюк Анатолій Миколайович – К., 1993. – 220 с.
4. Ананьев Б. Г. Избранные психологические труды : [в 2-х томах] / Ананьев Б. Г. ; [под ред. А. А. Бодалева, Б. Ф. Ломова, Н. В. Кузьминой]. – [Т. 2]. – М. : Педагогика, 1980. – 286 с.
5. Ананьев Б. Г. О проблемах современного человекознания / Борис Герасимович Ананьев. – М. : Наука, 1987. – 380 с.
6. Андреев А. А. Дидактические основы дистанционного обучения в высших учебных заведениях : дисс. ... докт. пед. наук: 13.00.08 / Александр Александрович Андреев. – М., 1999. – 452 с.
7. Андреев А. А. Игра как организационная форма обучения через Интернет / Александр Александрович Андреев // Интернет-журнал "Эйдос" // <http://www.eidos.ru/journal/2006/0822-14.htm>.
8. Андреева Г.М. Социальная психология. / Г.М.Андреева – М.: Педагогика, 1987. – 95 с.
9. Антипова В. Н. Компетентностный подход к организации дополнительного педагогического образования в университете / В. М. Антипова, К. Ю. Колесина, Г. А. Пахомова // Педагогика. – 2006. – № 8. – С. 57–62.
10. Антисуржик. Вчимося ввічливо поводитись і правильно говорити [Текст] / За заг. ред. О. Сербенської : Посібник. – Л. : Світ, 1994. – 152 с.

11. Антоненко-Давидович Б. Д. Як ми говоримо / Б. Д. Антоненко-Давидович. – 4-е вид., переробл. і доп. – К. : Либідь, 1997. – 336 с.
12. Артикуца Н. В. Юридична термінологія : методичний комплекс навчальної дисципліни для студентів Київського університету права / Наталія Володимирівна Артикуца – К. : Вид-во Київського університету права, 2002. – 92 с.
13. Архангельский С. И. Учебный процесс в высшей школе. Его закономерные основы и методы : учеб.-метод. пособие / Сергей Иванович Архангельский. – М. : Высш. шк., 2001. – 368 с.
14. Бабанский Ю. К. Методы обучения в современной общеобразовательной школе / Юрий Константинович Бабанский. – М. : Просвещение, 1985. – 284 с.
15. Бабич Н. Д. Основи культури мовлення / Надія Денисівна Бабич. – Львів : Світ, 1990. – 232 с.
16. Бабич Н. Д. Практична стилістика і культура української мови / Надія Денисівна Бабич. – Львів : Світ, 2003. – 432 с.
17. Бабич Н. Д. Психологічні умови викладання і вивчення української мови / Н. Д. Бабич // Українська мова і література в школі. – 1991. – № 3. – С. 6–10.
18. Бакум З. П. Текстоцентризм у сучасній системі принципів навчання української мови / З. П. Бакум // Педагогічні науки : зб. наук. праць. – Херсон : ХДУ, 2006. – Вип. 47. – С. 85–91.
19. Балабанова К. Є. Формування професійно-комунікативної компетенції магістрантів технічних спеціальностей у вищих навчальних закладах: автореф. дис ... канд. пед. наук / К. Є. Балабанова . – Київ : Б.в., 2011 . – 20 с.
20. Барановська Л. В. Формування культури мови студентів аграрного вузу (на матеріалах навчання з дисципліни "Ділова українська мова") : дис. ... кандидата пед. наук. 13.00.04. / Лілія Володимирівна Барановська. – К., 1995. – 236 с.

21. Бахтин М. М. Эстетика словесного творчества / Михаил Михайлович Бахтин. – М. : Искусство, 1986. – 444 с.
22. Бацевич Ф. С. Основы комунікативної лінгвістики : підручник / Флорій Сергійович Бацевич. – К. : ВЦ "Академія", 2004. – 344 с. (Альма-матер).
23. Безгодова Н. С. Формування професійного мовлення майбутніх учителів природничого профілю : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.02 / Надія Семенівна Безгодова. – Херсон, 2009. – 267 с.
24. Безруков И. С. Многоуровневая система подготовки специалистов / И. С. Безруков, А. Ф. Ковалевский // Информ. технологии в упр. и учеб. процессе вуза : межрегион. науч.-практ. конф. – Владивосток, 2004. – С. 31–39.
25. Белухин Д. А. Основы личностно ориентированной педагогики : курс лекций / Дмитрий Андреевич Белухин. – [Ч.1]. – М. : Институт практич. психол., Воронеж НПО "МОДЭК", 1996. – 207 с.
26. Беляева Л. А. Интегративно-модульная педагогическая система профессионального образования / Людмила Александровна Беляева. – Санкт-Петербург : Радом, 1997. – 227 с.
27. Берегова Г. Д. Формування комунікативної компетенції студентів-аграріїв / Берегова Галина Дмитрівна // Педагогічні науки : збірник наукових праць. – Херсон : Видавництво ХДПУ, 2002. – Випуск XXXI. – С. 243–249.
28. Берегова Г. Д. Формування культури мовлення студентів аграріїв в умовах нижньонадніпрянських говірок : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.02 / Галина Дмитрівна Берегова. – Херсон, 2003. – 244 с.
29. Берман Т. Речевая ситуация и ситуативная направленность упражнений / Т. Берман, В. Бухбиндер, В. Очкасова // Иностранные языки в высшей школе. – М. : Высш. шк., 1975. – Вып. 10. – 142 с. – С. 33–39.
30. Беспалько В. П. Основы теории педагогических систем / Владимир Павлович Беспалько. – Воронеж : Изд-во ВГУ, 1997. – 252 с.

31. Беспалько В. П. Приложения педагогической технологии / Владимир Павлович Беспалько. – М. : Педагогика, 1989. – 192 с.
32. Беспалько В. П. Слагаемые педагогических технологий / Владимир Павлович Беспалько. – М. : Педагогика, 1989. – 119 с.
33. Бех І. Д. Особистісно орієнтоване виховання / Іван Дмитрович Бех. – МОУ, Інститут змісту і методів виховання. – К., 1998. – 204с.
34. Бех І. Д. Особистісно зорієнтоване навчання : шляхи реалізації / І. Д. Бех // Рідна школа. – 2000. – № 1. – С. 13–16.
35. Беляєв О. М. Сучасний урок української мови : навч.-метод. посіб. / Олександр Михайлович Беляєв. – К. : Радянська школа, 1981. – 177 с.
36. Беляк О.М. Методика розвитку комунікативних якостей мовлення в майбутніх учителів-словесників : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.02 / Олена Миколаївна Беляк – Одеса, 2012. – 284 с.
37. Бібік Н. М. Компетенційний підхід : рефлексивний аналіз з застосування / Надія Михайлівна Бібік // Компетенційний підхід у сучасній освіті : світовий досвід та українські перспективи / за заг. ред. О. В. Овчарук. – К. : К.І.С., 2004. – С. 47–52.
38. Біляєв О. М. Проблемні ситуації й пізнавальні завдання на уроках мови / О. М. Біляєв // Українська мова і література в школі. – 1974. – № 4. – С. 62–63.
39. Блауберг И. В. Выступления // Системные исследования. Ежегодник, 1970. – М. : Наука. – 208 с.
40. Богомолова Н. Н. О методах активной социально-психологической подготовки / Н. Н. Богомолова, Л. А. Петровский // Вестник Моск. ун-та. Серия XIV : психология. – 1997. – № 1. – С. 53–61.
41. Богуш А. М. Формування мовної особистості на різних вікових етапах : [монографія] / А. М. Богуш, О. С. Трифонова, О. І. Кисельова, Ж. Д. Горіна, М. Л. Черкасов. – Одеса : ПНЦ АПН України, 2008. – 272 с.
42. Богуш А. М. Дошкільна лінгводидактика : Теорія і практика / А. Богуш. – Запоріжжя : Просвіта, 2000. – 216 с.

43. Бодуэн де Куртенэ И. А. Введение в языковедение / Иван Александрович Бодуэн де Куртенэ. – [5-е изд.]. – Пг., 1917. – 223 с.
44. Божович Е. Д. Развитие языковой компетенции школьников : проблемы и подходы / Е. Д. Божович // Вопросы психологии. – 1977. – № 1. – С. 33–44.
45. Болотнова Н. С. Филологический анализ текста : учеб. пос. / Нина Сергеевна Болотнова. – [3-е изд., испр. и доп.]. – М. : Флинта : Наука, 2007. – 520 с.
46. Бондаревская Е. В. Гуманистическая парадигма личностно ориентированного образования / Евгения Васильевна Бондаревская. – М. : Педагогика. – 1999. – №4. – С. 11–17.
47. Бондаренко Г. П. Методика навчання студентів економічних спеціальностей української наукової термінології в умовах східного регіону України : дис. ... канд. пед. наук: 13.00.02 / Бондаренко Галина Петрівна. – Луганськ, 2008. – 260 с.
48. Бондаренко Г. Метод проектів як засіб удосконалення методичної компетентності майбутніх учителів української мови та літератури / Г. Бондаренко / Вісник Луганського національного університету імені Тараса Шевченка. – 2012. №12, ч. 2 – С. 97-104., с. 104.
49. Бондарчук Л. І. Культура ділового мовлення / Л. І. Бондарчук. – Житомир : Полісся, 2005. – 232 с.
50. Борисенко В.В. Формування мовленнєвої професійної компетенції майбутніх фахівців економічного профілю : автореф. дис ... канд. пед. наук: 13.00.02 / Валентина Володимирівна Борисенко . – Київ : 2010 . – 21 с.
51. Ботвина Наталія Володимирівна. Міжнародні культурні традиції : мова та етика ділового спілкування : навч. посіб. / Ботвина Наталія Володимирівна. – К. : АртЕк, 2000. – 190 с.

52. Ботвина Наталія Володимирівна. Офіційно-діловий та науковий стилі української мови : навч. посіб. / Ботвина Наталія Володимирівна – К. : АртЕк, 1999. – 263 с.
53. Брушлинский А. В. Психология мышления и проблемное обучение / Андрей Владимирович Брушлинский. – М. : Высш. шк., 1983. – 246 с.
54. Бубнова Д. В. Методика навчання ділового спілкування англійською мовою студентів старших курсів вищих технічних навчальних закладів : автореф. дис. ... канд. пед. наук : спец. 13.00.02 "Теорія і методика навчання (українська мова)" / Бубнова Дінара Володимирівна. – К., 2007. – 24 с.
55. Будагов Р. А. Человек и его язык / Рубен Александрович Будагов. – М. : Изд-во Моск. ун-та, 1976. – 429 с.
56. Буслаев Ф. И. О преподавании русского языка / Федор Иванович Буслаев. – Ч.1. – М., 1844. – С.106.
57. Бутенко Н. Ю. Комунікативна майстерність викладача : навч. посіб. / Наталія Юріївна Бутенко. – К. : КНЕУ, 2005. – 336 с.
58. Быстрова Е. А. Коммуникативная методика в преподавании родного языка / Е. А. Быстрова // Русский язык в школе. – 1996. – № 1. – С. 3–8.
59. Валгина Н. С. Теория текста : учебное пособие / Нина Сергеевна Валгина. – М. : Логос, 2004. – 280 с.
60. Ван Дейк Тейн. Язык. Познание. Коммуникация / Пер. с англ. – М. : Лингво, 1989. – 364 с.
61. Варзацька Л. О. Навчання мови та мовлення на основі тексту : методичний посібник / Варзацька Лариса Олександрівна. – Кам'янець-Подільський : Абетка, 2001. – 112 с.
62. Вашуленко М. С. Компетентнісний підхід до перевірки мовних і мовленнєвих знань молодших школярів [Текст] / Микола Самойлович Вашуленко // Початкова школа. – 2009. – № 1. – С. 16–21.

63. Ващенко Г. Загальні методи навчання : підручник для педагогів. / Григорій Ващенко. – Вид. 1-е. – К. : Українська Видавнича Спілка, 1997. – 441с.
64. Ващенко Л. М. Управління інноваційними процесами в загальній середній освіті регіону : монографія / Людмила Миколаївна Ващенко. – К. : Вид. об'єднання "Тираж", 2005. – 380 с.
65. Вдовцова С. А. Забезпечення мовної і мовленнєвої компетенції фахівця у системі професійно-технічної освіти / Вдовцова Світлана Анатоліївна // Українська мова і література в середніх школах, ліцеях, гімназіях. – 2003. – № 5. – С. 131–134.
66. Вдовцова С. А. Опрацювання науково-технічної термінології на основі текстового мовного матеріалу / Вдовцова Світлана Анатоліївна // Модернізація змісту, форм і методів шкільної мовної освіти : збірник матеріалів Всеукраїнського науково-методичного семінару. – Рівне, 2002. – С. 88–90.
67. Великий тлумачний словник сучасної української мови / [уклад. і головний ред. В. Т. Бусел]. – К. ; Ірпінь : ВТФ "Перун", 2003. – 1440 с.
68. Велитченко Л. К. Методологічна сутність категорії підходу в науковому дослідженні [Текст] / Л. К. Велитченко // Педагогіка і психологія. – 2009. – № 2. – С. 72–79.
69. Веніг Н. М. Формування мовленнєвої компетенції старшокласників : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук : спец. 13.00.02 "Теорія і методика навчання (українська мова)" / Н. М. Веніг. – К., 2001. – 16 с.
70. Вербицкий А.А. Выступление на круглом столе «Психология и педагогика высшей школы : проблемы, результаты, перспективы» / А.А.Вербицкий // Вопросы психологии. – 1981. – № 3. – С. 17 – 21.
71. Верещагин Е. М. Лингвострановедческая теория слова / Е. М. Верещагин, В. Г. Костомаров. – М. : Рус. язык, 1980. – 320 с.

72. Виноградов В. В. Русская речь, ее изучение и вопросы речевой культуры / В. В. Виноградов // Вопросы языкознания. – 1961. – № 4. – С. 16–21.
73. Винокур Г. О. Культура языка / Винокур Г.О. // Основы культуры речи. Хрестоматия / составил Л. И. Скворцов. – М., 1984. – С. 163–173.
74. Винокур Г. О. Культура языка / Григорий Осипович Винокур. – Вып. 2. – М., 1929. – 278 с.
75. Винославська О. В. Психологія: Навч. посіб. для студ. вузів / Ред. О. В. Винославська. – К.: ІНК ОС, 2005. – 352 с.
76. Вітейко І.С. Основи психології : підручник / І.С. Вітенко. – Вінниця : Нова книга, 2001. – 255 с.
77. Волкова Н. П. Теоретичні та методичні засади підготовки майбутніх учителів до професійно-педагогічної комунікації : дис. д-ра пед. наук : 13.00.04 / Волкова Наталія Павлівна. – Дніпропетровськ, 2006. – 421 с.
78. Вооглайд Ю. Как систематизировать методы образования взрослых / Юло Вооглайд // Методы в деле повышения квалификации : сб. науч. тр. – Таллинн : Валгус, 1986. – Т. 2. – С. 283–287.
79. Выготский Л. С. Проблемы обучения и умственного развития в школьном возрасте / Л. С. Выготский // Избранные психологические исследования. – М. : Изд-во АПН РСФСР, 1958. – С. 27–34.
80. Вятютнев М. Н. Коммуникативная направленность обучения русскому языку в зарубежных школах / М. Н. Вятютнев // Русский язык за рубежом. – 1977. – № 6. – С. 38–45.
81. Галацин К.О. Використання різних видів наочності у процесі формування лексичної компетенції / Галацин К.О. // [Електронний ресурс] Режим доступу: <http://confesp.fl.kpi.ua/node/1055> – Заголовок з екрану.
82. Ганич Д. І., Олійник І. С. Словник лінгвістичних термінів /Д. І. Ганич, І. С. Олійник. – К.: Вища школа, 1985.– 360с.

83. Ганніченко Т. Формування комунікативної компетенції майбутніх економістів засобами дидактичної гри у процесі мовної освіти : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.02 / Тетяна Анатоліївна Ганніченко. – Херсон, 2009. – 260 с.
84. Гез Н. И. Формирование коммуникативной компетенции как объект зарубежных методических исследований / Н. И. Гез // Иностранные языки в школе. – 1985. – № 2. – С. 17–24.
85. Глузман А. В. Университетское педобразование: опыт системного исследования : монография / Александр Владимирович Глузман. – Ин-т педагогики и психологии проф. образования АПН Украины. – К. : Видавничий центр "Просвіта", 1996. – 312 с.
86. Глущик С. В. Сучасні ділові папери : навч. посіб. для вищ. та серед. спец. навч. закл. / С. В. Глущик, О. В. Дияк, С. В. Шевчук. – 4-те вид., переробл. і допов. – К. : Видавництво А.С.К., 2003. – 400 с.
87. Гойхман О.Я.М, Надеина Т.М. Основы речевой коммуникации: Учебник для вузов / Под ред.О.Я.Гойхмана. – М.: ИНФРА-М, 1997. – 272 с.
88. Головата Л. М. Професійна спрямованість курсу української мови на неспеціальних факультетах / Л. М. Головата // Українознавство у технічному вузі : методологія, методика, перспективи : тези доповідей Всеукраїнської науково-методичної конференції. – К. : УДУХТ. – 1994. – С. 184–185.
89. Головата Л. М. Професійне спрямування навчально-тренувальних вправ з мови на нефілологічних факультетах / Л. М. Головата // Проблеми української науково-технічної термінології : тези доповідей четвертої міжнародної наукової конференції. – Львів : Вид-во Державного ун-ту "Львівська політехніка", 1996. – С. 135.
90. Головата Л. Мовний курс на нефілологічних факультетах / Л. Головата // Дивослово. – 1995. – № 7. – С. 24–28.

91. Головин Б. Н. Как говорить правильно. Заметки о культуре русской речи / Борис Николаевич Головин. – М. : Высшая школа, 1988. – 160 с.
92. Голуб Н. Б. Риторика у вищій школі : монографія / Ніна Борисівна Голуб. – Черкаси : Брама-Україна, 2008. – 400 с.
93. Голуб Н. Б. Система вправ з риторики для студентів педагогічних спеціальностей / Н. Б. Голуб // Дивослово. – 2007. – № 12. – С. 21–25.
94. Голуб Н. Б. Теоретико-методичні засади навчання риторики у вищих педагогічних навчальних закладах : автореф. дис.. на здобуття наук. ступеня д-ра пед. наук : спец. 13.00.02. "Теорія та методика навчання (українська мова)" / Ніна Борисівна Голуб – К., 2009. – 36 с.
95. Гончаренко С. Український педагогічний словник [Текст] / Семен Гончаренко. – К.: Либідь, 1997. – 400 с.
96. Гончаренко С. У. Педагогічні дослідження : методологічні поради молодим науковцям / Семен Устимович Гончаренко. – Київ – Вінниця : ДОВ "Вінниця", 2008. – 278 с.
97. Гончаров С. М. Інтерактивні технології навчання в кредитно-модульній системі організації навчального процесу : навч.-метод. посібник / Станіслав Михайлович Гончаров. – Рівне : НУВГП, 2006. – 172 с.
98. Городенська К. Українське слово у вимірах сьогодення / К. Городенська /: Ін-т укр. мови НАН України. – К.: КММ, 2014. -124 с.
99. Гороховська Т. В. Формування культури професійного мовлення майбутніх працівників органів внутрішніх справ : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.04 / Тетяна Володимирівна Гороховська. – Хмельницький, 2007. – 20 с.
100. Горошкіна О. М. Лінгводидактичні засади навчання української мови в старших класах природничо-математичного профілю : монографія / Олена Миколаївна Горошкіна. – Луганськ : Альма-матер, 2004. – 362 с.
101. Горошкіна О. М. Підходи до вивчення української мови в школах природничо-математичного профілю [Текст] / Олена Миколаївна Горошкіна // Освіта на Луганщині. – 2003. – № 1. – С. 72–77.

102. Гохберг О. С. Проблема розробки та реалізації гнучких педагогічних технологій навчання у вузі / Ольга Сергіївна Гохберг. – К. : Академія, 1995. – 240 с.
103. Гумбольдт Вильгельм фон. Язык и философия культуры / Гумбольдт Вильгельм фон. – М. : Прогресс, 1985. – 451 с.
104. Гуревич Р. С. Теоретичні та методичні основи організації навчання у професійно-технічних закладах : автореф. дис. ... д. пед. наук : 13.00.04. “Теорія і методика професійної освіти” / Р. С. Гуревич. — К., 1999. — 33 с.
105. Давыдов В. В. Основы методологии, методики и технологии педагогического исследования : научно-методическое пособие / Василий Васильевич Давыдов. – М. : Академия ФСБ, 1997. – 227 с.
106. Дахин А. Н. Компетенция и компетентность: сколько их у российского школьника? / Александр Николаевич Дахин. – <http://www.auditorium.ru/documents/other/discuss/intro2.html>.
107. Державна національна програма "Освіта" (Україна ХХІ століття) // Освіта. – 1993. – Грудень. – № 44–46.
108. Дичківська І. М. Інноваційні педагогічні технології : навч. посіб. / Ілона Миколаївна Дичківська. – К. : Академвидав, 2004. – 352 с.
109. Дмитровський Є. М. Методика викладання української мови в середній школі : посіб. для вчителів-словесників середньої шк. / Євген Миколайович Дмитровський. – К. : Радянська школа, 1965. – 286 с.
110. Довженко І. В. Інтерактивні методи навчання україномовного спілкування у майбутній професійній діяльності фахівців сфери побуту / І. В. Довженко // Педагогічні науки : зб. наук. пр. – Херсон : Вид-во ХДУ, 2006. – Вип. 43. – С. 261–265.
111. Довженко І. В. Професійний діалог як засіб удосконалення культури спілкування майбутніх фахівців сфери побутового обслуговування / І. В. Довженко // Педагогічні науки : зб. наук. пр. – Херсон : Вид-во ХДУ, 2006. – Вип. 42. – С. 294–298.

112. Донченко Т. К. Як навчати школярів мовленнєвої діяльності / Тамара Кузьмівна Донченко. – К. : Молодь, 1998. – 301 с.
113. Донченко Т. Власне методичні принципи навчання української мови / Т. Донченко // Українська мова і література в школі. – 2004. – № 2. – С. 2–4.
114. Донченко Т. К. Організація навчальної діяльності учнів на уроках рідної мови / Тамара Кузьмівна Донченко. – К. : Фундація ім. О. Ольжича, 1995. – 251 с.
115. Дороз В. Ф. Крос-культурне навчання учнів-білінгвів української мови [Текст] : монографія / Вікторія Федорівна Дороз. – К. : Центр учбової літератури, 2011. – 456 с.
116. Дроздова І. П. Наукові основи формування українського професійного мовлення студентів ВНЗ нефілологічних спеціальностей : монографія / І. П. Дроздова ; Харк. нац. акад. міськ. господарства. – Х. : ХНАМГ, 2010. – 320 с.
117. Дроздова І. П. Формування мовної компетенції у студентів технічних спеціальностей вищих навчальних закладів Східної України (на матеріалі курсу ділової української мови) : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.02. / Дроздова Ірина Петрівна. – К., 2001. – 248 с.
118. Дроздова І.П. Теоретико-методичні засади розвитку українського професійного мовлення студентів вищих навчальних закладів нефілологічного профілю : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня д-ра пед. наук : спец. 13.00.02 „Теорія і практика навчання (українська мова)”/ І.П. Дроздова. – Херсон, 2011. – 44 с.
119. Дядечко Л. Інноваційні методи навчання / Л. Дядечко // Дивослово. – 2005. – №4. – С. 39–42.
120. Ейгер Г. В. К построению типологии текстов // Лингвистика текста : матер. науч. конф. Ч. 1 : статьи / Г. В. Ейгер, В. Л. Юхт. – М. : 1974. – С. 103–110.

121. Енциклопедія освіти / Акад. пед. наук України; головний ред. В. Г. Кремень. – К. : Юрінком Інтер, 2008. – 1040 с.
122. Єрмоленко С. Я. Культура української мови / С. Я. Єрмоленко // Мова, людина, суспільство. – К. : Наукова думка, 1977. – 237 с.
123. Єрмоленко С. Я. Навчально-виховна концепція вивчення української державної мови / С. Я. Єрмоленко, Л. І. Мацько // Дивослово. – 1994. – № 7. – С. 28–33.
124. Жарких В. Ю. Здібності як одна з проблем людини в сучасному світі [Електронний ресурс] / В.Ю. Жарких // Мультиверсум. Філософський альманах. – К. : Центр духовної культури. – 2006. – № 54 – Режим доступу: http://www.filosof.com.ua/Jornel/M_54/Zharkyh.htm
125. Жинкин Н. И. Психологические основы развития мышления и речи / Н. И. Жинкин // Русский язык в школе. – 1985. – № 1. – С. 47–54.
126. Жинкин Н. И. Психологические основы развития речи / Н. И. Жинкин // В защиту живого слова. – М. : Просвещение, 1966. – С. 18–24.
127. Жинкин Н. И. Речь как проводник информации / Николай Иванович Жинкин. – М. : Наука, 1982. – 160 с.
128. Жовтобрюх М. А. Про один теоретичний аспект культури української мови // Мовознавство. – 1967. – № 3. – С. 56–59.
129. Жук Ю. О. Характерні ознаки комп'ютерно орієнтованого навчального середовища // Інформаційні технології і засоби навчання / За ред. В. Ю. Бикова, Ю. О. Жука / Інст. засобів навчання АПН України. – К. : Атіка, 2005. – 272 с.
130. Жуков Ю. М. Диагностика и развитие компетентности в общении / Ю. М. Жуков, Л. А. Петровская, П. В. Ростяников. – М. : Изд-во МГУ, 1990. – 104 с.
131. Жуков Ю. М. Методы диагностики и развития коммуникативной компетентности / Ю. М. Жуков // Общение и оптимизация совместной деятельности / [под ред. Г. М. Андреевой, Я. Яноушека]. – М. : МГУ, 1987. – С. 64–74.

132. Загальноєвропейські рекомендації з мовної освіти : вивчення, викладання, оцінювання / науковий ред. українського вид. д-р пед. наук, професор С. Ю. Ніколаєва. – К. : Ленвіт, 2003. – 237 с.
133. Загнітко А. П. Українське ділове мовлення: професійне і непрофесійне спілкування / А. П. Загнітко, І. Г. Данилюк. – Донецьк : БАО, 2007. – 408 с.
134. Закон України «Про вищу освіту» [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/1556-18>.
135. Захарчук-Дуке О. О. Розвиток культури мовлення майбутніх учителів української мови і літератури з використанням інформаційно-комунікаційних технологій школі : дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук : спец. 13.00.02. „Теорія та методика навчання (українська мова)” / О. О. Захарчук-Дуке. – К., 2015. – 244 с.
136. Земская Е. А. Язык как деятельность : морфема, слово, речь / Елена Андреевна Земская. – М. : Языки славянской культуры, 2004. – 688 с. – (Studia philologica).
137. Зимняя И. А. Ключевые компетенции – новая парадигма результата образования / Ирина Алексеевна Зимняя // Дайджест. Школа-парк педагогічних ідей та технологій, 2003. – № 4. – С. 18–23.
138. Зимняя И. А. Лингвопсихология речевой деятельности / Ирина Алексеевна Зимняя. – М. : Московский психолого-социальный институт. – Воронеж : НПО МОДЭК, 2001. – 432 с.
139. Зимняя И. А. Педагогическая психология : учебн. для вузов / Ирина Алексеевна Зимняя. – 2-е изд., доп., испр., перераб. – М. : Логос, 2000. – 384 с.
140. Зимняя И. А. Речевая деятельность и речевое поведение в обучении иностранным языкам / И. А. Зимняя // Сб. науч. трудов МШИИЯ. – М., 1984. – № 242. – С. 3–10.
141. Зимняя И. А. Психология обучения иностранным языкам в школе / Ирина Алексеевна Зимняя. – М. : Просвещение, 1991. – 222 с.

142. Зимняя И. А. Психология обучения неродному языку / Ирина Алексеевна Зимняя. – М. : Рус. яз., 1989. – 219 с.
143. Зубков М. Г. Сучасне українське ділове мовлення : навч. посіб. для вищ. та серед. спец. навч. закл. / Микола Григорович Зубков. – Х. : Торсінг, 2001. – 384 с.
144. Изаренков Д. И. Базисные составляющие коммуникативной компетенции и их формирование на продвинутом этапе обучения студентов-нефилологов / Д. И. Изаренков // Русский язык за рубежом. – 1990. – №4. – С. 54–60.
145. Ильяш М. И. Основы культуры речи / Михаил Иванович Ильяш. – К. – Одесса, 1984. – 188 с.
146. Инновационное обучение : стратегия и тактика / [под ред. В. Я. Лядиус]. – М., 1994. – 210 с.
147. Ительсон Е. И. Приемы и методы обучения / Е. И. Ительсон // Советская педагогика. – 1970. – № 2. – С. 7–9.
148. Ігри для дорослих : інтерактивні методи навчання / [упорядник Л. Галіцина]. – К. : Ред. загальнопед. газ., 2005. – 128 с.
149. Інтерактивні технології навчання : теорія, практика, досвід: метод. посіб. / [авт.-уклад. О. І. Пометун, Л. В. Пироженко]. – К. : А.П.Н. – 136 с.
150. Караман С. О. Зміст і технологія навчання української мови в гімназії : дис. ... доктора пед. наук : 13.00.02 / Караман Станіслав Олександрович. – К., 2000. – 425 с.
151. Караман С. О. Роль навчально-методичного забезпечення в умовах кредитно-модульної системи навчання студентів-філологів / С. О. Караман, О. В. Караман // Професійна підготовка вчителів в умовах упровадження кредитно-модульної системи : матеріали Всеукраїнської науково-методичної конференції / [редкол. : В. О. Огнев'юк, Л. Л. Хоружа, О. В. Караман та ін.]. – К. : КМПУ ім. Б. Д. Грінченка, 2007. – (206 с.). – С. 26 – 28.

152. Караман С. О. Методика навчання української мови в гімназії : навч. посіб. для студ. вищ. закладів освіти / Станіслав Олександрович Караман. – К. : Ленвіт, 2000. – 272 с.
153. Караулов Ю. Н. Русский язык и языковая личность / Юрий Николаевич Караулов. – 3-е изд. стереотип. – М.: Эдиториал УРСС, 2003. – 218 с.
154. Кацавець Г. М. Мова ділових паперів : підручник для студ. вищих навч. закл. / Г. М. Кацавець, Л. М. Паламар. – 2-е вид., перероб. і доп. – К. : Алерта, 2005. – 327с.
155. Кириллова Т. Л. Видеотекст в обучении аудированию / Т. Л. Кириллова // Текст-2000 : теория и практика. Междисциплинарные подходы : матер. Всероссийской науч. конф. – Ч. II. – Ижевск : УдГУ, 2001. – С. 27–29.
156. Китайгородская Г. А. Система коммуникативных упражнений. Интенсивное обучение иностранным языкам в высшей школе / Г. А. Китайгородская ; [под. ред. Г. А. Китайгородской]. – М. : Изд-во Мос. ун-та, 1987. – 157 с.
157. Климова К. Я. Теорія і практика формування мовнокомунікативної професійної компетенції студентів нефілологічних спеціальностей педагогічних університетів : монографія / Катерина Яківна Климова. – Житомир : ПП „Рута”, 2010. – 560 с.
158. Клинберг Л. Проблемы теории обучения / Л. Клинберг ; [пер. с нем.]. – М. : Педагогика, 1984, – 256 с.
159. Князян М. О. Самостійно-дослідницька діяльність майбутніх учителів іноземних мов: теорія і практика : монографія / Маріанна Олексіївна Князян. – Ізмаїл : Сміл, 2006. – 242 с.
160. Ковтун О.В. Теоретико-методологічні засади формування професійного мовлення у майбутніх фахівців авіаційної галузі : автореф. дис ... д-ра пед. наук : 13.00.02 ; 13.00.04 / Олена Віталіївна Ковтун . – Одеса, 2013 . – 44 с.

161. Компетентнісний підхід у сучасній освіті : світовий досвід та українські перспективи : Бібліотека з освітньої політики / [під. заг. ред. О. В. Овчарук]. – К. : "К.І.С.", 2004. – 112 с.
162. Кондратьєва С.В. Учитель – ученик. – / С.В.Кондратьєва. – М.: Педагогика, 1984. – 80 с. :263
163. Конституція України. Прийнята на п'ятій сесії Верховної Ради України від 20 червня 1996 р. – К. : Преса України, 1997. – 80 с.
164. Копіца Є. П. Походження і розвиток терміносистеми української мови / Копіца Євгенія Петрівна // Наука і освіта. – 2004. – №.2. – С. 122–127.
165. Копусь О.А. Теоретичні засади формування фахової лінгводидактичної компетентності майбутніх магістрів-філологів у вищому навчальному закладі: [монографія] / О.А. Копусь. – Одеса, 2012. – 429 с.
166. Косериу Э. Синхрония, диахрония и история / Эухенио Косериу ; [пер. с исп.] // Новое в лингвистике. – Вып. III. – М. : Изд-во иностранной лит-ры, 1963. – С. 143–343.
167. Костиця Наталія Миколаївна. Формування українського професійного мовлення у студентів вищих навчальних закладів економічної освіти України : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.02 / Костиця Наталія Миколаївна. – К., 2002. – 234 с.
168. Костюк Г. С. Навчально-виховний процес і психічний розвиток особистості / Григорій Силівич Костюк ; [за ред. Л. М. Проколієнко]. – К. : Радянська школа, 1989. – 608 с.
169. Костюк Г. С. Навчання і розвиток особистості / Григорій Силівич Костюк. – К. : Радянська школа, 1968. – 45 с.
170. Кочерган М. П. Загальне мовознавство : підруч. для студ. філол. спец. вищ. закладів освіти / Михайло Петрович Кочерган. – К. : Академія, 1999. – 288 с.
171. Криськів М. Й. Підвищення мовленнєвої компетентності майбутніх юристів як дидактична проблема / М. Й. Криськів // Наукові записки

- Тернопільського національного педагогічного університету. Серія : педагогіка. – Тернопіль, 2006. – № 8. – С. 102–106.
172. Криськів М. Й. Удосконалення мовної культури студентів I курсу нефілологічних факультетів на заняттях з української мови / М. Й. Криськів // Гуманітарна освіта й проблеми виховання молоді : матеріали і методичні рекомендації Всеукраїнської науково-практичної конференції 14 – 15 березня 1995 року. – Херсон, 1995. – Вип. II. – С. 118–119.
 173. Куликова З. М. Сучасні інноваційні технології у системі підготовки спеціаліста у Запорізькому державному університеті / З. М. Куликова, Т. М. Пересипкіна // Проблеми освіти : наук.-метод. зб. – К. : Науково-методичний центр вищої освіти. – Вип. 34. – 2003. – С. 200–207.
 174. Кучерук О.А. Методи формування комунікативної компетентності в процесі дидактичного дискурсу / О.А.Кучерук // Вісник державного університету імені Івана Франка. – 2010. - № 53. – С.77-81.
 175. Кучерук О.А. Система методів навчання української мови в основній школі : теорія і практика / Оксана Анатоліївна Кучерук : Монографія. – Житомир: Вид-во ЖДУ ім. І.Франка, 2011. - 420 с.
 176. Кушнарєнко Н. Н. Документоведение : Учебник, 8-е изд. стер., / Н.Н.Кушнарєнко.- К.: Знання, 459 с.
 177. Ладыженская Т. А. Живое слово : устная речь как средство и предмет обучения / Таисия Алексеевна Ладыженская. – М. : Просвещение, 1986. – 127 с.
 178. Ладыженская Т. А. Система упражнений по развитию связной речи / Т. А. Ладыженская // Совершенствование методов обучения русскому языку : пособие для учителей. – М. : Просвещение, 1981. – С. 43–56.
 179. Леонтьев А. А. Психологические единицы и порождение речевого высказывания: язык, речь и речевая деятельность / Алексей Алексеевич Леонтьев. – М. : Просвещение, 1969. – 214 с.

180. Лернер И. Я. Дидактические основы методов обучения / Исаак Яковлевич Лернер. – М. : Просвещение, 1981. – 234 с.
181. Лернер И. Я. Проблема методов обучения и пути ее исследования / И. Я. Лернер // Вопросы методов педагогических исследований. – М. : НИИ Общей педагогики АПН СССР, 1973. – С. 21–34.
182. Лещенко Г. Комунікативна україномовна компетенція школярів у контексті сучасної мовної освіти / Г. Лещенко // Дивослово. – 2003. – № 7. – С. 2–5.
183. Лихачова К.М. Лінгводидактичні засади формування правильності українського мовлення майбутніх економістів. – На правах рукопису. Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата педагогічних наук за спеціальністю 13.00.02 – теорія і методика навчання (українська мова). – Державний заклад „Луганський національний університет імені Тараса Шевченка”. – Луганськ, 2014.
184. Літературна норма і мовна практика : монографія / [Єрмоленко С.Я., Бирик С.П., Коць Т.А. та ін.] ; за ред. С.Я.Єрмоленко. – Ніжин : ТОВ «Видавництво «Аспект-Поліграф», 2013. – 320 с.]
185. Лучкіна Л. В. Формування мовленнєвої культури майбутніх учителів загальнотехнічних дисциплін : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.02 / Любов Василівна Лучкіна. – К., 2000. – 232 с.
186. Лучкіна Л. Мовна й мовленнєва підготовка майбутніх учителів технічних дисциплін в світлі теорії мовленнєвої діяльності / Л. Лучкіна // Педагогіка і психологія. – 1999. – № 4. – С. 112–116.
187. Любашенко О.В. Лінгводидактичні стратегії навчання української мови студентів неспеціальних факультетів вищих навчальних закладів : дис. ... докт. пед. наук : 13.00.02 / Олеся Вадимівна Любашенко. – К., 2008. – 474 с.
188. Любашенко О. В. Лінгводидактичні стратегії : проектування процесу навчання української мови у вищій школі : монографія / Олеся

- Вадимівна Любашенко. – Ніжин : ТОВ "Видавництво "Аспект – Поліграф"", 2007. – 296 с.
189. Максименко С. Д. Загальна психологія: Навч. посіб. / Максименко С. Д., Соловієнко В. О. – К. : МАУП, 2000. – 256 с.
 190. Малик Г.Д. Педагогічні умови реалізації компетентнісного підходу у професійній підготовці майбутнього документознавця дис. ... канд. пед. наук : 13.00.04 / Галина Дмитрівна Малик – К., 2015. – 367 с.
 191. Мамчур Л. Теоретичні підходи до формування комунікативної компетентності учнів основної школи / Л. Мамчур // Зб. наук. праць Уманського державного педагогічного університету імені Павла Тичини. – Умань : ПП Жовтий, 2010. – Ч. 4. – 305 с. – Режим доступу : udpu.org.ua/files/fahovi_vydannya/univer/2010
 192. Маркова А. К. Психология профессионализма / Аэлита Капитоновна Маркова. – М.: Просвещение, 1996. – 308 с.
 193. Маслоу А. Мотивация и личность / Абрахам Гарольд Маслоу ; [пер. с англ. Т. Гутман, Н. Мухина]. – 3-е изд. – СПб : Питер, 2003. – 351 с.
 194. Матюшкин А. М. Психология мышления и проблемное обучение / А. М. Матюшкин // Педагогическое самообразование. – 1978. – № 1. – С. 38–46.
 195. Махмутов М. И. Организация проблемного обучения / Мирза Исмаилович Махмутов. – М. : Педагогика, 1977. – 240 с.
 196. Махмутов М. И. Проблемное обучение: основные вопросы теории / Мирза Исмаилович Махмутов. – М. : Педагогика, 1975. – 365 с.
 197. Мацько Л. І. Культурологічний аспект викладання української мови / Л. І. Мацько // Українська мова у вищих навчальних закладах України : тематичний збірник наукових праць ; [укл. Л. М. Паламар, І. В. Коропенко]. – К. : ІСДО, 1993. – С.12–18.
 198. Мацько Л. І. Текст як об'єкт лінгводидактики в аспекті проблем мовної освіти / Л. І. Мацько // Вісник Черкаського університету. Серія : педагогічні науки. – Черкаси, 2004. – Вип. 54. – С. 10–14.

199. Мацько Л. І. Українська мова в освітньому просторі : навчальний посібник для студентів-філологів освітньо-кваліфікаційного рівня "магістр" / Любов Іванівна Мацько. – К. : Вид-во НПУ імені Н. П. Драгоманова, 2009. – 607 с.
200. Мацько Л. І. Українська мова у вищій школі України / Л. І. Мацько // Дивослово. – 1996. – № 11. – С. 24–26.
201. Мацько Л. І. Культура української фахової мови / Л. І. Мацько, Л. В. Кравець. – К. : ВЦ „Академія”, 2007. – 360 с.
202. Мацько Л. І. Українська мова : Навч. посіб. – Донецьк : ТОВ ВКФ “БАО”, 2007. – 480 с.
203. Мацько Л. І. Про державний освітній стандарт з української мови для середньої школи / Л. І. Мацько // Дивослово. – 1996. – № 2. – С. 61–63.
204. Мацько Л. І. Стилїстика української мови : підручник / Л. І. Мацько, О. М. Сидоренко, О. М. Мацько ; [за ред. Л. І. Мацько]. – К. : Вища школа, 2003. – 462 с.
205. Мацько Л. І. Сучасні підходи до створення підручників з української мови: місце лінгвостилїстики / Л. І. Мацько // Дивослово. – 1999. – № 8. – С. 39–41.
206. Мацюк Зоряна. Українська мова професійного спілкування: навч. посібн. / Мацюк Зоряна, Станкевич Ніна. – К. : Каравела, 2005. – 352 с.
207. Машбиц Е. Н. Диалог в обучающей системе / Е. Н. Машбиц, В. В. Андриевская, Е. Ю. Комиссарова. – К. : Вища школа, 1989. – 184 с.
208. Мельничайко В. Я. Аспекти лінгвістичного аналізу тексту / В. Я. Мельничайко // Дивослово. – 1999. – № 9. – С. 11–15.
209. Мельничайко В. Я. Лінгвістичні основи викладання української мови в школі / В. Я. Мельничайко // Мовознавство і школа / відп. ред. М. А. Жовтобрюх. – К. : Наукова думка, 1981. – С. 22–23.

210. Мельничайко В. Я. Удосконалення змісту та методів навчання української мови / В. Я. Мельничайко, М. І. Пентилюк, Л. П. Рожило. – К. : Радянська школа, 1982. – 216 с.
211. Методика викладання іноземних мов у середніх навчальних закладах : підручник. – Вид. 2-е, випр. і перероб. / [кол. авторів під керівн. С. Ю. Ніколаєвої]. – К. : Ленвіт, 2002. – 328 с.
212. Методика викладання української мови в середній школі / [за ред. С. Х. Чавдарова, В. І. Масальського]. – К. : Рад. шк., 1962. – 372 с.
213. Методика викладання української мови в середній школі / [І. С. Олійник, В. К. Іваненко, Л. П. Рожило, О. С. Скорик]; за ред. І. С. Олійника. – К. : Вища школа, 1989. – 439 с.
214. Методика навчання і наукових досліджень у вищій школі : навч. посіб. / С. У. Гончаренко, П. М. Олійник, В. К. Федорченко та ін. ; [за заг. ред. С. У. Гончаренка, П. М. Олійника]. – К. : Вища школа, 2003. – 323 с.
215. Методика навчання української мови в середніх освітніх закладах / Колектив авторів за редакцією М. І. Пентилюк: М. І. Пентилюк, С. О. Караман, О. В. Караман, О. М. Горошкіна, З. П. Бакум, М. М. Барахтян, І. В. Гайдаєнко, А. Г. Галетова, Т. В. Коршун, А. В. Нікітіна, Т. Г. Окуневич, О. М. Решетилова. – К.: Ленвіт, 2009. – 400 с.
216. Михайловская Г. А. Лингводидактические основы формирования речевых умений в процессе обучения русскому языку : монография / Галина Александровна Михайловская. – К. : Изд. центр ОАО УКРНИИПСК, 1999. – 208 с.
217. Михайлюк В. О. Українська мова професійного спілкування : навчальний посібник / Валентина Олександрівна Михайлюк. – К. : ВД "Професіонал", 2005. – 496 с.
218. Михайлюк В. О. Формування культури ділового мовлення у студентів аграрного вузу (на матеріалі спеціальностей "Облік і аудит" та

- "Менеджмент організацій"): дис. ... канд. пед. наук: 13.00.02. / Михайлюк Валентина Олександрівна. – К., 1999. – 221 с.
219. Мова в нашому житті // Мова і культура / І. Р. Вихованець, К. Г. Городенська, П. Ю. Гриценко та ін.; відповід. ред. В. М. Русанівський. – К. : Наукова думка, 1986. – 184 с.
 220. Молдавская Н.Д. Литературное развитие школьников в процессе обучения / Н. Д. Молдавская. – М.: Высшая школа, 1976. – С. 60-62.
 221. Момот В. М. Теорія і практика формування професійно зорієнтованого мовлення у студентів технічного профілю / В. М. Момот // Українська література в загальноосвітній школі. – 2004. – №3. – С. 44–46.
 222. Мотина Е. И. Язык и специальность : лингвометодические основы обучения русскому языку студентов-нефилологов / Е. И. Мотина. – 2-е изд., испр. – М. : Рус. яз., 1988. – 176 с.
 223. Назаренко Н.С. Формування комунікативної компетентності майбутніх документознавців у процесі вивчення гуманітарних дисциплін: дис. ... канд. пед. наук : 13.00.04 / Наталія Степанівна Назаренко. – К., 2008. – 259 с.
 224. Національна доктрина розвитку освіти України у ХХІ ст. // Педагогіка і психологія професійної освіти. – 2002. – № 2. – С. 5–27.
 225. Національна доктрина розвитку освіти України у ХХІ столітті (Проект) // Науково-освітній потенціал нації: погляд у ХХІ століття / [В. М. Литвин (кер.), В. П. Андрущенко, С. О. Довгий та ін.]. – К. : Навчальна книга, 2003, – 943 с. – (книга 3. Модернізація освіти).
 226. Низамов Р. А. Дидактические основы активизации учебной деятельности студентов / Низамов Р. А. – Казань : Изд-во Казанского ун-та, 1975. – 190 с.
 227. Новий тлумачний словник української мови [в 4-х томах] / укладачі : В. В. Яременко, О. М. Сліпушко. – Т. 2. – К. : Аконіт, 1999. – 912 с.
 228. Новий тлумачний словник української мови [в 4-х томах] / укладачі : В. В. Яременко, О. М. Сліпушко. – Т. 4. – К.: Аконіт, 1999. – 941 с.

229. Новые педагогические и информационные технологии в системе образования : учеб. пособ. для студ. пед. вузов и системы повыш. квалиф. пед. кадров / Е. С. Полат, М. Ю. Бухаркина, М. В. Моисеева, А. Е. Петров ; [под. ред. Е. С. Полат]. – М. : Изд. центр "Академия", 2000. – 272 с.
230. Овчарук О. В. Розвиток компетентнісного підходу: стратегічні орієнтири міжнародної спільноти / О. В. Овчарук // Компетентнісний підхід у сучасній освіті: світовий досвід та українські перспективи / за заг. ред. О. В. Овчарук. – К. : К.І.С., 2004. – С. 6–16.
231. Окуневич Т. Модульна система навчання в удосконаленні культури мовлення майбутнього вчителя-словесника / Т. Окуневич // Вісник Луганського національного педагогічного університету імені Тараса Шевченка (Пед. науки). – 2003. – № 12 (68).
232. Омельчук С. «Підхід до навчання» як базова категорія сучасної лінгводидактичної науки [Текст] / Сергій Омельчук // Українська мова і література в школі. – 2013. – № 2. – С. 2–7.
233. Онищук В. О. Дидактичні основи засвоєння учнями мовних навичок і умінь / В. О. Онищук // Українська мова і література в школі. – 1971. – № 3. – С. 48–53.
234. Онищук В. О. Психолого-педагогическая характеристика процесса усвоения навыков и учений : пособие для учителей / В. О. Онищук. – К. : Рад. шк., 1987. – 350 с. – (Дидактика современной школы).
235. Онкович Г. В. Теоретичні основи використання засобів масової інформації у навчанні української мови студентів-нефілологів : дис. ... доктора. пед. наук. 13.00.02. / Онкович Ганна Володимирівна. – К, 1995. – 303 с.
236. Організація самостійної роботи студентів в умовах інтенсифікації навчання : навч. посіб. / [А. М. Алексюк, А. А. Аюрзанайн, П. І. Підкасистий та ін.]. – К. : ІСДО, 1999. – 335 с.

237. Ортинський В. Л. Педагогіка вищої школи: навч. посіб. для студ. вищ. навч. закл. / В. Л. Ортинський – К. : Центр учб. л-ри, 2009. – 472 с.
238. Освітні технології : навч.-метод. посіб. / [Пєхота О. М., Кіктенко А. З., Любарська О. М. та ін.] ; за ред. О. М. Пєхоти. – К. : А.С.К., 2003. – 255 с.
239. Основи термінознавства : навчальний посібник /Л.М.Марчук, О.А.Копусь, А.С.Попович. – Кам'янець-Подільський: ПП Буйницький О.А, 2011. – 224 с.
240. Остапенко Н. М. Теорія і практика формування лінгвометодичних компетентностей у студентів філологічних факультетів ВНЗ / Наталія Миколаївна Остапенко. – Черкаси : видавець Чабаненко Ю., 2008 . – 330 с.
241. Островський К. С. Підготовка фахівців в Україні : проблеми, перспективи на порозі третього тисячоліття / К. С. Островський. – Хмельницький, 2002. – 346 с.
242. Павленко О. О. Формування комунікативної компетенції фахівців митної служби в системі неперервної професійної освіти. : автореф. дис... д-рапед. наук: 13.00.04 – 2005. – 40 с.
243. Паламар Л. М. Проблема функціонування української мови у вузі в період національного відродження / Л. М. Паламар // Українська мова у вищих навчальних закладах України : тематичний збірник наукових праць / укл. : Л. М. Паламар, І. В. Коропенко. – К. : ІСДО, 1993. – С. 3–11.
244. Паламар Л. М. Функціонально-комунікативні основи навчання української мови нефілологів / Л. М. Паламар // Викладання українознавчих дисциплін в економічних і технічних вузах : тези доповідей республіканської науково-методичної конференції (Тернопіль, 12-14 вересня 1991 р.). – Тернопіль : редакційно-видавничий відділ управління по пресі, 1991. – С. 87–89.

245. Паламар Л. М. Функціонально-комунікативний принцип формування мовної особистості : дис. ... доктора пед. наук : 13.00.02 / Паламар Лариса Максимівна. – К., 1997. – 468 с.
246. Палеха Ю.І., Леміш Н.О. Загальне документознавство: Навч. посібник. Вид 2-ге доп. І перероб. – К.: Ліра-К, 2009. – 236 с.
247. Палихата Е. Я. Методика навчання українського усного діалогічного мовлення учнів старшої школи / Елеонора Ярославівна Палихата. – Тернопіль : ТДПУ, 2002. – 271 с.
248. Пасинок В. Г. Мовна підготовка студентів як загальнопедагогічна проблема : монографія / Валентина Григорівна Пасинок. – Харків : Основа, 1999. – 154 с.
249. Пасинок В. Г. Теоретичні основи мовленнєвої підготовки вчителя / Валентина Григорівна Пасинок. – Харків : ІМІС, 2001. – 268 с.
250. Педагогика : большая современная энциклопедия / сост. Е. С. Рапацевич. – Мн. : "Соврем. слово", 2005. – 720 с.
251. Педагогика : учеб. пос. для студ. пед. вузов и колледжей / под ред. П. И. Пидкасистого. – М. : Педагогическое общество России, 2000. – 638 с.
252. Педагогика : учебное пособ. / [Бабанский Ю. К., Ильина Т. А., Сорокин Н. А. и др.] ; под. ред. Ю. К. Бабанского. – [2-е изд.] – М. : Просвещение, 1988. – 608 с.
253. Педагогическое речеведение : слов.-справ. / под ред. Т. А. Ладыженской и А. К. Михальской ; сост. А. А. Князьков. – Изд. 2-е, испр. и доп. – М. : Флинта, Наука, 1998., 56-57
254. Педагогічна майстерність : підруч. / [Зязюн І. А., Крамущенко Л. В., Кривонос І. Ф. та ін.] ; за ред. І. А. Зязюна. – [2-ге вид., допов. і переробл.]. – К. : Вища школа, 2004. – 422 с.
255. Пентилюк М. І. Компетентнісний підхід до формування мовної особистості в євроінтеграційному контексті [Текст] / Марія Іванівна Пентилюк // Актуальні проблеми сучасної лінгводидактики : зб. статей. – К. : Ленвіт, 2011. – С. 49–57.

256. Пентилюк М.І. Культура мови і стилістика: Пробний підр. для гімназій гуманіт. профілю. – К.: Вежа, 1994. – 240 с.
257. Пентилюк М. Концепція когнітивної методики навчання української мови / М. Пентилюк, А. Нікітіна, О. Горошкіна // Дивослово. – 2004. – № 8. – С. 5–9.
258. Пентилюк М. І. Виховуємо чуття мови (дещо про засоби милозвучності) / М. І. Пентилюк // Українська мова і література в школі. – 2004. – № 2. – С. 5–8.
259. Пентилюк М. І. Наукові засади комунікативної спрямованості в навчанні рідної мови / М. І. Пентилюк // Українська мова і література в школі. – 1999. – № 3. – С. 8–10.
260. Пентилюк М. І., Маруніч І. І., Гайдаєнко І. В. Ділове спілкування та культура мовлення: Навч. посіб. К.: Центр учбової літератури, 2011. – 224 с.
261. Пионова Р. С. Педагогика высшей школы : учеб. пос. / Ревмира Сергеевна Пионова. – Мн. : Высш. шк., 2005. – 303 с.
262. Плиско К. М. Лінгводидактичні основи організації навчання української мови в загальноосвітній школі : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня д-ра пед. наук : спец. 13.00.02 "Теорія і методика навчання (українська мова)" / К. М. Плиско. – К., 1997. – 51 с.
263. Плиско К. М. Лінгводидактичні основи організації навчання української мови в загальноосвітній школі : дис. ... доктора пед. наук : 13.00.02 / Плиско Катерина Миколаївна. – Х., 1997. – 381 с.
264. Плиско К. М. Організація навчання синтаксису в середній школі / Катерина Миколаївна Плиско. – К. : Радянська школа, 1990. – 135 с.
265. Плиско К. М. Принципи, форми і методи навчання української мови / Катерина Миколаївна Плиско. – Харків : Основа, 1995. – 240 с.
266. Плиско К. М. Теорія і методика навчання української мови в середній школі / Катерина Миколаївна Плиско. – Х. : ХДПУ, 2001. – 115 с.

267. Плющ М. Я. Вивчення української мови як першої іноземної у вищих навчальних закладах Російської Федерації. / М. Я. Плющ, Л. М. Марчило // Науковий часопис НПУ імені М. П. Драгоманова. Серія № 8 : Філологічні науки (мовознавство і літературознавство). – Випуск 3 : зб. наукових праць ; [за ред. академіка Л. І. Мацько]. – К. : Вид-во НПУ імені М. П. Драгоманова, 2009. – (259 с.). – С. 153–157.
268. Подмазин С. И. Личностно-ориентированное образование : социально-философское исследование. / Сергей Иванович Подмазин. – Запорожье : Просвіта, 2004. – 246 с.
269. Подмазін С. І. Інформаційно-аналітичне забезпечення управління освітніми системами / С. І. Подмазін // Освіта і управління. – 1997. – №1. – С. 40–48.
270. Полат Е. С. Интернет на уроках иностранного языка / Е. С. Полат // Иностранные языки в школе. – 2001. – № 2. – С. 14–19.
271. Полат Е. С. Что такое проект : типология проектов / Е.С. Полат // Открытый урок. – 2004. – № 5 – 6. – С. 10 – 17. , с. 11
272. Положення про освітньо-кваліфікаційні рівні (ступеневу освіту) : Постанова Кабінету Міністрів України від 20 січня 1998 р. № 65 : (Із змін., внесеними згідно з Постановами Кабінету Міністрів від 23.04.99 р. № 677 і від 13.08.99 р. № 1482). // Законодавчі та нормативні акти про освіту в Україні / Укл. В. Г. Небабін. – Т. 11. – К., 2002. – С. 253–254.
273. Пометун О. Компетентнісний підхід – найважливіший орієнтир розвитку сучасної освіти / Олена Іванівна Пометун // Рідна школа. – 2005. – № 1 (900). – С. 65–69.
274. Пометун О. І. Дискусія українських педагогів навколо питань запровадження компетентнісного підходу в українській освіті / О. І. Пометун // Компетентнісний підхід у сучасній освіті: світовий досвід та українські перспективи (Бібліотека з освітньої політики) / за заг. ред. О. В. Овчарук. – К. : К.І.С., 2004. – 112 с.

275. Попова Л.О. Етикетні норми у виборі мовних одиниць [Текст] / Л.О. Попова // Мовленнєвий етикет ділового спілкування: навч.-метод. посібник для студ. заочного відділення гуманітар. спец. / І.В. Мілева, Л.О. Попова – Луганськ: Бахмутський шлях, 2013. – С. 17-37.
276. Попова Л. О. Особливості засвоєння правил мовленнєвого етикету студентами нефілологічних спеціальностей [Текст] / Л.О. Попова // Вісник Луганського національного університету імені Тараса Шевченка. Педагогічні науки. – № 3 (300) квітень, 2016. – Ч. II. – С.78–83.
277. Потелло Н. Я. Українська мова і ділове мовлення : підручник / Н. Я. Потелло. – К. : Вища шк., 1996. – 212 с.
278. Практикум з методики навчання мовознавчих дисциплін у вищій школі : навч. посіб / О.М.Горошкіна, С.О. Караман, З.П.Бакум, О.В.Караман, О.А. Копусь ; За ред. О.М.Горошкіної, С.О.Карамана. – К.: «АКМЕ ГРУП», 2015. – 250 с.
279. Програма з української мови (за професійним спрямуванням) для студентів вищих навчальних закладів III – IV рівнів акредитації. – К., 2006. – 25 с.
280. Програма курсу „Українська мова (за професійним спрямуванням)” для вищих навчальних закладів, які здійснюють підготовку фахівців за освітньо-кваліфікаційним рівнем бакалавра (спеціаліста, магістра медичного та ветеринарно-медичного спрямувань) / С. В. Шевчук, І. В. Клименко. – Режим доступу : www.licasoft.com.ua/component/like/?base=1&id=950449
281. Психологічний тлумачний словник найсучасніших термінів. – Х. : Прапор, 2009. – 672 с.
282. Родигіна І. В. Компетентнісно орієнтований підхід до навчання / Ірина Вікторівна Родигіна. – Х. : Основа, 2006. – 96 с.

283. Рожило Л. П. Метод спостереження на уроках мови / Л. П. Рожило, О. М. Шпортенко // Українська мова і література в школі. – 1973. – № 2. – С. 58–64.
284. Романов А. А. Роль коммуникативных стратегий в обучении диалогу / А. А. Романов // Лингвистика и преподавание языка : тезисы Всесоюз. семинара-совещания. – Кострома, 1989. – С. 130–131.
285. Романова Л. Я. Формування професійного функціонального мовлення учнів ліцею при вивченні економічних дисциплін : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.04 / Лідія Яківна Романова. – К., 2000. – 222 с.
286. Рубинштейн С. Л. Основы общей психологии / Сергей Леонидович Рубинштейн. – СПб. : Питер Ком, 1999. – 720 с.
287. Руденко В. М. Формування професійно-комунікативної компетентності майбутніх філологів засобами інтерактивних технологій : дис. канд. пед. наук : 13.00.04 / Вікторія Миколаївна Руденко. – Черкаси, 2010. – 289 с.
288. Рукас Т. П. Формування культури ділового мовлення майбутніх інженерів: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук : спец. 13.00.02 „Теорія та методика навчання (українська мова)” / Т. П. Рукас. – К., 1999. – 20 с.
289. Рукас Т. Про зміст курсу "Ділова українська мова" / Т. Рукас // Дивослово. – 2004. – № 4. – С. 54–56.
290. Русановский В. М. Культура и язык / В. М. Русановский // Современные славянские культуры: развитие, взаимодействие, международный контекст. – К. : Наукова думка, 1982. – С. 315–319.
291. Савченко О. Я. Уміння вчитися як ключова компетентність загальної середньої освіти / О. Я. Савченко // Компетентнісний підхід у сучасній освіті : світовий досвід та українські перспективи / за заг. ред. О. В. Овчарук. – К. : К. І. С., 2004. – С. 34–47.
292. Селевко Г. В. Современные образовательные технологии : учеб. пос. для пед. вузов и ин-тов повышения квалификации / Герман Константинович Селевко. – М. : Народное образование, 1998. – 256 с.

293. Семеног О. Лексикографічна компетенція як показник мовної культури особистості //Олена Семеног // Українська література в загальноосвітній школі. – 2008. – №2. – С.41–44.
294. Семиченко В. А. Використання психології в навчально-виховному процесі вищої школи / В. А. Семиченко // Педагогіка і психологія. – 1996. – № 3. – С 40–41.
295. Сербенська О. Викладання української мови в контексті сучасних вимог О.Сербенська // Педагогіка і психологія професійної освіти. – 1998. – № 4. –С. 120-125.
296. Симоненко В. Д. Современные педагогические технологии : учеб. пос. / В. Д. Симоненко, Н. В. Фомин. – Брянск : БГПУ, 2001. – 395 с.
297. Симоненко Т. В. Теорія і практика формування мовнокомунікативної компетенції студентів філологічних факультетів : монографія / Тетяна Володимирівна Симоненко. – Черкаси : Вид. Вовчок О. Ю., 2006. – 328 с.
298. Симоненко Т. В. Самостійна робота та її роль у процесі розвитку комунікативної (лінгвістичної) компетенції студентів-філологів / Т. В. Симоненко // Педагогічні науки : Вісник Черкаського університету. – Вип. 54. – Черкаси, 2004. – С. 129–135.
299. Синиця І. О. Психологія усного мовлення учнів 4 – 8 класів / І. О. Синиця. – К. : Рад. шк., 1974. – 206 с.
300. Сисоєва С. О. Основи педагогічної творчості : підручник / Світлана Олександрівна Сисоєва. – К. : Міленіум, 2006. – 151 с.
301. Ситуаційна методика навчання : теорія і практика / упор. О. Сидоренко, В.Чуба. – К. : Центр інновацій та розвитку, 2001. – 256 с.
302. Скаткин М. Н. Психология общения / Михаил Николаевич Скаткин. – М. : МПСИ, 1976. – 304 с.
303. Слободяник М. С. Документология: Зміст. Перспективи / М. С. Слободяник // Документознавство. Бібліотекознавство. Інформологія. — 2004. — № 4. — С. 4–9.

304. Слободяник М. С. Как сегодня готовят документоведов-референтов? : интервью // М. С. Слободяник. Бібліотека. Документ. Камунікації : вибрані праці / уклад. О.Кириленко, за наук. ред. В. Г. Чернеця. — К. : Ліра-К, 2010. — С. 158-170.
305. Слободяник М. С. Структура сучасного документознавства / М. С. Слободяник // Вісн. Кн. палати. — 2003. — № 4. — С. 18–21.
306. Словник української мови: в 11 т. [Електронний ресурс] / АН УРСР ; Ін-т мовознавства ; за ред. І. К. Білодіда. — Т. 6. — К. : Наук. думка, 1975. — Режим доступу : sum.in.ua. — [Дата запиту 18.02.2012].
307. Словник-довідник з української лінгводидактики: Навч. посібник / кол. авторів за ред. М.Пентилюк. — К.: Ленвіт, 2015 — 320 с.
308. Современные образовательные технологии [Текст]: учеб. пособ. / Коллектив авт. ; под ред. Н. В. Бордовской. — 3-е изд., стер. — М. : КНОРУС, 2013. — 432 с.
309. Солодюк Н. Особливості функціонування інтерактивних методів на уроках української мови в старших класах / Наталія Солодюк // Укр. мова і літ. в шк. — 2010. — № 4. — С. 5 – 10.
310. Сорокин Ю. А. Теория и прикладные проблемы речевого общения / Ю. А. Сорокин, Е. Ф.Тарасов, А. М. Шахнарович. — М. : Наука, 1979. — 327 с.
311. Соссюр Ф. де. Курс загальної лінгвістики / Фердинанд де Соссюр ; [пер. з фр. А. Корнійчук, К. Тищенко]. — К. : Основа, 1998. — 324 с.
312. Статівка В. І. Взаємозв'язане навчання видів мовленнєвої діяльності учнів основної школи в процесі підготовки та створення текстів : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня д-ра пед. наук : спец. 13.00.02 „Теорія і практика навчання (російська мова)”/ В.І. Статівка. — К., 2006. — 40 с.
313. Стишов О.А. Українська лексика кінця ХХ століття (на матеріалі мови засобів масової інформації). — 2-ге вид., переробл. — К.: Пугач, 2005. — 388 с.

314. Сучасний словник іншомовних слів : близько 20 тис. слів і словосполучень; [уклали: О. І. Скопненко, Т. В. Цимбалюк.] – К. : Довіра, 2006. – 789 с. – (Словники України).
315. Сучасна українська літературна мовп : Підручник / А.П. Грищенко, Л.І.Мацько, М.Я.Плющ та ін.; За ред А.П.Грищенка. – 2-ге вид., перероб і допов. – К.: Вища шк., 1997. – 493 с.
316. Татур Ю.Г. Компетентностный подход в описании результатов и проектировании стандартов высшего профессионального образования : м-лы ко 2-му засед. методол. семинара : авторская версия. – М. : Исследов. центр проблем качества подготовки специалистов, 2004. – 16 с.
317. Текст как объект комплексного анализа в вузе / [под ред. И. В. Арнольд]. – Л. : ЛГПИ, 1984. – 160 с.
318. Текучев А. В. Методика русского языка в средней школе / А. В. Текучев. – 3-е изд., перераб. – М. : Просвещение, 1980. – 414 с.
319. Тильняк Н. В. Педагогические условия формирования коммуникативной компетентности будущих специалистов технического профиля // Концепт. – 2014. – № 08 (август). – ART 14217. – URL: [http:// e-koncept.ru/2014/14217.htm](http://e-koncept.ru/2014/14217.htm). – Гос. рег. Эл No ФС 77-49965. – ISSN 2304-120X.
320. Тільняк Н. В. Реалізація комунікативно зорієнтованого підходу до навчання української мови бакалаврів технічних спеціальностей : дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук : спец. 13.00.02 „Теорія і практика навчання (українська мова)”/ Неоніла Василівна Тільняк. – К., 2015. – 249 с.
321. Тихонов В. П. Формирование профессиональных компетенций / В. П. Тихонов // Высшее образование в России. – 2004. – № 10 – С. 63–68.
322. Тищенко О. М. Україномовна компетентність вчителів як теоретико-методична проблема / Оксана Миколаївна Тищенко // Розвиток

- україномовної компетентності педагогічних працівників у системі післядипломної освіти: теорія, практика : наук. – метод. посіб. / за наук. ред. В. І. Пуцова, М. І. Скрипник. – К. : Геопринт, 2008. – С. 8–21.
323. Тищенко О. Модель курсу "Мова професійного спілкування (психолінгвістичний аспект)" / О.Тищенко // Дивослово. – 2003. – № 9. – С.56–59.
 324. Тоцька Н. Л. Формування професійно зумовленого мовлення студентів технічного ВНЗ (з технологічних спеціальностей легкої промисловості) : дис. ... кандидата пед. наук. 13.00.02. / Тоцька Наталія Леонідівна. – К, 2001. – 215 с.
 325. Тоцька Н. Методика роботи викладачів вищого технічного навчального закладу над українським професійним мовленням студентів / Н. Тоцька // Дивослово. – 2003. – № 1. – С. 62–65.
 326. Трубачева С. Е. Умови реалізації компетентнісного підходу в навчальному процесі / С. Е. Трубачева // Компетентнісний підхід у сучасній освіті : світовий досвід та українські перспективи / за заг. ред. О. В. Овчарук. – К. : К. І. С., 2004. – С. 53–59.
 327. Українська мова: Енциклопедія / Редкол.: Русанівський В. М. (світголова), Тараненко О. О. (співголова), М. П. Зяблюк та ін. – 2-ге вид. випр. і доп. К.: Вид-во «Укр. енцикл» ім. М. П. Бажана, 2004. – 824 с.
 328. Українська мова за професійним спрямуванням: навч. посібник [для студ. вищ. навч. закл.] / С. О. Караман, О. А. Копусь, В. І. Тихоша та ін.; за ред С. О. Карамана, О. А. Копусь. – К. : Літера ЛТД, 213. 544 с.
 329. Українська мова. Мова фаху, мова науки, мова спілкування. Текстово-комунікативне навчання: навчальний посібник /Л.О.Ткаченко, О.В.Любашенко, С.Є.Мельник та ін.; за ред. О.В.Любашенко. – К.: ТОВ ВПП «Компас», 2014. – 256 с.
 330. Учебный материал и учебные ситуации : психологические аспекты / [под ред. Г. С. Костюка, Г. А. Балла]. – К. : Рад. школа, 1986. – 143 с.

331. Федоренко Л. П. Закономерности усвоения родной речи: учеб. пособие / Л. П. Федоренко. – М. : Просвещение, 1984. – 160 с.
332. Философский энциклопедический словарь. – М.: Сов. энциклопедия, 1983. – 840 с.
333. Фурман А. Модульно-розвивальне навчання: передумови, новації, впровадження / А. Фурман, О. Гуменюк // Освіта й управління. – 1997. – № 4. – С. 94–124.
334. Химинець В. В. Інноваційна освітня діяльність / Василь Васильович Химинець. – Ужгород : ЗІППО, 2007. – 364 с.
335. Хом'як І. Навчання орфографії в умовах інтерферуючих впливів / І. Хом'як // Дивослово. – 1997. – № 7. – С. 52–56.
336. Хом'як І. Словникова робота як засіб формування лексичної компетентності / І.Хом'як // Українська мова і література в школах України. – 2014. - № 5. – С.28-31.
337. Хомский Н. Логические основы лингвистической теории / Н. Хомский // Новое в лингвистике. – М. : Прогресс, 1965. – Вып. 4. – С. 465–574.
338. Хомский Н. Язык и мышление / Наом Аврам Хомский. – М. : Изд-во МГУ, 1972. – 122 с.
339. Хорошковська О. Н. Лінгводидактична система початкового навчання української мови у школах з російською мовою викладання [Текст] : монографія / Ольга Назарівна Хорошковська. – К. : [б.в.], 1999. – 306 с.
340. Хуторской А. В. Методика личностно ориентированного обучения. Как обучать всех по-разному?: пос. для учителя / Андрей Васильевич Хуторской. – М. : Изд-во Владос-Пресс, 2005. – 383 с.
341. Хуторской А. В. Дидактическая эвристика. Теория и технология креативного обучения / Андрей Васильевич Хуторской. – М. : Изд-во МГУ, 2003. – 416 с.
342. Чемерис І. Нові вимоги до спеціаліста: поняття компетентності й компетенції / І. Чемерес // Вища освіта України. – 2006. – №2. – С. 84–87.

343. Черних І. О. Лінгводидактичні умови розвитку мовленнєвої компетентності майбутніх лікарів. Автореф. дисертації на здобуття наукового ступеня кандидата педагогічних наук за спеціальністю 13.00.02 – теорія та методика навчання (українська мова). – Київський університет імені Бориса Грінченка. Київ, 2012. – 20 с
344. Чорненький Я. Я. Українська мова (за професійним спрямуванням). Ділова українська мова / Теорія. Практика. Самостійна робота : навчальний посібник. / Ярослав Ярославович Чорненький. – Київ : Центр навчальної літератури, 2004. – 304 с.
345. Швецова-Водка Г.М. Загальна теорія документа і книги: Навч. посіб. / Г.М. Швецова-Водка. — К. : Знання, 2014. — 405 с. — (Вища освіта ХХІ століття)
346. Шевчук С. В. Ділове мовлення для державних службовців: Навч. посібн. – 4-те вид., виправ. і доповн. – К.: Алерта, 2012.- 428 с.
347. Шевчук С. В., Лобода Т. М. Практикум з української мови. Модульний курс : навч. посібник. / С. В. Шевчук, Т. М. Лобода. – К. : Алерта, 2009. – 297 с.
348. Шелехова Г. Зміст і структура оновленої програми з української мови для основної школи крізь призму сучасних підходів [Текст] / Галина Шелехова // Українська мова і література в школі. – 2013. – № 2. – С. 38–59.
349. Шелехова Г. Використання комп'ютерних технологій на уроках української мови / Г. Шелехова // Українська мова і література в школі. – 2006. – № 8. – С. 4–8.
350. Шелехова Г. Комп'ютерні технології в навчанні мови / Г. Шелехова, А. Манако, Я. Остаф // Дивослово. – 1999. – № 3. – С. 33–35.
351. Шляхова В. В. Лінгвістичний аналіз тексту. Практикум. Навч. посібн. / за ред. Г. Р. Передрій. – К.: Видавничий центр "Академія", 2013. – 278 с.
352. Шляхова В. В. Лінгвістичні особливості перекладу наукового тексту // Освіта і управління. – 2012. Число 2-3. – С. 66-72.

353. Штерн І. Б. Вибрані топіки та лексикон сучасної лінгвістики : енцикл. словник для фахівців з теор. гуманіт. дисциплін та гуманіт. інф-ки. / Штерн Ірен Борисівна – К. : "АртЕк", 1998. – 336 с.
354. Штофф В. А. Введение в методологию научного познания : учеб. пос. / Виктор Александрович Штофф. – Л. : ЛГУ, 1972. – 191 с.
355. Шумарова Н. П. Мовна компетенція особистості в ситуації білінгвізму : монографія / Наталія Петрівна Шумарова. – К. : Київський державний лінгвістичний університет, 2000. – 283 с.
356. Щерба Л. В. Языковая система и речевая деятельность / Лев Владимирович Щерба. – Л. : Наука, 1974. – 428 с.
357. Якиманская И. С. Разработка технологии личностно-ориентированного обучения / И. С. Якиманская // Вопросы психологии. – 1995. – № 2. – С. 24–32.
358. Якименко Н. Урок мови з використанням комп'ютерних програм / Н. Якименко, К. Рибалко // Дивослово. – 2001. – № 11. – С. 49–51.
359. Якубинский Л. П. Язык и его функционирование : Избранные работы / Лев Петрович Якубинский ; [отв. ред. А. А. Леонтьев]. – М. : Наука, 1986. – 205 с.
360. Якушкина Л. Д. Личностно-дифференцированный подход / Л. Д. Якушкина // Высшее образование в России. – 2006. – № 12. – С. 131–132.
361. Януш Я. Українська мова в економічному вузі / Я. Януш // Дивослово. – 1999. – № 2. – С. 9–14.
362. Bates E. Functionalist approach to grammar / E. Bates, B. Mac Whinney // Language Acquisition : The State of the Art. – Cambridge, 1982.
363. Dave R. Lifelong Education and School Curriculum. – Hamburg : UIE, 1973. – P. 14–25.
364. Garret M. F. Production of speech / M. F. Garret // Observations from normal and pathological language use // Normality and pathology cognitive functions. – London, 1982.

- 365. Hymes D. Sociolinguistics and ethnography of Speaking Social anthropology and language. – London, 1971. – 318 p.
- 366. Johnson K. Communicative approaches and communicative process. – 1979. – Pp. 45–63.
- 367. Osqood C. E. On understanding and creating sentences / C. E. Osqood // American Psychologist. – 1963. – V. 18. – № 12.
- 368. Postlethwait S. N. Time for Microcourses? // The library College Journal. – 1969. – Vol. 2. – Nr. 2. – P. 12.
- 369. Rivers W. M. Interactive Language. – N.Y.: Cambridge University Press, 1987. – Ed. – P. 12–16.

ДОДАТКИ

Додаток А

Система вправ і завдань на текстовій основі

Вправа 1. Прочитайте текст. Визначте його стиль і жанр мовлення. Поміркуйте, чим відрізнятимуться привітання з професійним святом, наприклад учителів і працівників архіву.

Випишіть з тексту слова і словосполучення, пов'язані з професійною діяльністю працівників архіву.

Вітаємо всіх, хто причетний до архівної справи з Міжнародним днем архівів! Ваша справа є благородно та гідною пошани, адже Ви долучаєтесь до збереження історичної спадщини народу і країни. Ви покликані забезпечити взаємодію архіву і суспільства, для якого архів виступає джерелом інформації, роль якого важко переоцінити. Будучи свого роду інформаційними центрами, архіви забезпечують доступ до ретроспективної документної інформації, сприяють у вирішенні завдань соціально-економічного розвитку країни, ефективного державного управління, а також забезпечують наукове пізнання минулого.

Але архіви – це не тільки серйозний інформаційний ресурс культурної та історичної спадщини. У житті кожної окремої людини архіви часом грають не меншу роль. Адже там зберігаються індивідуальні відомості про кожного з нас. Архіви містять надзвичайно важливу генеалогічну інформацію, завдяки якій ми маємо змогу отримувати дані, які не можливо отримати жодним іншим шляхом. Ми можемо вивчати історію власної родини, пізнавати невідомі віхи в житті наших пращурів.

Міжнародний день архівів (International Archives Day), що відзначається щорічно 9 червня, був заснований Міжнародною радою архівів (МСА, International Council on Archives, ICA) у листопаді 2007 року на Генеральній асамблеї в Квебеку (Канада). Дата для свята була обрана не випадково – саме

в цей день в 1948 році рішенням ЮНЕСКО і під її егідою було засновано МСА. Дата утворення цієї організації і була визначена як Міжнародний день архівів, а перше відзначення цього дня, що пройшло в 2008 році, стало одночасно і 60-ю річницею МСА. Міжнародна рада архівів – професійна організація світового архівного співтовариства, сприяє збереженню, розвитку і використанню світового архівної спадщини. Вона є нейтральною неурядовою організацією, що фінансується її членами з багатьох архівів по всьому світу. На сьогоднішній день в МСА близько 1500 членів з більш ніж 190 країн.

Діяльність організації спрямована на вирішення питань ефективного управління архівами та збереження, обробки та використання архівної спадщини у світі через встановлення міжнародних стандартів та підвищення кваліфікації архівістів, а також забезпечення доступу до архівів через здійснення діалогу між архівістами, політиками, підприємцями і простими користувачами архівів.

День архівів – це не тільки професійне свято всіх працівників даної галузі, а й пам'ятна дата, встановлена для залучення уваги широкої громадськості та осіб, які приймають рішення, до досягнень і проблем архівної справи (<http://prashhur.com/blog/mijnarodniy-den-arhiviv/>).

Вправа 2. Прочитайте текст. Доберіть заголовок. Випишіть ключові слова і словосполучення, за якими можна переказати текст. Поміркуйте, під час вивчення якої дисципліни можна використати подану в тексті інформацію.

*Поясніть значення слів **музеологія, автентичний, меморіальність**.*

*Як ви розумієте вислів **музеологія усе рішучіше висуває на перший план питання змісту музею як інституції, його перспективи, вплив на соціум і на формування суспільної свідомості**.*

Традиційно музеологія в центрі своєї науково-дослідницької діяльності розглядала музейний предмет. Вона формулювала принципи визначення

автентичної цінності цих предметів, вивчала різні аспекти їхнього впливу на відвідувача, виробляла різноманітні методи документування дійсності. Музеологія останніх років змінила погляд на музейний предмет. Раніше музейна значущість предмета зумовлювалася його рідкісністю, естетичною цінністю, меморіальністю, інформативністю, і музей виростав для предмета. Сьогодні значна частина музеологів вважає, що музей повинен ґрунтуватися не на предметах, йому належних, а на ідеях, які він хоче донести до відвідувача. Тому останнім часом музеологія усе рішучіше висуває на перший план питання змісту музею як інституції, його перспективи, вплив на соціум і на формування суспільної свідомості.

Батьками “нової музеології” виступають французькі вчені Ж.А. Рів’єр і Ю. де Варіна, що зосередили увагу на осмисленні нових видів музеїв, які створювались як альтернативи класичній моделі: екомuzeї, локальні музеї, музеї як наукові та культурні центри (А.Я. Нагірняк).

Вправа 3. Прочитайте тексти. Якою темою об’єднані тексти? Чи може бути для них дібрано спільний заголовок? Визначте стиль текстів і сферу використання. Хто може бути адресатом цих текстів? Складіть конспект одного з них за власним вибором.

Текст 1. Як відомо, у системі сучасної української мови 10 знаків пунктуації: крапка, крапка з комою, три крапки, двокрапка, кома, знак питання, знак оклику, тире, дужки й лапки.

Сучасна система пунктуації поступово складалася зусиллями різних граматиків. У IV столітті до н. е. Аристотель писав: «Розставити знаки в творіннях Геракліта – велика праця, тому що не дуже зрозуміло, що й до чого відноситься». На основі цього фрагмента традиційно визначають час появи знаків пунктуації (Геракліта й Аристотеля розділяють півтора століття). Утім, інша традиція «батьком» розділових знаків вважає Аристофана Візантійського (I століття до н. е.), котрий уклав першу систему

пунктуаційних знаків, яка складалася із самих крапок, що ставилися вгорі над рядком.

Як би там не було, до початку I століття до н. е. греки застосовували всього три знаки – крапки, що розташовувалися внизу, в середині або вгорі рядка. Одна з них відповідала нинішній крапці, інша – комі, третя – двокрапці. У Середньовіччі всі грецькі системи були забуті, тож наприкінці VII століття вчені, що склали «академію» при дворі Карла Великого, змушені були винаходити пунктуацію заново. Саме тоді з'явилися знаки оклику й питання.

Становлення пунктуації української мови пов'язане з іменами Лаврентія Зизанія (граматика 1596 р.) та Мелетія Смотрицького (граматика 1619 р.). У відповідних розділах їхніх граматик було впорядковано систему пунктуаційних знаків з огляду на їх вживання (За Іриною Козленко).

Текст 2. У V–VI ст. (у добу Великого переселення народів) слов'яни заселяли Наддніпрянщину й проникли на Балкани, ставши безпосередніми сусідами візантійців, що допомагало налагодженню культурно-торговельних зв'язків з Візантією. Упродовж VI–VII ст. у період утворення східнослов'янських племен, напередодні формування Київської Русі, виникла потреба в писемності. На IX ст. (863 р.) припала велика подія – удосконалення солунськими братами-місіонерами* Кирилом і Мефодієм слов'янського письма, в основу якого було покладено грецький устав. З давнім уставом слов'яни успадкували традиції грецької пунктуації й перенесли їх у свої рукописні твори.

У час зародження слов'янського писемства грецькі рукописи IX–X ст. зазвичай використовували крапки внизу, посередині й угорі рядка, двокрапку в значенні крапки чи крапки з комою. Кінець уривка чи якоїсь закінченої частини позначали грубою крапкою (•), хрестиком (+), чотирма крапками (....), трьома крапками (:.) та складеними знаками типу (.... –) чи (: –) тощо.

Слов'янські каліграфісти-переписувачі грецьких теологічних* текстів грецьку пунктуацію наслідували не сліпо, у кожного писця була вироблена

своя графічна система знаків, зокрема розділових. Одним знакам вони надавали перевагу, інші не використовувалися взагалі, деякі створювалися ними заново чи мали свої графічні варіації. Останні були графічними праобразами сучасних розділових складених знаків у певних семантико-синтаксичних умовах контексту.

Розділові знаки сприяли членуванню тексту на частини різної величини, але, очевидно, не мали конкретного семантико-функціонального навантаження, не були обов'язковими через відсутність найелементарнішого пунктуаційного кодексу. Членування тексту здійснювалося писцем, з одного боку, на основі того, як він уявляв собі групування слів за змістом, а з іншого – виходячи з необхідності зробити перерву в процесі письма (За Іриною Савченко).

Вправа 4. Прочитайте текст. Визначте його стиль. Доведіть свою думку. Завдяки використанню яких мовних засобів текст сприймається легко? Яких висновків доходить автор, узагальнюючи й зіставляючи подану в науковій літературі інформацію? Випишіть з тексту словосполучення або речення, які можна використати під час підготовки повідомлення в науковому стилі?

Наше знайомство з ними починається в дитинстві, коли ми вчимося читати і писати. Важко уявити собі текст без ком і крапок, тире та дефісів, дужок і лапок. Вони оформлюють граматичні структури і передають на письмі ті особливості, яких не можуть відтворити літери або цифри.

Без них ми не могли би зрозуміти текст, або принаймні, він виглядав би вкрай заплутаним. Утім, читачі та письменники стародавньої доби обходилися без пунктуації впродовж тисячоліть. Що ж змусило їх згодом передумати?

Мабуть, перший, кому набридла писемність без розділових знаків, був мешканець еллінської Александрії, бібліотекар на ім'я Аристофан. У 3-му столітті до нашої ери він очолював славетну Александрійську бібліотеку –

один із провідних наукових та культурних центрів античного світу. Її колекція нараховувала сотні тисяч унікальних сувоїв, проте читати їх було справжньою мукою.

Від початку писемності давні греки писали свої тексти *безрозділових знаків*, не розрізняючи *Великих та малих* літер. Продиратися крізь нетрі слів та літер і шукати початок та кінець речень було справжнім випробуванням стійкості та наполегливості читача.

Утім, відсутність розділових знаків і пробілів між словами вважалася цілком нормальною. У перших демократичних суспільствах – Греції та Римі – політики мали насамперед бездоганно опанувати ораторське мистецтво, щоб красномовно та переконливо спілкуватися з електоратом.

Тексти своїх промов вони ретельно студіювали заздалегідь. Прочитати незнайомий текст з паперу з першого разу було нечуваним. Коли римського письменника і філолога II століття Авла Геллія попросили прочитати вголос незнайомий документ, він відмовився, пояснюючи, що може перекрутити його значення або зробити неправильний наголос у словах. (А коли інший свідок таки прочитав текст, саме це й сталося).

Револьюційне нововведення Аристофана полягало у пропозиції поділити безперервний потік тексту за допомогою крапок. Аристофан запропонував відразу три види крапок: посередині рядка, знизу або зверху.

Його «підрядні», «проміжні» та «повні» крапки відповідали паузам різної довжини, які досвідчений читач зазвичай робить між уривками речення, і отримали назву «кома», «двокрапка» і «крапка». Це була не зовсім та пунктуація, яку ми маємо сьогодні. Аристофан використовував свої розділові знаки радше для позначення природних пауз, ніж меж граматичних частин речення. Проте насіння впало на хороший ґрунт.

На жаль, цінність винаходу переконала не всіх. Коли римляни витиснули греків з позицій домінантної цивілізації Стародавнього світу, вони без зайвих роздумів відмовилися від системи крапок Аристофана.

Найвідоміший римський оратор Цицерон стверджував, що кінець речення «має визначатися не паузою мовця, щоби перехопити повітря, і не позначкою переписувача, а ритмом самого тексту».

І хоча римляни також трохи експериментували з поділом речення крапками, у другому столітті нашої ери вони остаточно від них відмовилися (Кіт Г'юстон).

***Вправа 5.** Прочитайте текст. Визначте тему. Доберіть заголовок. До якого стилю належить текст? Доведіть свою думку.*

Запишіть складний план тексту.

Доберіть спільнокореневі слова до виділених слів. Поясніть їх значення.

*Чи можна вважати синонімами слова **мовознавство** і **лінгвістика**, **фахівець** і **професіонал**, **основа** і **підґрунтя**, **когнітивний** і **пізнавальний**.*

Документна лінгвістика формується на перетині власне мовознавства та документознавства в його теоретичному та практичному аспектах.

У суто лінгвістичному аспекті документна лінгвістика є одним із напрямів *сучасного* прикладного мовознавства, який має на меті, по-перше, забезпечити наукову інтерпретацію мовних явищ та особливостей їхнього виявлення в сфері сучасних документно-інформаційних *комунікацій*, по-друге, висвітлити для фахівців-документознавців усі професійно необхідні лінгвістичні знання. Ця дисципліна вивчає особливості, закономірності й нормативність вербальної репрезентації документної інформації.

Епістемологічне підґрунтя (інакше кажучи, сукупність наукових фактів, що формують об'єкт і предмет дослідження) документної лінгвістики визначають концепти сучасного теоретичного та практичного документознавства, а саме такі фундаментальні для цієї галузі знань поняття, як “документ” і “документна інформація”.

Гносеологічне й методологічне підґрунтя документної лінгвістики визначають понятійно-термінологічний і методологічний апарат сучасної мовознавчої науки.

Гносеологічна спроможність документної лінгвістики як окремої пізнавальної сфери мовознавства, у першу чергу, спирається на поняття про фундаментальні функції мови: комунікативну, тобто функцію спілкування, а також мислетворчу й пов'язані з нею когнітивну, або гносеологічну, та акумулятивну.

Документна лінгвістика використовує теоретичне положення окремих традиційно сформованих галузей лінгвістичного знання, зокрема лексикології, теоретичної та практичної стилістики. Наприклад, у галузі *лексикології* для аналізованого розділу мовознавчої науки надзвичайно важливими є загальні методологічні уявлення про редукцію позамовної інформації людською свідомістю (шляхом порівняння, класифікації, узагальнення) в мовну, а відтак про формування лексичного значення слова, що становить продукт мисленнєвої діяльності людини, та типологію лексичних значень (пряме, переносне; концептуальне, конотативне, контекстуальне тощо).

Документна лінгвістика оперує лексикологічними знаннями про лексико-семантичні категорії – полісемію, синонімію, антонімію, гіперо-гіпонімію, поняттям про лексико-семантичну систему мови, обсяги активного й пасивного словника, підстави для встановлення новизни чи застарілості слів, про словниковий склад мови, визначення сфери використання (стилістичної диференціації) слів і стійких словосполучень (За О.В. Медведь).

Вправа 6. Прочитайте текст. З'ясуйте, у чому зручність використання смайликів для віртуального спілкування. Які емоції передаються смайликами?

Уважається що смайлик для інтернету – те ж, що винайдення колеса для людства. Без нього не можна обійтись у жодній формі віртуального спілкування. Він надзвичайно простий у використанні, інформативний і, попри свою нехитрість, надає безмежний політ уяві та експресії. Не дивно, що його перейняла SMS-комунікація, реклама, дизайн та традиційна пошта.

Смайли не мають жодного звукового відповідника – це окремі візуально-сміслові конструкції, які є більш адекватними для сприйняття на моніторі. Зручність їхнього використання в тому, що вони, по-перше, легко зображуються типографічними знаками, які розміщені на клавіатурі, і саме цей факт дозволяє активно застосовувати смайли у віртуальній письмовій комунікації. По-друге, їх дуже просто ввести у друкований текст, оскільки винайдена геніально проста типографічна форма – за допомогою двох або трьох типографічних знаків загальноприйнято виражати: радість, задоволення, сум (будь-які позитивні та негативні емоції). Це насправді універсальний символ і його призначення сьогодні відоме кожному користувачеві віртуального простору.

II. Намалюйте смайлик, який передає ваш настрій після прочитання тексту.

Вправа 7. Прочитайте текст. Спростуйте або підтвердіть твердження науковця щодо походження поняття „документ”.

Визначення поняття терміна „документ” подаються у більшості спеціальних підручників та навчальних посібників і мало чим відрізняються одне від одного та від чинного у відповідний період нормативного визначення цього терміна.

Є підстави припускати, що в українську мову слово „документ” потрапило з польської в період литовсько-польської держави у значенні письмового свідчення. З часом це слово набувало більш чіткого змісту і на початку XX століття мало два основних значення: 1) будь-який папір, який складний у законному порядку і міг служити доказом прав на що-небудь (майнових, на вільне проживання) або на виконання яких-небудь обов’язків (умов, договорів, боргових зобов’язань); 2) загалом будь-яке письмове свідчення (За В. Савицьким).

Вправа 8. Прочитайте текст. Укладіть за його змістом міні-словник, що буде містити тлумачення таких понять: **лексикографія, комп'ютерна лексикографія, словник, електронний словник, користувач, комп'ютерна база даних, словникова стаття та ін.**

Випишіть з тексту спільнокореневі слова і поясніть їх значення.

Продовжіть текст аналізом одного з електронних словників.

Комп'ютерна лексикографія – особливий напрям у лексичній лексикографії, що має власні підходи не лише до відображення, а й до змісту словника. Електронний словник – це особливий лексико-графічний об'єкт, у якому може бути реалізовано і введено до обігу багато продуктивних ідей, які з різних причин не мали попиту в паперових словниках. Для масових програмних продуктів, якими є електронні словники, характерними є часті зміни версій та наявність зворотного зв'язку з тисячами користувачів. Тому комп'ютерна лексикографія – це незмінно актуальна лексикографія.

Сучасна лексикографія визначає електронний словник як комп'ютерну базу даних, що включає в особливий спосіб закодовані словникові статті, які здійснюють швидкий пошук потрібних слів із урахуванням морфологічних форм і з можливістю пошуку сполучень і слів (прикладів уживання), а також з можливістю зміни напрямку перекладу.

Система українських електронних словників на сучасному етапі нараховує 50 словників, серед яких можна виділити:

- тлумачні словники – «Великий тлумачний словник сучасної української мови»;
- спеціальні словники (історичний, етимологічний, складних випадків наголошення – загалом 13);
- термінологічні (науково-технічний, фізичних термінів, мови програмування та Інтернету – загальною кількістю 17);
- словники територіальних варіантів української мови (буковинських, гуцульських говірок тощо – 10 словників);

Пропонуємо три способи оформлення етикетних конструкцій ввічливості:

1. За умови, що обидва компоненти цієї конструкції написані в одному рядку і поряд, без відриву, між ними можна ставити тире:

З повагою – директор Інституту

З глибокою повагою – Микола Іванович

Зі щирою пошаною – Ваш приятель.

2. Якщо компоненти пишуть на віддалі один від одного і в одному або й в різних рядках, то між ними не треба ставити тире:

З повагою

директор Інституту

З глибокою повагою

Микола Іванович

Зі щирою пошаною

Ваш приятель.

3. Не треба ставити тире й тоді, коли в першому рядку етикетної конструкції написано компоненти *З повагою*, *З глибокою повагою*, *Зі щирою пошаною* й под., а в другому, ліворуч, – назва посади, а праворуч – ініціали й прізвище:

З повагою

Ректор університету

В. Андрущенко

З глибокою повагою

Директор Інституту

В. В. Німчук

Вправа 10. Перекладіть текст українською мовою.

Человек, знающий больше слов, лучше владеет языком – эта мысль кажется очевидной. Но знать слова можно по-разному. Почти любому взрослому известно, что какаду – птица с большим носом, крепдешин – тонкая ткань, а офсайд – ситуация “вне игры” в футбольном матче. Эти слова входят в пассивный словарный запас большинства людей. Однако легко представить себе человека, который в течении жизни ни разу не употребил их в письме или в разговоре. Значит, эти слова не входят в его активный словарный запас.

Богатый активный словарь позволяет полно и точно выражать свои мысли, легко писать, непринужденно выступать перед аудиторией.

Одним из способов расширить свой активный словарный запас – игры, требующие речевой изобретательности, умения сказать об одном и том же множеством разных способов.

Например, игра “Не повторяться!”. Играют в нее так: все по очереди высказываются на одну и ту же тему, не повторяясь. Тема может быть любой – погода, описание предмета, человека и т.п. Нарушивший запрет на повторение или не сумевший ничего сказать выходит из игры. Побеждает тот, кто остается.

Можно использовать эту игру, чтобы поздравить с днем рождения своих друзей. Полезно и очень приятно! (За Л.Крисінім).

II. На матеріалі тексту сформулюйте визначення “активний словниковий запас”, “пасивний словниковий запас”.